B. PEROVIĆ

HRVATSKI KATOLIČKI POKRET

ZIRAL 14

ZIRAL, kao hrvatska međunarodna izdavačka zajednica ima za cilj omogućiti Hrvatima po svijetu da lakše dođu do dobre knjige. Govoreći preko probranih hrvatskih pisaca i stručnjaka u knjigama koje izdaje, ZIRAL želi pružiti hrvatskomu čovjeku odgovore na goruća pitanja koja ga zaokupljaju na području povijesti, jezika, vjere, kulture, te hrvatske narodne sudbine i slobode.

KNJIGE DO SADA OBJAVLJENE:

1. L. KORDIĆ, *Livade snova i vjetrova,* 1. izdanje 1970 - *iscrpljeno;*
   2. izdanje 1974. Str. 78. Dol. 2, ukoričeno 3.
2. L. KORDIĆ, *Plime neizmjerja,* 1970.
   Izabrane pjesme. Str. 120. Dol. 2.
3. M. VIDOVIĆ, *Ribnjak Betezda,* 1971.
   Pripovijesti. Str. 204. Dol. 2.
4. F. NEVISTIĆ, *Temelji demokracije,* 1971.
   Str. 274. Dol. 3.
5. K. VASILJ, *Sloboda i odgovornost,* 1972.
   Str. 328. Dol. 4, ukoričeno 5.
6. P. KORDIĆ, *Slavoluk vrh ruševina,* 1972.
   Str. 318. Dol. 4, ukoričeno 5.
7. D. MANDIĆ, *Crvena Hrvatska,* 1972. Drugo upotpunjeno i prošireno izdanje.
   Str. 356. Dol. 4, ukoričeno 5.
8. D. MANDIĆ, *Hrvatske zemlje u prošlosti i sadašnjosti,* 1. izdanje 1973 - *iscrpljeno.*
9. J. PRPIĆ, *Posljednji svibanj,* 1973.
   Str. 4. Dol. 4, ukoričeno 5.
10. *Hrvatska iseljenička lirika,* priredio L. Kordić 1974. Str. 248. Dol. 2, ukoričeno 3.
11. V. GRUBIŠIĆ, *O hrvatskom jeziku,* 1975.
    Str. 176. Dol. 3, ukoričeno 4.
12. F. DUJMOVIĆ, *Hrvatska na putu k oslobođenju,* u tisku.
13. M. JURANIĆ, *Povratak ptice,* 1975. Pjesme.
    Str. 80. Dol. 3.
14. B. PEROVIĆ, *Hrvatski katolički pokret.* 1976. Str. 312.
15. D. BATON, *Mladi Stepinac. Pisma zaručnici.* 1975.
    Str. 130. Dol. 3 (4).

• IZVANREDNA IZDANJA:

A. BENIGAR, *Alojzije Stepinac, hrvatski kardinal,* 1974. - Str. 1020, od kojih 73 velike fotografije, Dol. 13, ukoričeno 15.
I. SIVRIĆ, *J.G. Strossmayer. New light on Vatican I,* 1975. - Str. 315, ukorič. dol. 6,50.

HRVATSKI KATOLIČKI POKRET

ZIRAL
ZAJEDNICA IZDANJA RANJENI LABUD
Redovita izdanja

Knjiga 14:

BONIFACIJE PEROVIĆ, *Hrvatski katolički pokret.*

Glavni urednik: Prof. Dr. Vinko D. Lasić

ZIRAL - Upravni odbor, Via Merulana, 124-B
00185 Roma, Italia

TIPOGRAFIA A. PICCHI - VILLA ADRIANA - TIVOLI

2

BONIFACIJE PEROVIĆ

HRVATSKI KATOLIČKI POKRET

MOJE USPOMENE

ZIRAL
ZAJEDNICA IZDANJA RANJENI LABUD
ROMA 1976

PREDGOVOR

Bio sam potaknut s nekoliko strana (posljednji je bio P. Dominik Mandić), da bih napisao moja sjećanja na « Hrvatski katolički pokret ». Većina onih koji su u njemu imali vidniju ulogu već su preminuli; mali broj onih koji još žive u domovini, ne smiju uopće pisati o tom razdoblju katolicizma u Hrvatskoj, a i ti će doskora završiti svoju zemaljsku putanju. Pošto su pak i u emigraciji već rijetki koji su u tome pokretu sudjelovali, prihvatio sam tu pobudu, da bi se bar nešto sačuvalo od tog prvog katoličkog gibanja u Hrvatskoj, koje je započelo početkom ovog stoljeća i trajalo do drugog svjetskog rata.

Odlučujem se, premda svjestan poteškoća u ovom pothvatu: prvo, nalazeći se u inozemstvu nijesu mi dostupni nikakvi izvori o samom pokretu, a pitanje je, da li su ti izvorni dokumenti (razni izvještaji, zapisnici, dopisništvo, okružnice itd.) još negdje pohranjeni u domovini, jer često i sama pohrana takva materijala može predstavljati u očima komunističkih vlasti « zločin protiv naroda ». Drugo, nemam pri ruci ni onaj pomoćni materijal dnevnog i periodičnog tiska

toga razdoblja od pola stoljeća iz kojega bih ipak mogao prisjetiti se mnogo toga, točnije određivati neke datume, događaje, ljude i sl. Treće, moje sudjelovanje u Hrv. kat. pokretu (HKP) pada između dva rata, tj. kroz posljednja dva desetljeća njegova života, i k tome samo posljednje desetljeće boravim u Zagrebu, gdje se je ipak odigravalo najvažnije, kao u svojem središtu, odakle se mogao dobiti potpuniji uvid u HKP: u njegove misli vodilje, struje, tendencije, kao i bolje poznavanje ljudi, njihovih međusobnih odnosa i sl. Četvrto, ja sam surađivao među domagojskim đaštvom, premda sam, osobito u početku, surađivao i s orlovima, organizirao po koje društvo u Dubrovniku i okolici, prisustvovao sam nekim tečajevima i sletovima itd. Nijesam nikada prekinuo vezu s njima, ali ipak moram priznati, da njihov kasniji život i rad nisam pratio neposredno i iznutra.

U težnji da bih bio što potpuniji i objektivniji, bio sam poslao moj prvi rukopis nekim viđenijim orlovima-križarima, kao i domagojcima i seniorima, s molbom da bi mi u tom mojem nastojanju pomogli svojim vlastitim sjećanjima i odnosnim nadopunama. Ali nijesam dobio nikakav važniji prilog u tom smislu. Neki mi pišu: « Trebalo bi nadopuniti to i to », a ja sam im upravo radi toga i poslao moj rukopis na uvid, da bi mi pomogli ispuniti neke praznine, koje oni ipak ne nadopunjuju. Drugi se pak navraćaju na stare prigovore iz doba razdora u pokretu, koje sam htio spomenuti samo kao vremenske pojave, ali već odživljene, vremenom opovrgnute i danas stvarno bezpredmetne. Ipak podržavanje tih starih objeda još i dandanas pa i sa strane onih koji nijesu pripadali pokretu, navelo me je, da se i na njih nešto opširnije osvrnem, da bih postavio činjenice, događaje i ljude na njihovo pravo mjesto, suzdržavajući se pak s moje strane da ne upadnem u istu nevolju iznoseći tuđe nedostatke.

Jedan od onih koji su imali prigodu pročitati moj prvi rukopis primjećuje, da naslov « Uspomene » ne odgovara načinu moje obradbe, tj. sadržaju. Veli, da se zalijećem u povijest, što ne bi spadalo u memoare, te da bih se morao odlučiti ili za memoarsku literarnu vrst, po kojoj bih morao izbjegavati « idejne analize i rasprave », a iznositi samo « vlastite doživljaje, anegdote, sudove i izravne poglede na ljude i stvari », ili pak da bih morao pisati povijest pokreta, i u tom slučaju moj bi prikaz imao biti precizniji, zaokruženiji i potpuniji. Primjedba nije baš bez temelja, kada bismo se nalazili u normalnim prilikama u domovini i slobodi, ali obzirom na postavljeni cilj i okolnosti u kojima pišem, ona stvarno postaje neprovediva. Ne mogu dakle pisati povijest pokreta, a drugo, predmnijevam da memoarska vrst literature ipak ne postavlja tako strogi restriktivni zahtjev.

Iz već iznesenih razloga nastojim dakle unijeti ovdje ne samo moje izravne osobne doživljaje, nego ih nastojim uklopiti u opće ondašnje povijesne okvire, kratki povijesni prikaz za života biskupa Mahnića, što ja osobno nisam proživio, zatim razdoblje koje sam doživio i na kraju osobne sudove, kao jednog od

sudionika u pokretu, a sve u težnji da bi se sačuvalo što više od HKP za njegov možebitni kasniji povijesni prikaz. Bez takva, bar donekle zaokruženog prikaza ostali bi često neshvatljivi i moji osobni doživljaji.

Nakon trideset godina, mislim da je protekao dovoljan vremenski rok, da bi se HKP mogao promotriti i prikazati - što i nastojim - iz objektivne povijesne doglednice. Drugo, nastojao sam ga prikazati kao jedinstven pokret, jer je i nastao iz iste inicijative, bio je nadahnut istom vjerom, vođen istim idealima i nadom, težio je konačno istoj svrsi, bez obzira na njegov razdor u trećem desetljeću. U tom smislu nastojim iznijeti: kako je nastao, što je htio, kakve je naravi bio, kroz koja razdoblja je prošao, u kakvim je odnosima bio s drugim strujama i pokretima kao i s našim društvom, ali osobito prema crkvenoj hijerarhiji, zatim na kojim se pitanjima razdvojio, u čemu se sastojala njegova dinamička prodorna snaga i izdržljivost, te konačno posljednje pokušaje nadb. Stepinca oko koordinacije svih grana pokreta prema načelima katoličke akcije.

Priznajem nedostatke, možebitne netočnosti i praznine u ovim uspomenama, a koje nijesam u stanju popuniti i popraviti. Slodobno je stoga svim čitateljima, koji bi ustanovili kakvu znatniju prazninu ili netočnost, da bi me upozorili, ostajući uvijek pripravan na nadopune i ispravke.

Bio sam se ponadao pronaći štogod od našega tiska, osobito katoličkoga u knjižnici Hrvatskog zavoda

Sv. Jeronima u Rimu, ali nažalost nijesam našao nikakvih potpunih publikacija, koje bi došle u obzir za moju radnju, osim *Katoličkog lista*, glasila zagrebačke nadbiskupije.

Dobrotom pak mgr. dr. Đure Kokša, rektora zavoda Sv. Jeronima, dobio sam brošuru *In aedificationem* od Ante Pilepića, (koji je duži niz godina djelovao uz Mahnića u Krku, da kasnije prijeđe u Split) tiskanu kao rukopis g. 1938, a koja se uglavnom bavi pitanjem razdora u našim katoličkim redovima.

Istim načinom sam dobio i *Magnum crimen* od Viktora Novaka, koji Hrv. kat. pokretu posvećuje jedno poglavlje pod, za pisca, karakterističnim naslovom « Žuti i crni mravi - Kat. Akcija - Klerikalci među sobom », a već takav naslov sam po sebi diskreditira pisca kao objektivnog povjesničara i lišava ga svake vjerodostojnosti. On je ipak kušao pružiti - možda prvi - neki povijesni pregled katoličkog pokreta kod nas, marno pokupivši odasvuda podatke i citate, koji su mu mogli poslužiti kao potvrda njegovu tendencioznom i zlonamjernom prikazu našega pokreta. Radilo bi se stvarno o nekoj masonsko-komunističkoj odmazdi našem katolicizmu, stoga smatram suvišnim i izvanvremenskim svaki pokušaj osvrtanja i pobijanja njegovih tvrdnja i insinuacija.

Svakako sam vrlo zahvalan mgr. Kokši na pokazanoj usluzi, jer sam na taj način mogao ispuniti neke praznine i prisjetiti se nekih zaboravljenih stvari.

Od ostalog tiska, koji sam upotrebio pri pisanju ovih uspomena, navodim: *Biskup Mahnić* od fra Igna-

cija Radića, franjevca-trećoredca, u nakladi « Dobre štampe », Požega 1940. - *Antun Mahnić-biskup krčki o 50-toj godišnjici smrti* od Antuna Toljanića, Rijeka 1970. - Dva broja *Katoličkog godišnjaka*, od g. 1971 i 1972, izd. Hrv. književnog društva Sv. Ćiril i Metod, Zagreb. - Poslužujem se i člankom: *Tako je to bilo počelo* od Iva Lendića u *Hrv. reviji*, 1972. - Knjigu Vrbaneka, *Dr. Ivan Merz*, imao sam nažalost samo par sati na raspolaganju. - Konačno mi je dopao u ruke i jedan broj *Luči*, zapravo posljednji broj, 9-10, od 1942.

Spominjem, iako nemam pri ruci, i smotru *Osoba i duh*, Madrid, koju su uređivali Hijacint Eterović i Luka Brajnović, a koja je počesto pisala o našem pokretu. Spominjem nadalje da je Pavle Tijan pisao o HKP-u u *Panorama del pensamiento contemporaneo* (II) u nakladi Guadarrama, Madrid 1959, koji nijesam imao pri ruci kod pisanja ovih uspomema. Imam pak kod sebe jedan krakti i sažeti prikaz HKP-a od istoga P. Tijana, što ga je napisao odmah nakon rata, već u emigraciji i koji je ostao u rukopisu.

Imao sam pri ruci i članak Anice Nazor: *Svesci*, br. 17-18, Zagreb 1970.

Od strane literature sam upotrebio slijedeća djela:

Lexikon für Theologie und Kirche, pod natuknicom *Katholiche Bewegu ng*.

Članak od O. Nell-Breuning, u *Stimmen der Zeit*, H. 7, 1972.

L. Lenhart, *Idee, Gestalt und Gestalter der ersten deutschen Katholikentages in Mainz 1848*, Mainz 1948.

L. Civardi, *Compendio di Storia della Azione Cattolica*, Colletti, Roma.

H. Maier: *Kirche und Gesellschaft*, München 1972.

Jeanne Caron, *La démocratie silloniste*, Paris 1967.

Herders Theologisches Taschenlexikon, izd. K. Rahner, u sv. 8. *Katolička Akcija.*

Ernest Pezet, *Chrétiens au service de la cité*, De Léon XIII au Sillon et au M.R.P. 1891-1965, Paris 1965.

Rivista del clero italiano, Milano, lip. 1937, 306.

Jean-Louis Loubet del Bayle, u talijanskom prijevodu: *I non-conformisti degli anni trenta*, Roma 1972.

I

HRVATSKI KATOLIČKI POKRET ZA VRIJEME MAHNIĆA

Ideje i ljudi koji ga pokreću

Hrvastki katolički pokret (HKP) pokrenuo je krčki biskup Antun Mahnić u zori našeg stoljeća, a bio je jedan od brojnih tadašnjih pokreta u Evropi. Francuska revolucija je označivala svršetak Evrope kao jedinstvene duhovne tvorevine, stoga od tada počinje blijediti u duhovima životna napetost između transcedencije i ovozemaljskog života; um iziskuje vrhovnu vlast uz popratno zamračenje slike Božje u čovjeku. Čovjek će odsada nastojati uređivati sve samostalnije svoju zemaljsku egzistenciju, uz konačni pokušaj isključenja vjerskog događaja, ili kako se isticalo, bez « intervencije izvana », kao i bez objektivnog morala.

Katolički vjernici prošlog stoljeća su se dakle nalazili pred takvim stanjem, i oni ga prihvaćaju u smislu: poslužiti se proglašenim pravima slobodnih građana za izgradnju društva, a da pri tome ne zaniječu kršćan-

sku prošlost, koja je oblikovala ono što se naziva Evropom, a za koju je još nedavno Pavao VI mogao ustvrditi (1), da je živo prožeta kršćanskim poimanjem života osoba i naroda. Novo je kod tih pokreta, da oni nijesu izravno djelo službene Crkve, nego su to sami vjernici, laici koji na taj način inauguriraju vrst novovjekog apostolata. Bili su instinktivno shvatili, da se na koncu radi o njima i ne dozvoljavajući da ih se zatvori u neki geto, kako se to htjelo s druge strane, oni su načeli otvoreni razgovor s modernim svijetom, govoreći novim univerzalnim jezikom koji obuhvaća i razjašnjuje prošlost i sadašnjost, a koji jezik razumiju široki slojevi pučanstva, kao i školovani ljudi. Otvaraju se dakle novim filozofskim i kulturnim strujama, kao i društveno-gospodarsko-političkim razvojima, kao industrijalizaciji, novim socijalnim problemina, novonastalim nacionalnim državama i pozitivnim znanostima, da bi u tom novom razvoju navrgnuli kršćanske elemente, osnažili transcedentnu vjeru i tako zasvjedočili prisutnost evanđeoske poruke u svijetu.

Prihvaćaju i poslužuju se dakle novom svijesti i pravima slobode i pozitivne kritike, a služeći se istovremeno istim građanskim pravima i dostignućima, oni iziskuju slobodu i za one koji vjeruju, promatrajući pri tome sve više Crkvu u novom svijetlu, tj. neovisnu od države i javnih vlasti, nasuprot minulog apsolutizma. Postaje im jasno, da sloboda navještanja

(1) Dne 17.III.1974.

vjere, kao što i sama sloboda Crkve nije više stvar jamstva državnih vlasti, nego postaje stvar i dužnost samih vjernika. Radeći se o običnim vjernicima ti pokreti nijesu pokrenuti « odozgo «, nijesu povijesni učinak nekog « principa autoriteta », romantike ili filozofske restauracije, nego slobodni pokret vjernika Crkve za Crkvu (2), tj. pokret « odozdo ».

Njihova pojava je svakako novost u Crkvi: obični vjernici, svjetovnjaci, ljudi iz puka ulaze, po prvi put u novijoj povijesti Crkve, djelatno u nju. Crkva se sada preko njih povezuje sa svim područjima javne djelatnosti, misli i života; oni, neopterećeni vlašću, posjedima ni prošlošću, moralno zastupaju Crkvu u civilnom društvu, brane je i izvojšćuju njezina prava na slobodu pastve i evangelizacije; ukratko to su pokreti modernog vremena, kada vjernici oblikuju svijest, da su oni Crkva i da prema tome imaju preuzeti svoju ulogu u njezinu životu i društvu. Ovo novo buđenje Crkve zaprepašćuje ondašnje laiciste, koji su mislili da su već obračunali s Crkvom, i stoga nastaje žestoka borba i napadaji na vjeru i Crkvu pri čemu se upotrebljava već poznati rječnik jednak ondašnjem pokoljenju, kao i današnjem komunističkome.

Spomenuh novu « ulogu » katoličkih pokreta, ali brzo je nastalo pitanje, na koja područja, kojim sredstvima i do koje granice mogu nastupati obični vjernici,

(2) *Lexikon für Theologie und Kirche*, pod « Katholische Bewegung ».

uzevši u obzir da su biskupi s papom na čelu, postavljeni da upravljaju Crkvom i za nju odgovaraju. Na tim i sličnim pitanjima nastat će duge rasprave, razilaženja i sukobi gotovo kod svih katoličkih pokreta na svijetu. Uzevši ipak u obzir da mnoge ideje i postavljena pitanja nijesu bila tada još jasno definirana, ni diferensirana sa strane Crkve; da je njihov program bio odveć široko zamišljen od vjerskog preko prosvjetnog i socijalnog do političkoga; da su imali k tome ondašnjim uspavanim vjernicima i onima koji su vodili u javnom životu dokazati opravdanost svojeg gibanja, prihvaćanja novih tadašnjih dostignuća i svojeg radikalnog stava i nastupa, da bi Crkva mogla biti prisutna i u novim povijesnim prilikama i svjedočiti za Isusa Krista, nema nas začuditi njihovo razilaženje u programima i metodama djelovanja.

Naš HKP nije imao u svojim redovima znatnijih predstavnika minulog feudalnog razdoblja, dok hrvatsko građanstvo je bilo tek u zametku, nailazit će pak još na neke elemente jozefinističkog mentaliteta, tako da će se u svojem nastupu sukobiti uglavnom s novom liberalističkom, modernističkom inteligencijom, dok će, kao područje svojeg prosvjetnog djelovanja, imati hrvatsko selo što su ga braća Radići u gornjoj Hrvatskoj već znalački obrađivali. Članovi HKP bili su u svojoj velikoj većini seljački sinovi, umom i srcem otvoreni svim pitanjima bez rezerva konservativaca i zauzetih položaja, premda je bilo tada svećenika i vjernika koji su bili zasjeli na položaje, ili radije uz položaje, i stoga nijesu pratili blagohotnim očima taj

novi pokret radikalne katoličke mladeži. To i jest razlog da naš HKP, kroz prva dva desetljeća svojeg opstanka, nije bio razdiran nutarnjim raspravama, kao neki drugi katolički pokreti, a što će se kod nas pojaviti tek u trećem desetljeću, tj. iza prvog rata, ali ne na sociološkoj osnovi, nego više na organizatornoj i metodološkoj.

HKP nastaje dakle na istom povijesnom valu kao i ostali katolički pokreti u svijetu, ali, jasno, s našom vlastitom problematikom i konkretnom primjenom. S jedne strane vodi borbu prema vani — u okolnostima tadašnjeg povijesno-kulturnog zbivanja — tj. protiv zabluda racionalizma, pozitivizma, naturalističke i materijalističke filosofije, modernizma, ukratko liberalizma, a što je sve dolazilo sa Zapada, smatrajući vjeru i Crkvu zaprekom novog razvitka, niječući im stoga razlog opstanka, a što se «per extensionem» proširuje i na HKP koji svojim idejama i radom, kao i samim opstankom naglašava prisutnost kršćanstva u hrvatskom narodu. Te moderne liberalističke struje nijesu se zadovoljavale da vrše proces oslobađanja kulturnog života od stanovite kuratele Crkve i da na taj način naglase kulturnu autonomiju, kako je to odgovaralo novom vremenu, nego su se obarale — po tuđem uzoru — na Crkvu kao takvu potkopavajući i same temelje vjere, sačuvavši još sâm pojam Boga, ali više kao nekog apstraktnog deističkog boga. K tome se pojavlijvao i socijalizam, koji pomalo prodire među još relativno malobrojno hrvatsko radništvo.

Nadodajem još i to, da je 19 st. za Hrvate bilo doba narodnog buđenja i borbe oko okupljanja svojih dijelova u smislu suvremene nacije, prije svega svih pokrajina iza duge rastrganosti na razne države i kulturne krugove, kao i različite političko-upravne sustave. Stoga je bilo od velike važnosti kakav će duhovni smjer i kulturnu fizionomiju dobiti nacija u času svojeg novovjekog oblikovanja. Upravo ova činjenica narodnog buđenja omogućuje nam shvatiti nacionalno obilježje HKP, možda više nego kod drugih sličnih pokreta. Pri svemu tome bit će upravo mladi hrvatski intelektualci koji će imati vodeću ulogu, u prvom redu oni koji su krajem prošlog stoljeća bili oblikovani na vanjskim sveučilištima, naročito učenici Čeha Masaryka u Pragu i njegove «realističke škole». Oni će nove liberalno-modernističke ideje širiti kod nas u politici, gospodarstvu i društvu, ali prije svega u književnosti i u kritici naše povijesti, dajući nove smjernice, koje će u svojoj konačnici dovesti do današnjeg stanja. Ni tadašnji političari, ni dobar dio svećenstva nijesu dovoljno shvatili važnost nastupa tih novih ljudi i ideja toliko sudbonosnih za našu buduću povijest i kulturni život naroda. Jednako tako s iste strane opetovat će se kasnije neshvaćanje važnosti komunističkog prodiranja kod nas, u godinama koje su prethodile drugi rat. Svećenstvo u banskoj Hrvatskoj, gdje se taj proces uglavnom odvijao, još je bilo pod utjecajem jozefinizma. Htjelo se živjeti u miru, ta narod, seljaci još su ispunjali crkve i obavljali svoje vjerske dužnosti, smatrajući stoga neuputnim stvarati nove frontove i sukobe s novim ljudima. S takvim mentalitetom je shvatljivo i nepovjerenje prema mladom HKP ili točnije katoličkim đačkim pokretima i mladim intelektualcima, koji su se kritički i bojovno tada odnosili prema novoj liberalističkoj navali.

Ipak to čarkanje s protivnicima sačinjavalo je nuzgrednu zadaću nekih pojedinaca, dok je bitni sadržaj rada i smisao HKP bio: duhovno-intelektulno obrazovanje novog katoličkog sloja; širenje prosvjete i probuđenje kršćanske svijesti u širokim slojevima pučanstva, za novu izgradnju društva na pomolu, prožetoga kršćanskim vrijednostima. Bit će biskup Mahnić, najbolji poznavalac tadašnjeg idejnog strujania i stanja kod nas, koji će pokrenuti novo katoličko gibanje među Hrvatima, i to najprije među hrvatskim đaštvom.

Prije nego prijeđem na sâm naš pokret, smatram uputnim pružiti najpotrebniji pregled drugih katoličkih gibanja, koja su nas uostalom nešto i pretekla.

Prva suvremena gibanja katoličkih laika u svijetu

Da bismo mogli shvatiti katoličke pokrete u svijetu, njihova načela, stavove, metode i svrhe moramo ih promatrati iz ugla ondašnjeg povijesnog razvoja misli i društva. Stari poredak se srušio: nestali su cehovi, korporacije, bratovštine; ukidaju se samostani i raspršuju redovnici, škole se zatvaraju, Crkva se rastavlja od države i progoni, zapljenjuju se crkvena dobra i umjetničko blago. Sjetimo se nadalje triumfalnog nadolaska kapitalizma, prvih socijalističkih teorija

i pokreta, opetovanih pobuna od izrabljivanog radništva i sl. Filozofija, politika, ekonomija i pedagogija traže svoje nove temelje uglavnom u racionalizmu i pozitivizmu. Sve te pojave postavljaju Crkvu pred novim problemima kojima se ima odgovoriti. Jedan od tih očekivanih odgovora je, da gotovo u svim evropskim zemljama, gotovo u isto vrijeme i na sličan način, pojavljuje se novo vjersko, društveno i kulturno gibanje, kao nova orijentacija u novom povijesnom razvoju u kojem sada vode glavnu riječ obični vjernici.

Kao polaznu točku mogli bismo uzeti francusku revoluciju, koja, uz tek navedene činjenice, te svojom « civilnom konstitucijom klera », niječe autonomiju i nutarnju slobodu Crkve, a što će brzo postati uzorom i za druge zemlje, osobito iza Napoleonovih zavojevanja. U tim činjenicama nalazimo početak rastave Crkve od države: država prestaje biti neki branilac Crkve, a Crkva prestaje biti neki moralni potporanj civilne vlasti. Započinje naime demontiranje onoga što se kroz duga stoljeća nastojalo uskladiti uz trajne sukobe i nesporazume. S francuskom revolucijom dakle započinje rastava « oltara od prijestolja », ili, kako se danas voli reći, prestaje Konstatinova era, premda ne najednom ni posvuda na isti način. Još će se kroz neko vrijeme podržavati sve krhkije niti na vrhovima, ali u duhovima vjernika sazrijeva sve jasnije uvjerenje, da je to doba minulo, a u čemu su ih uvjeravali brojni i česti sukobi, progoni kao i pokušaji zaularenja Crkve. S Vatikanskim koncilom II. pristupit će se konačnoj likvidaciji tragova toga razdoblja.

U unutarnjem životu Crkve spomenimo galikanizam i jansenizam u Francuskoj te jofizenizam u Austriji, koji se nas izravno tiče, a provodi ga Josip II. On vlada racionalistički u duhu prosvijetljenog apsolutizma, a pod izlikom obrane vjere ostvaruje laičku državu i laičku svijest, nastojeći po svojim činovnicima, vojsci i po « državnoj Crkvi » stvoriti jedinstvenu državu s njemačkim jezikom. Njegova načela i reforme postaju neke vrsti crkvenim pravom; on nameće biskupe, dijeli beneficije po svojoj volji, sve na štetu dobra vjernika i same Crkve. To je vrijeme kada suvereni ulaze u konklave, ponizuju pape, favoriziraju svjetovni kler kao potrebni organ za djelovanje Crkve, ali su neprijatelji crkvenih redova; ukidaju samostane ili im onemogućuju veze s vrhovnim poglavarima u Rimu, čak ih odrješuju zavjeta poslušnosti prema njima. God. 1781 Josip II ukida oko 800 samostana, a sam posjet Pija VI vrlo malo mijenja u toj njegovoj crkvenoj politici. Crkva je dakle podložena državi, htjelo se je prilagoditi « državi dobrotvornosti » (Wohlfahrstaat), svesti je na ustanovu za zaštitu morala i kao takva imala bi biti u svim stvarima (i u samoj investituri, koja se označavala kao ljudsko djelo) podložna državnom poglavaru.

Na temelju takva shvaćanja Josip II miješao se u disciplinu crkvenog života, određivao diobu župa i biskupija, nije priznavao papi vlast dispensiranja, ni pravo « ekzemcija », niti ikakvu neposrednu jurisdikciju u carskim zemljama. Za dekrete i naredbe Sv. stolice trebao je carski « placet » i « exequatur », a sao-

braćaj obavljao se preko ministarstva bogoštovlja. Jozefinizam kao pravno stanje trajao je oko 60 godina.

Slično stanje vladalo je i u drugim evropskim državama. U Njemačkoj iza Bečkog kongresa (1814-15) Crkva se smatrala kao neka državna ustanova, službenica države, i to ne samo u vanjskoj crkvenoj upravi, nego i u stvarima vjere, ispovijesti i vršenju vjerskih dužnosti, uz pritisak na same savjesti. Crkvena sekcija ministarstva bogoštovlja, a ne biskupi, upravljala je biskupijama, ostajući biskupima jedino pravo dijeljenja krizme i sakramenta sv. reda, a na službenim pohodima biskupe prati državni komisar. Ovo i slično instrumentaliziranje ili zagušivanje slobode Crkve sa strane sve izrazitije agnostičke države, označuje svršetak slobodne uzajamne suradnje među njima, ali se može nazvati i vrhuncem klerikalizma već prema uglu s kojeg se gleda i smislu koji se daje riječima (3).

(3) Poznati katolički njemački sociolog O. Nell-Breuning, iznašajući svoja sjećanja na «Volksverein», spominje da je u to doba biti-katolikom u Prusiji značilo biti građaninom drugog reda, ali ni u samoj Bavarskoj nije bilo drukčije zbog jozefinističko-liberalne države. Biti-katolikom predstavljalo je teški «handicap». Bismarckov «Kulturkampf» izaziva među katolicima nepovjerenje prema državi i stoga kao prvu državno-građansku dužnost katolika: braniti prava Crkve i Sv. stolice. Stranka «Centruma» po svojim pravilima nije bila katolička stranka (u nju su mogli, i stvarno su bili, premda u malom broju, i nekatolički parlamentarci), ali u očima katoličkih vjernika on je bio smatran svjetskom rukom Crkve, gl. *Stimmen der Zeit*, br. 7 (1972).

Da ne duljim s ovim povijesnim refleksijama, dovoljno je za moj predmet spomenuti i prve dobre plodove toga previranja i preustrojstva.

U prvom redu stoji činjenica da je nestalo plemstvo s vodstva naroda. Na biskupske stolice i na druga važna mjesta crkvene uprave sve više dolaze sinovi običnih građana.

Drugo, budući da je civilna vlast prestala biti državna i pravna zaštita Crkve, tu ulogu odsada preuzimaju sami vjernici, laici koji ulaze djelotvorno u život Crkve svrstavajući se u prvo vrijeme «za obranu prava i slobode Crkve» (4), što je vrlo važno i pozitivno za daljnji razvoj crkvenog života. Počinju se naime oslobađati katoličke «ilegalne» snage, koje stvaraju jezgru novih pokreta za prava i slobodu Crkve, u stvari za prava i slobodu samih vjernika, koji sve jasnije razvijaju svijest svoje vjerske zajednice ili Božjeg puka, tako da oni postaju naravni saveznici Sv. stolice.

Prvi primjer katoličkog pučkog pokreta u tome smislu dala je irska «Catholic Association», pod vodstvom O'Connella, izborivši g. 1829 građansko-državnu jednakopravnost irskih katolika. Pod utjecajem te pobjede organizira se u Francuskoj pokret slobode: «Pour la défense de la religion catholique». Iza srpanjske revolucije g. 1848, La Mennais u *Avenir* traži rastavu

(4) Više o tome u *Idee, Gestalt und Gestalter des ersten deutschen Katholikentag in Mainz* 1848, od Lenharta 1948.

Crkve od države, koja je postala nekršćanska, zatim pravo sastajanja i udruživanja radnika, kršćansko školstvo, međunarodna udruženja za crkvenu slobodu itd. Na te ideje La Mennais-a pozivaju se belgijski katolici g. 1830, kada ustaju protiv Nizozemske, dok slični pokret u Poljskoj protiv cara samodršca nije donio uspjeha. Ovaj isti val donosi slobodu Crkve i u južnoameričkim zemljama gdje se odsada postavljaju za biskupe domaći sinovi. Ova nova svijest i po njoj probuđeni pokreti razvijaju se i proširuju na druga područja. U Francuskoj vode Lacordaire, Ozanam, Montalembert i drugi; u Italiji pojavljuje se Giobertijev « neoguelfizam » itd. (5).

Za vrijeme vladanja Marije Tereze i Josipa II Europa izlazi iz baroka i ide prema prosvjetiteljstvu. Istovremeno ide iz razdbolja zemljišnog gospodarstva prema kapitalističkoj industrijalizaciji što rađa pobjedonosnom liberalnom revolucijom, kada se obračunava sa starim apsolutističkim režimima i stvara novo političko, gospodarsko, društveno i vjersko ozračje, prihvaćajući kao pravilo javnoga života laicizam, provodeći rastavu Crkve od države, morala od ekonomije, znanosti od vjere, koja bi po tom shvaćanju bila privatna stvar pojedinaca, ali najčešće se ta rastava pretvara u progone, a laicizam u antiklerikalizam (6). Ali se i katolički vjernici sa svoje strane poslužuju liberalnim ustavima,

(5) *Lexikon*, kao gore.

(6) L. Civardi: *Compendio di storia della A. C. italiana*, Roma, st. 55.

pravima i slobodama građana te se u tom smislu organiziraju u službi Crkve, najprije za njezinu obranu, a zatim za vjersku restauraciju i slobodu djelatnosti.

Na taj način katolička suvremena gibanja postavljaju u prvi čas glavnu težinu na slobodu Crkve i vjere, da odmah uz to pristupe rješenju društvenog pitanja koje je po industrijskoj revoluciji postalo sve žurnije, pozivajući se pri tome na ustavna načela slobode i jednakopravnosti, i sve to u znatnoj neovisnosti od crkvene hijerarhije.

To bi bila povijesna pozadina ili točnije ozračje u kojem će nastati katolički pokreti u evropskim zemljama. Iza kako su predvodnici ispitali i zacrtali osnovni misaoni smjer, pravo organiziranje vjernika započinje tek u drugoj polovici prošlog stoljeća. Prvo okupljanje nosi općeniti značaj, dok će se kasnije pojaviti posebni pokreti za različita područja i društvene slojeve. U Francuskoj se organizira « Ligue catholique pour la défense de l'Église »; u Belgiji, « L'Union catholique »; u Njemačkoj « Katholischer Verein », « Katholikentag », a kasnije razna đačka, omladinska, radnička udruženja kao i poznati « Volksverein »; u Švicarskoj « Piusverein »; u Engleskoj « Catholic union »; u Španjolskoj « Asociación de católicos »; u Italiji « Associazione cattolica per la libertà della Chiesa », koja, ukinuta, oživljuje pod imenon « Società della gioventù cattolica italiana » i organizira u Veneciji prvi kongres talijanskih katolika gdje se rađa « Opera dei Congressi » 1876. Poznati talijanski sociolog Giu-

seppe Toniolo započinje s organiziranjem Talijanskog socijalnog tjedna.

To su dakle početne pojave katoličkog gibanja, koje bjelodano pokazuju nadolazak novih vremena za Crkvu, a to je početak općeg buđenja katoličke svijesti i prvih pokreta katoličkog laikata kod svih evropskih naroda. Ono će se postupno razvijati, umnažati na raznim područjima kao organizirane djelatnosti, savezi, ustanove uz sve veći broj publikacija, s kojima se rađa suvremeni katolički tisak. U ovom razdoblju od sve veće važnosti za vjernike postaje novo socijalno pitanje. Prva industrijska revolucija nalazi se na vrhuncu svojeg uspona kao klasični kapitalizam, koji bezsavjesno izrabljuje nagomilano mnoštvo radnika po svojoj neobuzdanoj pohlepi, na što proletarijat reagira sa socijalizmom, a što prouzrokuje zaoštrenje društvenih sukoba. Obje te pojave raskršćanjuju društvo: socijalizam razara vjeru među radnicima, a klasični kapitalizam, u duhu iluminizma, započinje opajati mnoštva vjerom u bezkonačni progres, uz nijekanje kršćanskih ćudorednih zakona u društvu, kulturi i gospodarstvu uz popratno nestajanje vjere u nadnaravno u prvom redu u građanskim sredinama. Pred tim novim pojavama katolici su bili postavljeni, s jedne strane pred pitanje obnove i novog smjera vjerskog života u novom društvenom sklopu, a s druge sa složenim problemima teškog radničkog stanja, tj. s novim gospodarsko-društvenim i političkim problemima. Ovim pitanjima posvećuje se sve veći broj katoličkih prvaka, pretežno laika, a koji će u tom

djelovanju pokrenuti čitav niz pothvata, inicijativa i udruženja. U tom pogledu nalazili su se na prvom mjestu njemački katolici. Oni su postali prvoborci na području socijalne politike i dali Njemačkoj najnaprednije socijalno zakonodavstvo (7).

Kada je naime Bismarck odlučio zahvatiti i učiniti podnošljivim tadašnje radničko stanje u Njemačkoj, naišao je na vrlo mali broj sposobnih ljudi za provođenje toga pothvata, uzevši u obzir da su socijaldemokrati odbili suradnju u tom pothvatu, smatrajući te mjere jednostavnim zaobilaženjem rješenja velikog društvenog pitanja. Glavni suradnici u toj socijalnoj politici su došli Bismarcku iz « Centruma », tj. od katolika okupljenih u toj stranci, koji su za takav rad bili spremani u svojim katoličkim udruženjima, a po svojoj vjersko-socijalnoj etici bili su voljni doprinijeti svoj doprinos u rješavanju socijanih problema. Taj socijalni odgoj i rad se kasnije upotpunjuje i usavršava s osnutkom « Volksvereina » (8). « Volksverein » je bio osnovan g. 1890 kao središnja ustanova novog katoličkog gibanja u Njemačkoj. Ljudi iz njega prihvatili su novo industrijsko društvo, težili su k promociji radništva i k slobodnom razvoju pučkih snaga. Neki naši socijalni radnici su posjećivali i proučavali sustav njegova rada kao i uopće socijalna pitanja, od kojih posebno spominjem dr. Jurja Šćetinca, a i ja sam često tamo boravio (Mönchen-Gladbach) i radio. «Volks-

(7) H. Maier: *Kirche und Gesellschaft*, München 1972, 196.
(8) *Stimmen der Zeit*, n. mj.

verein» je bio ukinut nadolaskom nacista na vlast g. 1933.

Imena socijalnih radnika iz toga razdoblja su uglavnom poznata: u Njemačkoj Ketteler, Franz Hitze, Kolping, Vogelsang; u Francuskoj Albert du Main i La Tour du Pin; u Švicarskoj Mermillod; u Italiji Giuseppe Toniolo itd. Plodovi tih napora i studija bili su poznati «Socijalni tjedni» u raznim zemljama, također kršćanski socijalni pokreti, kršćanski sindikati, zadrugarstvo, omladinski savezi i sl. Organiziraju se prvi kongresi i sastanci narodni i međunarodni, na kojima se pretresa i proučava društveno pitanje, ali još uvijek tapkajući i tražeći jasne oznake osnovnih društvenih pojava i pojmova; nastoji se zacrtati određen program kao i odgovarajuća ustrojstva (asocijanizam, korporativizam, staleško ustrojenje itd.) i najpogodniji način djelovanja. Sav taj materijal: definicija, sugestija programatskih nacrta i metoda uzet će u razmatranje Lav XIII pri pisanju svoje prve socijalne enciklike *Rerum novarum*, objelodanjene 15.V.1891, koja opet sa svoje strane predstavlja temeljnu polaznu točku i opći smjer u socijalnom djelovanju katolika, postajući tako izvor novih pothvata, organizacija i praktičkih rješavanja. S objelodanjenjem te enciklike katolički prvaci počinju odlučnije ulaziti u socijalno-političko polje, tako da prvo razdoblje, pretežno obilježeno obranom vjere, prestaje i započinju nove konkretne socijalne akcije.

Nalazimo se u predvečerje «kršćanske demokracije» (pokret, ne stranka) koja zadobiva svoje priznanje s enciklikom *Graves de communi* Lava XIII, g. 1901. Zapravo kršćansku demokraciju potiče sama Sv. stolica, a izražavala je težnju katolika, polazeći s ondašnjeg stanja stvari, za obnovom društvenog poretka nasuprot zlodjelima liberalizma-kapitalizma, ali ne upadajući u drugu skrajnost marksističkog kolektivizma. Talijanski sociolog G. Toniolo ovako definira kršćansku demokraciju: «Građansko ustrojstvo u kojemu sve društvene, pravne i gospodarske snage surađuju razmjerno na općem dobru, a što u konačnici ima služiti na korist nižih slojeva». Neće ipak trebati dugo, da se ljudi počinju razilaziti u poimanju i definiranju tih novih društvenih pothvata, ili u tumačenju kršćanske demokracije i političkog djelovanja katolika. Lav XIII pred tim raspravama, potvrđuje kršćansku demokraciju u gore iznesenom smislu, ali poziva katolike, da joj ne daju političko značenje, priznajući ipak, da ostvarenje društvenih ciljeva može iziskivati i političke stranke katolika. I one se stvarno pojavljuju kod raznih naroda, tj. stranke nadahnute na kršćanskim načelima, polazeći od mjerila, da se društveni ciljevi ne mogu postići bez političkog zalaganja, nišaneći pri tome na kapitalizam i socijalizam.

Ta nova polja djelatnosti katolika koja proširuju granice vjerskog utjecaja na nove probleme i područja, s novim težnjama i programima rađaju neizbježivo raspravama, nesporazumima s konačnim polemikama i sukobima između tih novih snaga i onih, nazovimo ih tako, uhodanih vjernika. Tako u Italiji kršćanska demokracija zauzima sve važniju ulogu u talijanskom

katoličkom pokretu, u kojoj svećenik Romolo Murri vodi glavnu riječ i daje joj svoj dinamički pečat. Zbog svojeg preveć isturenog programa nastaje sukob s « Opera dei congressi », koja predstavlja starije pokoljenje talijanskih katolika; pomalo pada u krizu i nestaje. Murri pak, zbog nekih pretjeranosti, zapravo brkanja ciljeva kršćanske demokracije, bio je osuđen od Pija X, dok sama kršćanska demokracija nije time bila osuđena, nego ona postepeno pripravlja osnivanje političke stranke talijanskih katolika pod nazivom « Partito popolare », u kojoj će igrati glavnu ulogu Don Sturzo, a sam program stranke prihvaća velika većina talijanskih katolika.

Drugi poznati slučaj bio je onaj francuskog « Sillon »-a kojeg osniva Marc Sangnier, u početku kao pokret pučkog odgoja i kršćanskog apostolata, da kasnije skrene prema političko-demokratsko-socijalističkoj akciji. Sangnier je htio pomiriti Crkvu s francuskom republikom i privući joj pučke slojeve i pri tome razvijao temu demokracije. « Demokracija » je, prema njegovu mišljenju, društvena organizacija koja teži dovesti do što većeg razvoja i buđenja građanske svijesti i odgovornosti svih (9), pozivajući se pri tome na posebne francuske prilike. Marc Sangnier definira vlastiti pojam demokracije kao ulaženje i križanje na trima područjima: na vjerskom, humanističkom i političkom. « Sillon » je laički, nekonfesijonalan, ali ide

(9) Jeanne Caron: *La démocratie silloniste*, Paris 1967.

za time da bi uklopio katolicizam u svijet. Zbog tih dvaju antagonističkih vidova: laički i konfesionalni, dolazi u sukob s Crkvom koja osuđuje « Sillon », čemu se M. Sangnier, suprotno od Murri-a, pokorio. Uživao je kasnije povjerenje Benedikta XV. Iza prvog rata razvija političku djelatnost i umro je g. 1950.

Niču dakle razni pokreti i pothvati, udruženja, često s izrazitim društvenim i političkim ciljevima, gdje se miješa vremensko-zemaljsko s duhovno-vjerskim. Crkveni autoritet pak sa svoje strane naglašuje, ali još ne dovoljno jasno, svoju nadležnost i pravo nadziranja također gospodarsko-socijalne i političke djelatnosti katolika, zbog njihova jedinstva, što se osobito odnosilo na Italiju zbog neriješenog rimskog pitanja. Ipak pojmovi se pomalo bolje određuju i razlikuju: jedno područje je ono kršćanske demokracije, društvenih pokreta i političkih stranaka, drugo pak je ono katoličke akcije, koja djeluje neposredno kao duhovna i pastoralna služba Crkvi (10). Na temelju toga postaje jasno, da ne može postojati neka « katolička » stranka, ali se ostavlja vjernicima otvorena mogućnost da osnuju, ako hoće, neku autonomnu i akonfesionalnu stranku nadahnutu na kršćanskim načelima. Vrijednost takve stranke ovisit će od njihove sposobnosti i stručnosti u vođenju javnih poslova. Ovo je gledište bilo općenito prihvaćeno i na njemu se osniva

(10) *Herders Theologisches Taschenlexikon*, izd. K. Rahner u 8. sv. pod: Kat. Akcija.

« Centrum » u Njemačkoj, « Partito popolare » u Italiji i slične stranke kod drugih naroda bez znatnijih sukoba, ali ipak to rješenje neće svi nikada prihvatiti kao konačno rješenje.

U Njemačkoj neslaganje katolika kretalo se oko društvenog usmjerenja, oko uloge sindikata u poznatim sukobima između tzv. berlinskog i kölnskog smjera, što Nell Breuning naziva raspravama između naprednih i integrista. Ta dva gledišta su došla do oštrih sukoba na prijelomu stoljeća u pitanju prije svega oko sindikata uopće kao takva, a kasnije oko pitanja: Da li su kršćanski sindikati radnika samo za katolike ili za sve kršćanske radnike? Prvu tezu je podržavala berlinska struja, drugu pak kölnska ili točnije mönchengladbachska (Volksverein).

U Fancuskoj i Belgiji nastao je sukob između dviju « škola »: ona u Liège-u (naziva se tako po nekim kongresima održanim u Liège-u g. 1886 do 1890) zastupa potrebu državnog zahvata za zaštitu radnika, a koje su glavni predstavnici bili mgr. Doutreleux i Poittier, nasuprot kojoj je stajala škola u Angersu, a koja odbija taj zahvat, zadovoljavajući se samo s isticanjem moralne dužnosti poslodavaca i posloprimaca, a koje je glavni predstavnik bio mgr. Freppel.

Ove i slične pojave nesporazuma i neslaganja ne smiju nas začuditi, uzevši u obzir mnogostrana nova područja djelatnosti katolika, kao odgojno-vjerska, društveno-gospodarska, tiskovna, politička te još nedovoljno njihovo iskustvo i nejasno određivanje načela svih tih djelatnosti. Bio je naime potreban ovaj razvoj

početnog razbistrivanja, da bi se pomalo stiglo do jasnijeg shvaćanja i lučenja između pothvata katoličkih vjernika koje oni sami vode na svoju odgovornost, dakle autonomno, ipak slijedeći kršćanski duh, te onih udruženja odgojnih, prosvjetnih i apostolskih djelatnosti koje će oni obavljati kao suradnju u apostolatu crkvene hijerarhije i za koje ona preuzima odgovornost. Ernest Pezet, pišući o progresivnoj izgradnji socijalnog katolicizma tokom 19-st., kaže, da je postojala kršćanska demokracija po rimskoj zamisli, tada socijalno kršćanstvo i napokon politička demokracija. Brkanje, nastavlja on, i kod iskusnih ljudi tih triju područja, koja su bila načelno različita, nastalo je odatle što su bila često izmiješana u činjenicama i u slučajnostima djela, često vođena od istih ljudi (11). Pezet se pri tome tuži na slabu obaviještenost francuskih katolika u ovom pogledu, što vrijedi i za naše hrvatske katolike. P. Renaudin, prvi drug M. Sangniera, veli: « Događa se, da sinovi ne pripoznaju više, u svijetu koji ih okružuje, baštinu svojih predšasnika, a koju oni doživljuju ne uzimajući je u obzir ».

U takvu povijesnom i misaonom okviru nastaje i naš HKP. Pojavljuje se na prijelomu našeg stoljeća — dakle nešto kasnije od ostalih — kada smo bili zahvaćeni istim misaonim strujama, istim ili sličnim vjerskim i crkveno-političkim pitanjima kao što i novo-

(11) Ernest Pezet: *Chrétiens au service de la cité.* De Leon XIII au Sillon et au M.R.P. 1891-1965, Paris 1965.

nastalim velikim društvenim pitanjima. Budući da je naš pokret nastao u vremenu oblikovanja kršćanske demokracije, on se u svom početku nadahnjuje i vodi njezinim smjernicama.

Bitne oznake HKP u svojem početku su bile nekako istovremene s onima ostalih katoličkih pokreta u Evropi: za slobodu i prava Crkve; drugo, kao sinovi maloga svijeta prihvaćaju demokraciju po kojoj hoće i sami suodlučivati i ostvariti bolje društvo za hrvatski narod; treće, prosvjetni rad među širokim slojevima pučanstva, da bi se oni mogli poslužiti demokratskim pravima i ne dati da se ona zloupotrebljavaju. Sve to u narodu, kao probuđena socijalna svijest i pravo seljaka i radnika iziskuje imati riječ u javnom društvenom, političkom i kulturnom životu.

Na temelju tih načela i norma naš HKP razvija već prije prvog rata raznovrsne djelatnosti na različitim područjima, tj. na svima koja su bila na bilo koji način povezana vjerom i moralom, doprinoseći na taj način svoj udio dobru naroda. Tako, uz vjerskoodgojne, proširuje se na prosvjetne, tiskovne, kulturne, socijalne i gospodarske djelatnosti, dok će ona politička biti pokrenuta iza prvog rata, ali niti sretno, niti uspješno, niti za dugo vremena.

Antun Mahnić utemeljitelj Hrvatskog kat. pokreta

Prvi znak katoličkog buđenja kod nas bio je Hrvatski katolički kongres održan u Zagrebu g. 1900, pod

pokroviteljstvom našega episkopata. Na njemu su naglasili potrebu da hrvatski katolici osude neke suvremene pojave i da očuvaju vjerski osjećaj i značaj hrvatskog naroda. Raspravljalo se o tisku, zadrugama, karitativnim društvima, odgoju, lijepoj knjizi i crkvenoj umjetnosti te odnošaju Crkve i države. Na njemu su, uz izvještaj Koste Vojnovića, prihvatili četvrti zaključak: «Da se ustroji na hrvatskom sveučilištu katolička sveza, pristupna katoličkim đacima». Biskup Štadler u svojem pismu veli: «Ja bih rad bio, da se naši Hrvati za to oduševe te se u Zagrebu podigne internat za sveučilištnu mladež».

Ali ni jedan ni drugi zaključak nisu proveli u djelo. Kongres se bavio previše općenitom tematikom i okupio raznovrsnu publiku te nije mogao biti početak organizirane djelatnosti hrvatskih katolika. Ipak bio je prvo upozorenje vjernicima pred novim strujanjima i snagama, kao i pokazivanje dužnosti da prate nova vremena i da porade oko buđenja vjere u narodu. Bio je dakle prvi predznak katoličkog buđenja i novog strujanja među hrvatskim katolicima. Najavljuje, ali ne provodi «diobu duhova», kako će se to malo kasnije nazivati, kada nastupi biskup Mahnić i od njega osnovani HKP.

Mahnić (1850-1920) je bio imenovan krčkim biskupom g. 1896, a biskupiju je preuzeo g. 1897. Prije toga bio je profesor bogoslovlja i odgojitelj mladeži u goričkom sjemeništu, te urednik i plodan neoskolastički i apologetski pisac, sljedbenik kard. Mercier-a, primasa Belgije. U Sloveniji je bio razvio veliku dje-

latnost u pobijanju liberalizma, gdje je ovaj bio nasrtljiviji nego u Hrvatskoj, budući da je Slovenija bila uže povezana s kulturnim životom Austrije nego Hrvatska. U svojoj dakle domovini on provodi radikalnom kršćanskom dijalektikom diobu duhova naročito preko svoje smotre *Rimski katolik*, pokrenut g. 1888. Zbog svoje izvanredne energije i upornosti bio je nazvan « nevihta s krasa » — oluja s krasa.

Austrijske liberalne vlasti bile su zabranile čitanje *Rimskog katolika* u svim školama Slovenije, što dovoljno pokazuje kako su ga držale pod okom. Da bi ga konačno makle iz Slovenije, promaknut će ga za biskupa izvan Slovenije. U to vrijeme, kako spominje A. Toljanić, Trst je bio bez biskupa, ali je Trst preblizu, stoga će se napraviti izmjena: krčki biskup A. Šterk bit će premješten kao biskup u Trst, a Mahnić će biti imenovan za biskupa u Krku, gdje je morao najprije naučiti hrvatski, a i položaj je bio delikatan zbog talijanske manjine u gradu ([12]). Tim istim potezom nišanilo se i na glagoljicu, koja je upravo u krčkoj biskupiji imala svoju dugu povijest i najdublji korijen. Vlasti su se nadale da Mahnić neće imati mnogo smisla za nju te da će se prema njoj odnositi negativno ([13]).

Prvih godina svojeg boravka u Hrvatskoj Mahnić najprije proučava naše prilike i brzo ustanovljuje, da u našem javnom životu vladaju slični vjerski i filozofski problemi kao u Sloveniji: prodor novog idejnog strujanja među mladom hrvatskom inteligencijom zamračuje jasnoću kršćanskih načela i vjere. « Isusova stvar ima u Hrvatskoj vrlo malo neustrašivih i odrješitih pobornika », izjavljuje Mahnić. Iza kako je on dobio jasniji uvid u hrvatske vjerske i kulturne prilike, odlučio je da djelotvorno zagrabi u njih. Ovdje ne ulazim u razne inicijative i djelatnosti biskupa Mahnića, zadržavajući se samo na onima koje se odnose na HKP. Ja sam inače kao sjemeništarac na Košljunu (Krk) imao par puta prigodu susresti Mahnića prigodom njegovih posjeta Košljunu, kao i prigodom velikih svečanosti i pontifikala; on me je i krizmao na Puntu g. 1912. Sjećam se jednom nas đaka, poredanih na obali Košljuna njemu u pozdrav i počast, kako je, na primjedbu O. Ciprijana Lisice: « Bit će, ako Bog da, misionara među njima! » odgovorio: « Bit će potreba misionara i kod nas! » Kao pitomac na Košljunu upoznao sam Vargu i R. Eckerta koji bi se, pri posjetu biskupu, redovito svratili i na Košljun. Mi smo još đaci već tada čuli nešto o katoličkom đačkom pokretu, ali je među nama više kolalo mnijenje o Mahniću kao velikom filozofu.

Govorilo se tada, da je Mahnić nastojao uvjeriti ostale biskupe i svećenike o potrebi buđenja katoličke svijesti i organiziranju katoličkih snaga u Hrvatskoj, ali da nije našao odjeka. Istaknutiji katolici pri pokretanju HKP ostat će po strani; svećenstvo će u najboljem slučaju raspravljati o načinu i oblicima udruženja u duhu tradicionalne pastve, ali u samom pokretu

([12]) Antun Toljanić: *Antun Mahnić, biskup krčki o 50. godišnjici smrti.* Rijeka 1970, prve stranice.

([13]) *Svesci*, br. 17-18, 1970: Anica Nazor.

neće sudjelovati. Neki djelotvorniji među njima bili su već zauzeti u različitim ustanovama i političkim strankama i nijesu bili voljni napustiti ih i založiti se za nešto novo, još nejasno definirano, i štoviše nalazilo se u oporbi s dotadašnjim stanjem. Podržavali su mnijenje — što će se često opetovati, jer je udobnije — da je najbolje prepustiti svakome da sudjeluje prema vlastitom izboru u raznim pothvatima, tijelima i strankama i sl., da tamo vrednuje svoja katolička načela i moral i da time izvrši svoju dužnost prema vjeri i narodu. U teoriji to se načelo može opravdati, ali ga praksa pobija dokazujući, da u demokratskom društvu samo ideje nošene od organiziranih društvenih snaga mogu igrati ulogu u javnom društvenom, kulturnom i narodnom životu, s neizbježivim odjekom na vjerski život.

Ne nailazeći dakle Mahnić na razumijevanje « odozgo », kako kaže fra Ignacije Radić u njegovu životopisu ([14]), biskup se obraća mladima, u prvom redu đaštvu, i tako HKP počinje « odozdo ». Početkom ovog stoljeća on šalje Ivana Butkovića, studenta bogoslovlja iz Vrbnika, u Beč da tamo svrši studije, ali sa sugestijom da pokuša u Beču okupiti po kojeg hrvatskog studenta i stvori prvu jezgru hrvatskog katoličkog gibanja. Butkoviću uspije udariti prve temelje te Mahnićeve zamisli okupivši u Beču nekoliko studenata (među prvima nalazimo i Milana Marakovića) i organizirati prvo udruženje hrvatskog katoličkog đaštva u Beču pod imenom « Hrvatska », g. 1903, koje će biti temelj i polazište za daljnje organiziranje đačkog pokreta, pošto će po uzoru « Hrvatske » biti osnovana slična društva i na drugim vanjskim sveučilištima.

([14]) Fra Ignacije Radić: *Biskup Mahnić*, Požega 1940, 171.

Te iste godine 1903 Mahnić pokreće u Krku smotru *Hrvatska straža* pod uredništvom Antuna Alfirevića, a kasnije Frana Biničkoga, ali zapravo prvo godište ispunja uglavnom sâm Mahnić. Ta će smotra biti među Hrvatima ono što je bio *Rimski katolik* među Slovencima, započet će diobu duhova kod nas i bit će dugo godina idejni voditelj HKP. God. 1905 «Hrvatska» u Beču započinje s izdavanjem đačkog glasila *Luč*. Prvi je urednik I. Butković, iza njega Ljubomir Maraković, a tiska se u Mahnićevoj tiskari na Krku « Kurytka », sa zadaćom razgrađivati i unositi među hrvatsko đaštvo reformne ideje Mahnića, a istovremeno postaje palestra mladih katoličkih pjesnika i pisaca; održat će se za cijelo vrijeme trajanja đačkog pokreta, tj. do svršetka drugog rata. God. 1913 Mahnić pokreće književnu smotru *Hrvatska prosvjeta* s prvim urednikom Ferdom Rožićem, a g. 1919 preuzima uredništvo Lj. Maraković. Bila je žarište hrvatske katoličke književnosti i moćan čimbenik u našem kulturnom životu uopće, a Maraković sa svoje strane nastoji da njom bar nekako nadomjesti dokinutu *Hrvatsku stražu*, ostajući joj urednikom sve do kraja drugog rata.

Nije mi poznato brojčano stanje ni početni način rada tih prvi naših studentskih klubova na vanjskim sveučilištima. Mislim da prestaju svojim djelovanjem

za vrijeme prvog svjetskog rata, kada su svi studenti bili mobilizirani. Predpostavljam ipak, da je broj članova bio dovoljan za njihovu uspješnu djelatnost, što zaključujem po tome, da tri godine nakon osnutka «Hrvatske» uspijevaju organizirati prvi zbor hrvatske katoličke studentske mladeži na Trsatu g. 1906. O tom zboru nemam podataka, ali najvažnije je ipak poznato, da se na njemu zaključilo osnovati u Zagrebu sličan klub hrvatskih katoličkih studenata, a što se iste godine provodi u djelo. U školskoj dakle godini 1906-1907 osnovan je u Zagrebu «Hrvatski katolički akademski klub - Domagoj», kojega je prvi predsjednik Stjepan Markulin. (Sam naziv «Domagoj» prihvaćen je po prijedlogu Frana Biničkoga). Klub će odsada postati središnje žarište našega đačkog pokreta, a u prvom redu s osnivanjem srednjoškolskih đačkih udruženja, kao i svega kasnijeg katoličkog pokreta.

O životu i djelovanju tih đačkih organizacija sve do svršetka prvog rata, kao i o načinu njihova rada nemam, naravno, izravnog iskustva ni točnih podataka. Sve što o tome znam jest po kazivanju starijeg pokoljenja, te čitajući amo tamo o tom razdoblju.

Prvi naraštaj bio je usko povezan s osobom Mahnića, koji daje pokretu misaonu podlogu i glavne smjernice rada, tako da su se odgovorniji članovi pokreta obraćali uvijek na nj u svim važnijim ili zakučastijim pitanjima. Glavni dio rada razvijao se u samim društvima oko duhovnog i umnog odgoja članova, jer Mahnić nije mogao zamisliti katoličkog intelektualca bez poznavanja kršćanske filozofije i vjere.

Stoga je tražio za tu izgradnju: načelni odgoj, koji se stiče temeljitim i trajnim proučavanjem filozofije; teološku naobrazbu bez koje je nemoguće raspravljati i suditi o velikim vjerskim pitanjima; zatim duhovno produbljenje, a u svom kršćanskom djelovanju voditi se kršćanskim demokratizmom. To je vrijeme bilo, kako već rekoh, doba raščišćavanja ideja na svim poljima, kada se pokušavalo ugušiti glas Crkve u javnom životu, i dosljedno i nastup tog novog katoličkog naraštaja, nemilo ga napadajući, a na što će ti mladi intelektualci, predvođeni Mahnićem, znati odgovarati, razjašnjavati, braniti i napadati, a u čemu se, kako to već biva, znalo i prijeći neke granice. Ipak te polemike ne sačinjavaju smisao ni sadržajno djelovanje katoličkog pokreta; vodili su ih pojedinci preko *Hrvatske straže* i preko novoosnovanog dnevnika *Riječke novine* (1912) na Rijeci, dok se pravi konstruktivni rad odvijao u samim udruženjima, najprije đačkim, da se brzo protegne i na seljačku omladinu, te na ostala područja po idejnom inventaru kršćanske demokracije Lava XIII i novoniklih kršćanskih, socijalnih pokreta u svijetu, ipak sve prilagođeno i primijenjeno našim potrebama i prilikama. Kršćanska demokracija se temeljila na načelu jednakosti i bratstva svih ljudi u Kristu, a naš pokret je prihvaća pošto je kršćanski demokratizam podoban izvršiti zadaće demokracije. Mahnić pak, raspravljajući o njezinim općim načelima, prvotno je pri tome mislio na pridizanje radničkog svijeta, da bi se radnicima priznalo čovječje dostojanstvo i sloboda.

U početku dakle primalo se sve preko Mahnića

i kroz njegovo tumačenje, budući da tada nije bilo previše katoličkih glasila, a i ono što je postojalo teško je dolazilo do ruku đaka. Ipak Mahnić nije bio neki vođa u kasnijem smislu; bio je svjetionik i putokaz; nije rado dolazio među mnoštvo, tek kadikad među đake u Zagreb. Šagi Bunić piše o njemu: da nije imao nikakvih težnja sačuvati sebi kao biskupu ni Crkvi neki glavni položaj. On je polazio s drugog gledišta, da je naime potrebno sačuvati katoličku kulturnu istovjetnost katoličkog naroda, što su tadašnji protivnici htjeli zanijekati i porušiti. Radilo se dakle o očuvanju i prinovi, ne o nekom povlaštenom položaju Crkve, niti voljom ovladanja, nego o pravima Crkve — vjernika da pred novim strujanjima odrede svoj vjersko-moralni stav, da organiziraju svoje snage da bi bili prisutni u hrvatskom društvu. Ivan Merz, u pismu gospođici Marošević, piše da je Mahnić unio dvije velike ideje u katolički život Hrvata: djelotvornu primjenu društvenih smjernica Sv. stolice (enciklike Lava XIII i Pija X) koje unose katolička načela u život i nastoje dati cijelom društvenom životu katoličko obilježje; druga ideja je važnost svjetovnjaka u novom društvenom pokršćavanju (15).

Bio sam onda čuo da je Mahnić imao neki sukob s Pijom X, navodno zbog glagoljice, međutim pred malo vremena pročitah u *Republici Hrvatskoj* (Buenos Aires) gdje g. Kostelac iznosi, da je to bilo zbog toga

(15) VRBANEK: *Dr. Ivo Merz*, Zagreb, 246, bilj. 15.

što je Mahnić zaprijetio crkvenim kaznama onim svećenicima u svojoj biskupiji, koji bi hrvatsku djecu podučavali u vjeronauku na talijanskom jeziku. U našim primorskim gradićima bilo je tada još podosta talijanskog življa, a među njima nemalo potalijančenih Hrvata, tako da nije bilo uvijek jasno u kojem jeziku imaju djeca biti poučena u vjeronauku. Biskup je to pitanje riješio prema materinskom jeziku.

Prigodom Mahnićeve 70-godišnjice zagrebački *Katolički list* pisao je: « Pojava biskupa Mahnića zacijelo je jedna od najmarkantnijih ličnosti našega novijeg doba uopće, a posebno značenje ima za razvitak katoličkog pokreta u Sloveniji i u Hrvatskoj. On je očuvao Sloveniju od liberalizma onda, kada je u Austriji bio najjači; on je prvi stao lučiti u Hrvatskoj duhove i buditi katolike iz liberalizma ». Njegova najveća utjeha, piše dalje, u bolnoj starosti je to « što u Hrvatskoj gleda snažno razvijeni katolički pokret, koji se iz malenoga kruga mladih đaka razvio do zamjerne organizacije na svim područjima duševne i materijalne kulture » (16). Prigodom pak njegove smrti, dne 14. prosinca 1920, isti list donosi članak na tri stranice, gdje među ostalim piše: snažna ličnost koja je po priznanju i samih protivnika kroz decenije vodila sav politički, prosvjetni i gospadarski život u Istri i otočju (17). Mahnićevi smrtni ostatci bili su preneseni g. 1929 u novu

(16) *Katolički list*, br. 35, 1920.

(17) N. mj. br. 50, 1920.

grobnicu u crkvi franjevaca trećoredaca na Sv. Ksaveru u Zagrebu.

Hrvatski katolički đački pokret

Hrvatski katolički đački pokret je nastao, kako već rekoh, odozdo. Započinje s đaštvom koje prihvaća Mahnićev poziv: za duhovnu obnovu i prosvjetni rad u narodu. « Odozdo » znači ovdje, da se đaci daju na tu novu djelatnost dragovoljno i oduševljeno s uvjerenjem da time ostvaruju najviše vrijednosti hrvatskog naroda, braneći i čuvajući istovremeno njegovu vjerodostojnu baštinu. Na taj način udara se temelj jedinstvenog pokreta u Hrvatskoj. Bez ikakve potpore moćnika, bilo materijalne bilo političke, a često i bez moralne, izgledalo je da stupa protiv vremena i shvaćanja « naprednih » i tzv. boljeg društva. Ističem ponovno kao njegovu oznaku: idealizam i upornu volju provesti u život naroda svoje ideje i program, ostajući do kraja nezainteresiran za materijalne koristi ni za društvene položaje. To i jest razlog, da gdje god se pojavljuje, prijanjaju uza nj najbolji đaci i mladež uopće, te usprkos svojih kasnijih nutarnjih nevolja traje skoro pola stoljeća, dok nije naime silom ugušen. Na neki upit: Zašto đaci toliko slave Mahnića? Fran Binički je odgovorio: « Mahnić ne traži svoje slave, ali je pogodio put u mlada srca » ([18]).

([18]) Radić, n. dj. 244.

Akademski klub « Domagoj » dakle započinje s organiziranjem srednjoškolskog katoličkog đaštva skoro u svim našim gradovima i gradićima gdje je postojala neka srednja škola. Poticaj je dolazio iz Zagreba; po neki domagojac dolazi u doticaj s đacima neke srednje škole, ili jedan drugi dolazi izričito s tom namjerom, razgovara s katehetom ili župnikom ili s kojim drugim mjesnim svećenikom i daju poticaj za osnutak katoličke đačke organizacije. (Tadašnja đačka društva nazivali smo redovito « organizacijama »).

Duhovnik je svakako bio potreban za osnutak društva, zbog odgoja članstva, zdravog razvoja i trajanja. Nije mi poznato da se ikada osnovalo i postojalo društvo bez duhovnika. Radilo se pak uvijek o duhovniku-dobrovoljcu, tj. o onome koji je bio voljan surađivati u smislu Mahnićeva pokreta, ali bez ikakva službenog imenovanja i još manje dekreta, dok bi mjesnog ordinarija u najboljem slučaju obavijestili o samom osnutku i radu organizacije. Uspjeh, idejni smjer, duh i nutarnje strujanje života i rada, duhovno oblikovanje, ustrajnost je uglavnom, osobito u početku, ovisilo od duhovnika kao stožera oko kojega se odvijao život i rad društva, ostajući članstvu otvoreno polje pobuda i pothvata.

Nije tada postojala razlika članstva između đaka državnih škola i onih iz sjemeništa, kao što neće, po istom pravilu, postojati nikakva razlika između katoličkih laičkih intelektualaca i svećenika članova pokreta. Svi su bili jednakopravni, osim kada se radilo o doktrinalnim vjerskim pitanjima, kada se svećenicima

dala prednost. Tako su se uz akademski « Domagoj » naskoro organizirali « Zborovi duhovne mladeži » u svim biskupskim i redovničkim bogoslovijama, a uz srednjoškolske organizacije osnivale su se one i u malim sjemeništima. Nije mi jasno, da li su već u to vrijeme postojale i usporedne organizacije za učenice, što je teško vjerovati, pošto je broj učenica bio vrlo neznatan sve do svršetka prvoga rata, kada se omjer stubokom izmijenio u prilog učenica.

God. 1907 održava se sastanak hrv. kat. đaštva u Zagrebu. Da je uspjeh u organiziranju srednjoškolskog đaštva bio znatan, zaključujem po tome što se dojduće godine 1908 priređuje pet đačkih sastanaka: Đakovo, Zagreb, Trsat, Split i Travnik. Iduće godine 1909 organiziran je kongres u Splitu gdje se našlo na okupu oko 800 đaka-učesnika i 60 slovenskih gostiju. Tom prigodom je nadb. Šarić ispjevao sonet « Domagoju » (19). Na tom kongresu bio je prihvaćen zaključak, da se u Zagrebu osnuje « Hrvatski katolički đački savez », što se provodi u djelo slijedeće školske godine. Istovremeno pozivaju se đaci na rad oko osnivanja seljačkih omladinskih društava. Na čelu te nove djelatnosti imenovani su P. Kujundžić DI, a kao glavni suradnici Milan Ivšić i Pavao Jesih. Za seljačku mladež pokrenut je list *Mladost* u Splitu, za nižeškolce mjesečnik *Krijes*, a za nižeškolke list *Proljetno cvijeće*, za ženski pak obrazovani svijet list *Za vjeru i dom* (20).

(19) Antun Pilepić donosi sonet u svojoj brošuri *In aedificationem*, izdana kao rukopis o *Problemima naše Kat. Akcije*, a upućena kao pismo svećenika braći svećenicima, Split 1938, 7.

Odsada svaka grana đačkog pokreta: sveučilišna, bogoslovna te srednjoškolska, imaju svoju jedinstvenu centralu « Hrvatski katolički đački savez », unutar kojega svaka od njih ima svoje posebno tajništvo. Od tih tajništva je ipak najvažnije ono srednjoškolsko zbog veće mogućnosti brojčanog razvoja. To tajništvo se brine za osnivanje novih organizacija, vodi ih, posjećuje, potiče na rad iznoseći im katoličke smjernice i program, što se obavlja dopisivanjem, ali još bolje preko glasila *Luč* i *Krijes*, u kojima mladi poletarci okušavaju svoje književne prvijence, a od kojih će vremenom iskrsnuti sposobni pisci, književnici, novinari, pjesnici itd. Sva tri tajništva organiziraju svoje godišnje ljetne tečajeve, kao godišnji susret đaštva iz svih katoličkih organizacija.

God. 1911 osniva se prvo hrvatsko katoličko omladinsko društvo, za kojim brzo niču i druga. Nije mi poznato kada je osnovano udruženje «Mladih junaka». God. 1913 osniva se « Hrvatski katolički narodni savez », kao kulturno-prosvjetno središte za hrvatski katolički narod. Začetnik mu je Mahnić, koji već g. 1910 zacrtava njegova pravila i osobno prisustvuje osnivačkoj skupštini. Po programu imao je biti « narodna centrala svega našega socijalnog, kulturnog i prosvjetnog rada ». Bio je dakle informativni i savjetni

(20) Pilepić, n. dj, 7-8.

organ, a ne neka « realna centrala » svih tadašnjih društava, što bi po zamisli imalo odgovarati njemačkom « Volksvereinu », ili austrijskom « Volksbundu «. Njegovo oživljeno djelovanje iza rata prikazuje M. Ivšić na slijedeći način: kao demokratizaciju, da se najširi slojevi seljaka i radnika « izobraze i spreme za demokratsko surađivanje u općini, školi, državi te u svim staleškim i ekonomskim organizacijama ». Promiče rad protiv nepismenosti i za opću prosvjetu nadopunjava djelovanje Crkve i škole. Ivšić nadalje ističe: « HKNS stoji na načelu, da upravu društva imaju voditi oni kojima je društvo u prvom redu namijenjeno. Tako npr. u seljačkom omladinskom društvu imaju svu upravu sami omladinci, u seljačkim prosvjetnim društvima sami seljaci, u ženskim seljačkim društvima same seljačke žene. Mjesna pak inteligencija neka bude svima tim seljačkim društvima duševnim vođom, savjetnikom, pomoćnikom i organizatorom » ([21]). Hrvatski katolički narodni savez (HKNS) priredio je *Priručnik vođama društva* od M. Čunke. Nadbiskup Bauer i drugi biskupi preporučuju ga i ustanovljuju dan katoličke akcije kao pomoć HKNS-u. Savez preporuča, da bi se mladi slali u Belgiju ili Njemačku (Mönchengladbach), da bi proučavali tamošnji sustav rada katoličkih središta za prosvjetu i za društveno pitanje. I doista desetak naših mladih ljudi polaze u svijet osobito u Njemačku, « Volksverein ». Prvi svjetski rat prekida tu dobru pobudu.

([21]) *Kat. list.*, br. 24, 1920.

O tom razdoblju, do kraja naime prvog svjetskog rata, Đuka Kuntarić, koji je bio tajnik u đačkom savezu za srednjoškolce, kaže, da je bilo « zlatno doba » naše đačke organizacije... Skoro u svim srednjim i učiteljskim školama u svim hrvatskim krajevima postojale su organizacije. Vlasti se za njihov opstanak nijesu pitale. Usporedno sa središnjom organizacijom djelovala su hrv. kat. akademska društva: « Hrvatska » u Beču, « Preporod » u Gracu. « Kačić » u Innsbrucku; « Dan » u Beogradu, « Krek » u Pragu, « Antunović » u Budimpešti i « Domagoj » u Zagrebu. Akademičari su skupa s bogoslovima po svim pokrajinama organizirali ferijalni rad u narodu, organizirajući u tu svrhu posebna udruženja: « Pavlinović » u Split-Zadru, « Dobrila » u Pazinu, « Martić » u Sarajevu, « Strossmayer » u Đakovu, « Kačić » u Zagrebu. Na svim katoličkim bogoslovijama živo su sudjelovali i bogoslovni zborovi. Uz zajedničko glasilo *Luč* izlazilo je preko dvadeset srednjoškolskih listova. Đački sekretar posjećivao je organizacije, s njima se dopisivao. Hrvatski je kat. seniorat od godine do godine jačao. Postojala je organizacijska, disciplinska i idejna povezanost. Svi smo s ponosom nosili domagojski znak: hrvatsku trobojnicu s križem i lipom. U to doba se podjedno počela jače razvijati i organizacija hrvatske seljačke omladine. Rad se razvijao u više pravaca; u književnom, društvenom, filozofskom (domagojska « Leonova sekcija ») i narodnoobranbenom, obzirom na Rijeku, Međumurje i « Vodene Hrvate », tj. Karantanske Hrvate ([22]).

([22]) Fra I. Radić, n. dj, 250-51.

HKP, a prije njega đački pokret u svojem početku surađuje s istovrsnim pokretom kod Slovenaca, koji nas je vremenski nešto prethodio, te stoga imao više iskustva i veći broj već formiranih katoličkih intelektualaca. Radilo se o doticajima, informacijama, izmjeničnim posjećivanjima te povremenim zajedničkim nastupima, sve u vidu poslužiti se njihovim iskustvima u načinu organizacije i rada u njima. Tako je g. 1912 došlo do zajedničkog kongresa hrvatskog i slovenskog đaštva.

Na naše tadašnje studente su vršili posebni utjecaj neki slovenski intelektualci osobito na području proučavanja i djelovanja na socijalnom polju; brojni naši studenti prisustvuju socijalnim tečajevima u Sloveniji na kojima se naročito ističe Janez Krek, socijalni radnik i pisac. To društveno obilježje slovenskih katolika bit će trajno jače razvijeno nego kod nas, a nastavit će se i iza prvog rata, kada će slovenski katolici, okupljeni oko «Jugoslovanske strukovne zveze» razvijati sve radikalnije socijalne ideje, tako da će predstavljati u to vrijeme najradikalnije katoličke ljevičare u ondašnjem smislu, kako mi to reče jednom Serrarens, glavni tajnik Međunarodnih kršćanskih sindikata sa sjedištem u Utrechtu, nekako g. 1933, tvrdeći da ono što radikalni socijalni katolički teoretičari iznose u Beču to slovenski katolici provode u djelo. Tako npr. kada je bila objelodanjena enciklika *Quadragesimo anno*, g. 1931 od Pija XI, ti slovenski radikalci odbijaju prihvatiti je s razloga, što oni ne vjeruju da je moguća suradnja između kapitala i rada, kako to enciklika promiče. Trebalo je prijateljsko posredovanje biskupa Jegliča, da bi je ipak konačno prihvatili. I neki mladi hrvatski katolici će, barem teoretski, krenuti tim radikalnim smjerom, kao npr. Božo Dublić sa svojom *Socijalnom revijom* u Šibeniku i neki drugi.

Tu predratnu vezu između slovenskog i hrvatskoh đaštva pokušalo se nakon stvaranja prve Jugoslavije, preustrojiti u zajedničku konfederaciju pod imenom «Jugoslavenska đačka liga», u koju su se učlanili Hrv. kat. đački savez, slovenski i srpski, i u tom smislu se pokušalo spojiti hrvatsko đačko glasilo *Luč* sa slovenskim glasilom *Zora* u novo dvojezično glasilo *Zora-Luč*. Bio je to neuspjeli pokušaj, jer novo zajedničko glasilo prestaje nakon godinu-dvije, a i sama Liga kao konfederacija slabo funkcionira i brzo postaje nedjelatna, stvarno nestaje, ali mi nije poznato kako i kada je izmijenila etiketu.

Postojalo je i u Srbiji po koje katoličko srpsko đačko društvo, premda nemam potanjih podataka o tome. Znam da je u Beogradu osnovan klub «Jugosl. akademsko društvo sv. Ćirila i Metoda» gdje se naročito isticala Sida Selgradova, a nešto kasnije mislim i Sibe Zaninović, dok su srednjoškolska društva muška i ženska oživjela dolaskom Magjerca za beogradskog župnika.

Nije mi poznato koliko je vremena trajao ovaj savez sa Slovencima, niti imam o njemu izravnih sjećanja. Jedini moj susret s njima bio je, mislim, u Đa-

kovu, g. 1924, gdje sam po prvi put, kao mladi svećenik, sudjelovao u đačkom tečaju, a gdje su nastupili i neki slovenski predavači. Među njima bio je Franc Terseglav, slovenski novinar i pisac, koji mi tokom razgovora reče: « Odsada vi Hrvati ne ćete trebati nas Slovence, jer već imate dovoljni broj vlastite katoličke inteligencije ». Mislim da time svršava doba kada se kod nas govorilo: « Slovenia docet ».

Suradnja s njima nema nas začuditi. Pokret nosi na sebi obilježja našeg dužeg povijesnog razdoblja, što je potpuno normalno. Jugoslavenstvo kod nas datira od « Majske deklaracije » g. 1917, ali smo se brzo od njega izliječili. Tko je onda mogao predvidjeti u što će se ono pretvoriti. Ne smijemo dakle prosuđivati i osuđivati ljude po kasnijem gorkom iskustvu. Kroz isto povijesno razdoblje prolazi i orlovstvo, kako ćemo kasnije vidjeti.

Seniorat

Đaštvo je dobni sloj ljudi: jedni odlaze s đačkih klupa, a drugi dolaze, dok pokret ostaje. On mora imati neko vodstvo kao vezu trajnosti, a to je naročito važno što se pokret nije ograničio na samo đaštvo. Po Mahnićevoj dakle zamisli to vodstvo imali su sačinjavati « kolegijalno » svršeni katolički studenti, kada naime stupe u život, a zvali su se «seniori».

Mahnićeva dakle zamisao da bi uspostavio načelo jedinstva pokreta, složio njegove djelatnosti i osigurao trajanje, našla je svoje rješenje u osnivanju seniorata,

koji bi imao skrb daljnjeg tijeka rada i razvoja HKP. Ustvari to i nije bio neki naš « novum ». « Seniorat » je bio neki austrijski sistem po kojem su stariji članovi nekog društva organizirali svoje seniorate. Tako su na pr. kod nas « J. Janušić » i društvo « Mladost » imali svoje seniore. Takvo rješenje u ono doba bilo je jedino i najbolje rješenje, uzevši u obzir da tada nije postojala katolička akcija u kasnijem obliku, niti je prema tome postojalo neko razredano ustrojstvo kat. gibanja. HKP bio je samonikao i autonoman, sâm se vodio i odgovarao za svoj rad, nadahnjujući se na katoličkim načelima i crkvenoj nauci, tako da biskupi nijesu ni pravno ni stvarno ulazili u njegovo djelovanje i ustrojstvo, osim općenitog ćudoredno-naukovnog nadzora. Seniori su dakle bili već izobraženi članovi katoličkog đačkog pokreta, predstavljali su vrhovnu nadležnost HKP, bili su začetnici novih pothvata na različitim poljima, vodili su brigu o njegovoj mislenoj katoličkoj ispravnosti i o njegovu daljnjem razvoju. Po uzoru drugih sličnih pokreta u svijetu, a osobito u duhu kršćanske demokracije seniori proširuju krug svoje djelatnosti i na ne-đačka područja: na selo, radništvo, zadrugarstvo na vlastiti tisak i knjižarstvo, a nakon prvog rata osnivaju i političku stranku. U tom pogledu čitam u *Kat. listu* slijedeće: ideja kat. pokreta u Hrvatskoj je starija od « Domagoja », neki konkretni oblici te ideje potječu već od nešto prije; no pravo organiziranje pokreta započinje osnivanjem hrv. kat. akademskog društva na hrv. sveučilištu. Uz onaj nutarnji i najglavniji rad: odgajanje kat. intelektualaca

za apostole kat. akcije, protegnuo se je i prema vani uglavnom na polju prosvjetnog, društvenog, privrednog i narodno-obranbenog rada. Taj rad su osobito zaveli predsjednici «Domagoja»: Bijelić, Deželić i Eckert ([23]).

Kako se među đaštvom već bilo provelo jednakopravno članstvo vanjskih i sjemenišnih đaka, tako su i u senioratu jednakpravno sudjelovali kat. svjetovnjaci i svećenici. I sâm Mahnić je bio redoviti član seniorata, premda ostaje za života neprijeporni autoritet pokreta. Kroz prva dva desetljeća bile su započele neke rasprave o smjeru pokreta: vjerskom, narodnom, društvenom, ali one nijesu načele jedinstvo pokreta. Razdor će nastati iza prvog rata s proglašenjem katoličke akcije, a kao povod će biti politička djelatnost nekih seniora.

Danas se s pravom pitamo: da li je bila moguća jednosmjernost pokreta u tolikim razgranjenjima njegove djelatnosti, počevši od duhovnovjerske do gospodarske i političke i to sve na širokoj demokratskoj kolegijalnoj osnovi? Nije li prijetila opasnost, u takvu stanju, da dugoročni i viši probitci budu zapostavljeni pred neposrednim probitcima, kako to u sličnim slučajevima redovito biva? Nijesu li razilaženja bila neizbježiva, kako se pribojavao i sâm Mahnić, što je predvidio i Pero Rogulja, a što se već dogodilo kod drugih kat. pokreta. Dok je Mahnić bio na životu, moglo

([23]) *Kat. list*, br. 49, 1921, 584.

se još mirno zajednički ploviti, jer je njegov autoritet bio neke vrsti obruč i jamstvo jedinstva pokreta. Poslije njegove smrti, a što je istodobno sa službeno proglašenom kat. akcijom (KA), koja iziskuje jasno lučenje područja raznovrsnih djelovanja katolika: na ona koja spadaju pod nadležnost svećenstva i ona koja neovisno vode vjernici, počeli su se pojavljivati glasovi neslaganja i kritike u samon senioratu. Položaj nije tada bio podnipošto točno određen. Proglašena je KA, ali je biskupi ne provode, niti razgraničuju područja niti stvaraju, prema tome, nova ustrojstva. No ipak počinju poklanjati više zanimanja i nadziranja osobito nad djelatnostima koje sada spadaju u područje KA, dok i dalje postoje društva i savezi s njihovim dosadašnjim strukturama. Sazrijeva ipak kod svih spoznaja: jedno je KA, a drugo su ostale djelatnosti, premda se razlikovanje formalno strukturalno još ne provodi u djelo. U tome nastaje kamen smutnje: seniori još ostaju na vrhu, ali uza sve jasniju svijest, da vjersko-odgojne organizacije apostolata spadaju na svećenstvo. Ono tu svoju zadaću nastoji nadoknaditi po HKNS, kojemu stoji na vrhu jedan biskup. Ta početna nejasnoća i stvarno nelučenje daje povod prigovoru, da je HKP ovisan o senioratu, tj. od političke stranke, da je naime pokret politiziran, da zanemaruje svoju religioznu zadaću, da bi seniorat bio tajno društvo, koje nezakonito prisvaja vodstvo HKP i polja djelatnosti koja ne bi spadala na pokret. Svi ti i slični prigovori pokazali su radije na moguće opasnosti, nego na već postojeće činjenice. Zatim prigovori se dižu ne

kada su te opasnosti potencijalno postojale i dok su svi seniori zajednički surađivali i za njih snosili odgovornost, nego su se podigli nakon razdora (koliko znadem bio je jedini Ivan Merz, koji je već u to vrijeme upozoravao na njih), kada se stanje mnogo izmijenilo i ti prigovori postali najvećim dijelom bezpredmetni. Osvrnut ću se na te prigovore i iznijeti kako sam ja iz Dubrovnika o svemu tome bio obaviješten i to doživio.

Prvi svjetski rat

God. 1914 buknuo je rat, koji po prvi put u povijesti provodi opću mobilizaciju gotovo u čitavoj Europi. Svi sposobni od 18 do 60 godina bili su povučeni u službu ratnog stroja. Sve djelatnosti, koje nijesu na bilo koji način služile ratnoj svrsi, bile su više ili manje svedene na šutnju, ili s vrlo omeđenom mogućnosti djelovanja. Tako je i naš HKP neizbježivo osjetio to teško ratno stanje. Ipak ljudi zadojeni istim duhom i vjerom ostali su povezani među sobom, koliko su to prilike dopuštale. Srednjoškolska društva trude se da bi i u tim prilikama mogla nastaviti svojim radom, a unovačeni sveučilištarci i intelektualci sastaju se prigodno, za vrijeme dopusta, često i na samoj fronti. List *Luč* je barem «koji put slabim svijetlom zaplamsala», tako da rad, premda sputan i sveden na najmanju mjeru, ipak nije prekinut.

Na narodno-političkom polju, međutim, za vrijeme rata spremaju se krupni događaji. Ja sam u to vrijeme bio srednjoškolac i nosim o svemu tome tek neke odjeke kako su oni dopirali do nas đaka. Bili su prodrli među nas neki ostatci «slavizma» upravo pred sam rat, valjda kao odjek balkanskog rata. Postojala je naime neka protuaustrijska fobija, barem među nama primorcima. Sa simpatijama smo pratili sve pokrete i vijesti koji su išli u tome smjeru. Najprije smo čuli za rad naših zastupnika u Beču i za njihovu «Svibanjsku deklaraciju» g. 1917, koja je predlagala rješenje hrvatskog pitanja u okviru monarhije i u tom smislu sjećam se izjava u novinama kao znak solidarnosti s tom deklaracijom, kao i odjeka na te izjave. «Trijalizam» je bio tada formula očekivanog rješenja, da bi naime uz Austriju i Mađarsku stala uz bok i treća jedinica koja bi obuhvaćala Hrvatsku, Dalmaciju, Istru, Bosnu i Hercegovinu kao i Sloveniju, ali Austrougarska to nije prihvatila. Iza toga su počele kolati vijesti koje su dolazile od «Jugoslavenskog odbora» u inozemstvu. Čuli smo i opetovali imena Trumbića i Supila, iako nam nije bilo jasno, traže li oni samostalnu Hrvatsku, trijalizam ili Jugoslaviju. Kolala je vijest i o spomenici upućenoj Sv. stolici, koju oci Milošević i Škrivanić nose Benediktu XV, kao i prve uznemirujuće glasove o Londonskom paktu prema kojemu bi Dalmacija i Istra nakon rata pripale Italiji. Dok smo mi đaci strahovali od Italije, nemajući ni pojma što nam se sprema s druge strane, obični narod je rušenje

Austrije i očekivanje Jugoslavije promatrao s velikim nepovjerenjem.

Odmah nakon rata, točno dne 4. studenoga 1818, dok je Zadrom prolazila velika hrvatska povorka, mi smo se mladi klerici, usprkos zabrane starješine, pojavili na prozorima sjemeništa i mahali povorci dok je prolazila ispod našeg samostanskog vrta, a koja nam je oduševljeno ozdravljala. Tek kada sam godinu dana kasnije — protjeran s drugovima od Talijana iz Zadra — stigao u Visoko (Bosna), doživio sam prvi hladni tuš od naših drugova iz Bosne, koji su mnogo stvarnije promatrali razvoj, nijesu imali protutalijanski kompleks i sumnjivo su gledati novu Jugoslaviju. Oni su mnogo bolje poznavali Srbe, ali neće trebati dugo da i mi uvidimo u kakvu smo maglu upali.

Nije dakle trebalo puno vremena da se rastrijeznimo od jugoslavenstva, ili kako piše B. Radica: « Ova (Jugoslavija) se izdimila za samih par godina ». Čuli smo o nastupima Stjepana Radića u Saboru, o pucanju na Jelačićevu trgu, gdje su pale prve hrvatske žrtve nove Judoslavije; da je krfski ugovor pogažen, zatim o prvim izborima i nečasnim spletkama oko izglasanja Ustava, o prvim mjerama diskriminacije prema Hrvatima, o napadajima Orjune (Organizacija jug. nacionalista) itd., sve je to dolazilo do nas đaka kao odjek sve općenitijeg negodovanja u narodu, kao početak razočaranja onih koji su vjerovali u Jugoslaviju, premda nijesmo tada još slutili sav domašaj tih početnih događaja i do kojih nevolja i strahota će nas to dovesti.

Odmah poslije rata Istra i Dalmacija bile su okupirane od Talijana. Njihove okupatorske vlasti odvode Mahnića, g. 1919, pod izlikom da ga vode u Senj, torpiljarkom u Italiju u zatočenje, odakle će se vratiti godinu dana kasnije, ali već slomljen od bolesti, tako da će g. 1920 umrijeti u nadb. dvoru u Zagrebu. Ja sam kao klerik u Dubrovniku prisustvovao njegovim zadušnicama u dubrovačkoj katedrali na kojima je O. Urban Talija održao posmrtno slovo te sam što iz njegova govora, što iz samih zadušnica, shvatio veličinu pokojnika i dobio prve vijesti o HKP što ga je pokojnik osnovao.

Sa smrću biskupa Mahnića nestaje utemeljitelj pokreta i prvi naraštaj njegovih najužih suradnika. Iste godine naime umire i Pero Rogulja, koji je uz biskupa bio neosporno najsnažnija i najuglednija osoba u pokretu. Ja ga osobno nijesam poznavao, ali sam za nj već bio čuo. Rodio se 1888 u Sarajevu. Već u mladim danima učlanjuje se u Hrvatski đački katolički pokret, bio je utemeljitelj i urednik *Riječkih novina*, prvog dnevnika mladoga pokreta pokrenutog god. 1912, ali već prve godine rata bude zabranjen i seli 1914 u Zagreb gdje nastavlja izlaziti pod imenom *Novine*, kojima je i dalje urednik P. Rogulja. Bio je suradnik svih naših ustanova. Kuntarić piše o njemu, da je on pružao ideal muža, istinskog kat. svjetovnjaka, prepunog ljubavi za Božju stvar i pripravnoga da u svaki čas za katolički, hrvatski i demokratski ideal dade svoj život. Bio je hrabar i borben, imao je kremeniti stil pisanja. Poznate su dvije njegove rasprave: *Pred zoru*,

otiskana u posebnoj brošuri, a predstavljala je program HKP, te drugu raspravu *Sunce na smiraju*. On se za vrijeme rata posebno brinuo za smještenje i prehranu djece osobito iz hercegovačkih krajeva, u čemu je surađivao s fra Didakom Buntićem, Đurom Basaričekom i Velimirom Deželićem, sinom, s kojima razvija karitativnu akciju u domagojskim prostorijama osnivajući i domagojsku menzu. Da bi se bio mogao bolje predati svojem radu primio je na sebe obvezu bezženstva, kao i njegov drug Rudolf Eckert (24), koji umire prije njega, točno g. 1915, a u isto vrijeme rata umire i Varga. Nakon nekog posjeta Rogulje Mahniću u Sloveniji, za vrijeme praznika, biskup izjavljuje mjesnom župniku o Rogulji: « To je odlučan, neustrašiv katolički čovjek, pobožan kao dijete » (25). *Kat. list* piše prigodom Roguljine smrti: « Najjači individuum mlade kat. laičke inteligencije pada u grob onda, kada bi djelovanje K. P. sa strogo kulturnoga polja trebalo prenijeti i na sva područja javnog socijalnog i političkog života... Rogulja uz dubinu duha posjedovao je neiscrpivu energiju volje » (26).

Ostali suradnici iz doba Mahnića preživljuju rat i nastavljaju svojim, djelovanjem između dva rata, kao Ljubomir Maraković, Velimir Deželić, Stjepan Markulin, Pero Grgec, Josip Andrić, još živi Đuka Kuntarić i neki drugi.

(24) Đuro Kuntarić, u *Kat. godišnjaku* 1971, Zagreb 127.
(25) I. Radić, n. dj, 202.
(26) *Kat. list*, br. 4-5, 1920.

II

SNAŽNI RAST HKP I NUTARNJI RAZDOR

Ova dva prva desetljeća HKP, zapravo od svojeg početka do kraja prvog rata nijesu, kako je i shvatljivo, osobne uspomene, jer o njima nemam izravnog iskustva, nego ih prikazujem po kazivanju starijih, dakle po čuvenju i po našem katoličkom tisku. Uvrštavam ih ovdje u moje uspomene prvo, radi organske cjelovitosti prikaza o HKP; drugo, da se sačuva ono što znadem o njegovim počecima i prvim ostvarivanjima, i konačno, da bismo mogli bolje shvatiti njegov daljnji život, njegov brzi i bujni rast iza prvog rata, što je sve sličilo novom bujnom proljeću iza ratne zimske letargije.

U ovo vrijeme ulazim u pokret i to moje sudjelovanje u njemu danas, kao i onda, doživljujem nošen mladenačkim idealizmom, kao doba puno optimističke nade i vedrine, koju sve naše kasnije rasprave i nevolje nijesu nikada mogle zamračiti, smatrajući ih ljudskim neizbježivim slabostima, kojima smo i mi vjernici podložni. Mislim, bez bojazni da ne bih bio

opovrgnut, da su valjda svi članovi pokreta, bez obzira kojoj grani pripadali isto tako doživjeli to doba. Rasprave su se ipak vodile « na vrhu », dok smo mi bili duboko uvjereni da izgrađujemo našu bolju budućnost, i u tome smo radili velikom voljom tako da se naš pokret iza rata brzo širio i jačao.

Moji prvi doticaji s HKP

U školskoj g. 1920-21 prolazi kroz Dubrovnik, gdje sam pohađao bogosloviju, Božo Nikolić (kasniji odvjetnik, ubijen, kako čujem, od komunista) koji je u svojstvu tajnika đačkog saveza pohađao srednjoškolske organizacije po Dalmaciji. Na prolazu iz Kotora kroz Dubrovnik, gdje tada nije postojala nikakva đačka katolička organizacija, udesio je s nama franjevačkim bogoslovima mali susret u samostanu Male Braće. U svom nagovoru, ili točnije razgovoru Nikolić je požalio što starodrevni, hrvatski i katolički Dubrovnik nema društva hrv. kat. đaštva. To je sve što mi je ostalo u pameti iz toga razgovora, ali meni dovoljno kao novo saznanje, da postoji organizirano hrv. kat. đaštvo, i drugo, činjenica da ga u Dubrovniku nema. U tili čas « kao iskra iz kremena » nikla je u meni odluka da se posvetim tom radu među đaštvom.

Toj mojoj volji su se međutim nametale dvije poteškoće: ja kao mladi bogoslov nijesam smio, po tadašnjim propisima, baviti se drugim poslovima, pogotovo ne dolaziti u doticaj s vanjskim svijetom i kadikad izaći sâm iz samostana, kako to ova vrst posla zahtijeva, nego baviti se samo svojim studijem; drugo, nijesam u tom času ništa znao o pokretu, o načinu rada, dok sam se lako mogao domisliti njegovoj svrsi. Obzirom na prvu poteškoću pronašao sam neko rješenje, kakvo takvo, ali koje mi je omogućilo, da se odmah okušam u tom novom radu, a da se ipak ne ogriješim o tadašnje propise na snazi. U mladosti sam se naime bavio glazbom i tako sam postao pomoćnim organistom i pomoćnikom oca Sokola u crkvi Male Braće, gdje se uvijek posvećivala velika pažnja zbornom pjevanju. U tom svojstvu imao sam dužnost vježbati dječački zbor, tj. gimnazijalce nižih razreda za mješoviti zbor, i upravo ta okolnost me dovela u doticaj s prvim dubrovačkim đacima. Okupljajući ih radi pjevanja, počeo sam nekima od njih govoriti o svojoj namjeri oko organiziranja đaka i u tom smislu ih oduševljavao, dok nijesam uspio dobiti privolu nekolicine njih pripravnih pristupiti tom namjeravanom udruženju đaka. Na taj način sam započeo u toj za mene potpuno novoj djelatnosti.

Ovakav početak, uz moju neiskusnost u tom radu, imao je još jednu nevolju konkretne naravi. Tih mladih pjevača bilo je otprilike dvadesetak, što znači da se moj izbor nužno ograničavao među tim malim brojem, pa je shvatljivo, da je bio vrlo mršav, i da je prvo vrijeme društvenog života bilo bez postojanosti: jedni su dolazili, drugi odlazili ili točnije nijesu više dolazili, a novodošli nakon kratkog vremena opet postali nevidljivi, tako da je malo tko od prvih đaka

ostao trajnim članom društva. To je stanje trajalo otprilike godinu i po. Moram ipak priznati da su ti prvi mukom probrani đaci, imali svoju zaslugu u tome što su mi dali priliku da se ja sâm pomalo uvedem i okušam stičući početno iskustvo u tom novom djelovanju, a s druge strane, omogućili su da postepenim izborom stignem ipak ostvariti organizaciju dubrovačkog kat. hrvat. đaštva.

Druga poteškoća je sastojala u tome što nijesam tada ništa znao o pokretu: kako je nastao kat. đački pokret, kakve su mu bile ideje vodilje, kakve njegove težnje i smjer, kao i sâm program i način rada. Znao sam da ga je osnovao Mahnić i da je to pokret koji teži obnovi vjerskog i kulturnog života u hrvatskom narodu. Nijesam znao da postoje slični pokreti u svijetu i još manje na kakve probleme i poteškoće nailaze; ništa o njihovim raspravama i polemikama oko zacrtavanja svojih programa i njihova ostvarivanja, kao ni o odnosu prema svijetu i Crkvi. Potpore i pomoći, kao ni savjeta nijesam imao s nijedne strane, tà zapravo sam krišom i započeo ovaj rad, a uostalom tko me je mogao u to vrijeme savjetovati i pomoći u Dubrovniku! To više, kada se « u gradu » pomalo doznalo da « Padre » okuplja « studente » kod Male Braće, neki dobronamjerni svećenici izrazili su mi sumnju, ne u vrijednost pothvata ili njegovu potrebu, nego u uspjeh zbog poznate dubrovačke « fiake ». Moram priznati, da su mi ti isti svećenici, kada je kasnije ustrebalo, bili vrlo rado pri ruci.

Okupljanje i sastanci su se održavali u samostanu

Male Braće i to u prvo vrijeme, koliko moguće neupadnije, ali to nije moglo dugo trajati, pošto pred tolikim očima fratara nijesam mogao dugo skrivati taj svoj rad; priznajem ipak, da nitko od njih nije, koliko je meni poznato, digao bio kakav prigovor tome. Zahvaljujući pak mojim uviđavnim starješinama, u prvom redu mojem razboritom učitelju ocu Teofilu Velniću i umnom ocu Urbanu Taliji, provincijalu, ja sam mogao sve slobodnije i otvorenije nastaviti svojim radom, iza kako sam imao prešutni pristanak te dvojice. Pamtim riječi koje mi nekom prigodom reče T. Velnić: « Pazi kako radiš, svi te promatraju, počiniš li kakvu glupost, znaj, da si gotov! »

Te početne neprilike trajale su otprilike godinu i po. Pri kraju druge školske godine, nalazeći se pred novom « krizom » u društvu, pamtim svoj razgovor na Stradunu pred samom Malom Braćom s tadašnjim bogoslovom dubrovačke biskupije Pavlom P., koji se mnogo zanimao za moj rad među đaštvom. Dok sam mu iznosio svoje dosadašnje neuspjele napore, prođe mimo nas neki đak, poznat Pavlu P. još iz sjemeništa, odakle je pred malo vremena bio izišao, i pokazujući na nj reče mi: «Vidiš, to je dobar i pametan mladić». Pozove ga k nama, saopći mu, da ja okupljam katoličko đaštvo u gradu, te ga upita, ne bi li se i on učlanio u to društvo, što dotični odmah prihvati. Bio je to Ivo Bogdan, đak četvrtog razreda gimnazije, koji će se brzo pokazati najaktivnijim članom društva, bilo u oživljavanju rada u društvu, bilo u okupljanju novih članova. Već u početku je znao dobro pisati i još bolje

kritizirati na sastancima; bio je dobar organizator naših priredaba, urednik društvenog lista *Žar*, česti predsjednik itd. Nekako u isto vrijeme je pristupio u društvo i Luka Perinić. S ovom dvojicom, mogu reći, da je društvo prešlo dječju krizu, počelo je živjeti svojim vlastitim nutarnjim životom i brzo kročilo k zdravom razvoju.

Dubrovačko hrvat. kat. đaštvo

Neka mi se oprosti što posvećujem posebnu pažnju dubrovačkom đaštvu, ali to ne mogu izbjeći, jer preko njega upoznajem HKP, ulazim u njegov svijet misli, smjernica i metoda rada; drugo, smatram da se po ovom uzorku najbolje može naslutiti kako su nastala i radila ostala đačka udruženja i sve to promatrano iz pokrajinske doglednice, gdje se stvarno oblikovala mladež, a što, promatrano iz središta, Zagreba, lako se zamračuje iz raznih motiva ovaj bitni rad i ishod samoga pokreta.

Iza prvih dakle tapkanja i nesigurnosti društvo je u trećoj godini proradilo, dobilo pomalo svoj vlastiti stil duhovno-kulturnog i književnog života, s predavanjima samih đaka, diskusijama, književnim prilozima, recitacijama, povremenim javnim nastupima na pozornici društva «Bošković», a sve to prožeto s idejnom i duhovnom formacijom, s jasno određenim svjetovnim nazorom, što će im udariti pečat kroz čitavi kasniji život. Sada je to bilo mnogo lakše zbog

veće selekcije đaka, premda društvo od svojeg početka ostaje otvoreno bilo kojem đaku, koji bi se zanimao za ovu vrst đačkog životnog odgoja.

Dubrovačka đačka organizacija započinje g. 1923-24 izdavati svoj list *Žar*, koji ispunjavaju sami đaci, uz po koji moj prilog, i upravo preko toga lista podstreknemo Iva Lendića, još u sjemeništu, za naš rad te i on postaje odsada naš maran suradnik. Đaci sami tiskaju svoj list i raspačavaju ga. Bili su na nj ponosni. List je bio prva palestra u kojoj mnogi okušavaju svoje pero, a od kojih su ostali na poprištu poznata imena: I. Bogdan, I. Lendić, L. Perinić i donekle A. Maršić. Posredstvom toga intelektualno-književnog rada ulazi u naše redove i Tijas Mortigjija, već kao maturant koji će se na sveučilištu upisati u akademski «Domagoj».

Kako se radi o uspomenama, smatram potrebnim osvrnuti se s nekoliko zapažanja o dubrovačkom đaštvu u to doba, a što nije bez veze s mojom temom. Ispitujući naime mogućnost da privedem društvu i po kojeg višeškolca, ustanovio sam, da je u dubrovačkoj gimnaziji tada bilo tek 3 ili 4 višeškolca koji su se javno priznavali Hrvatima. Jednako je bilo i u drugim školama. Svi ostali izjavljivali su se Jugoslavenima, što nikako ne znači da su bili previše integralni, a još manje «Orjunaši». Jasno je prema tome, da su moji prvi đaci u društvu bili pretežno Jugoslaveni, ili točnije nijesu voljeli nazivati se Hrvatima, dok je npr. I. Bogdan uvijek isticao svoje hrvatstvo. Ja sa svoje strane nijesam pravio pitanje o političkoj usmjerenosti;

organizirao sam prvotno katoličko đaštvo, ali ipak nijesam htio uvlačiti u društvo višeškolce jugoslavenski orijentirane. Zloglasna « Orjuna » bila je priredila upravo u to vrijeme demonstracije po Stradunu i pred Malom Braćom izvikujući parole protiv pape, Crkve i Male Braće, tako da sam instinktivno odbijao to protukatoličko jugoslavenstvo. A pamtio sam i druge prizore. Odmah nakon rata, putujući s drugim franjevačkim klericima iz Dalmacije kroz Bosnu u Visoko, sjedosmo u odjeljku s dva srpska časnika. Iz razgovora s njima usjekle su mi se u pamet ove njihove riječi: « Pa kada smo vas mi oslobodili Beča, zašto se vi ne biste mogli osloboditi Rima ?» A bilo je i drugih sličnih sličica.

Ipak u praksi na sastancima se nije moglo izbjeći spominjanje i pozivanje na hrvatstvo, kao « mi Hrvati » kada se govorilo o povijesnim i kulturno-vjerskim pitanjima. Tako nakon nekog sastanka, na kojem sam u svom govoru rekao « Mi Hrvati...», pristupi k meni jedan član i reče mi: « Nemojte, Padre, govoriti: Mi Hrvati, mi smo Jugoslaveni ». Odgovorih mu: « Mirko, Jugoslavija je od jučer, a mi, spominjući našu prošlost, ne možemo mimoići činjenicu da smo bili oduvijek Hrvati ». Priznao je.

Ipak nije trebalo dugo vremena, da i moji đaci odžive svoje romantičko jugoslavenstvo. Za to se pobrinuo Beograd i Srbi omogućujući nam da brzo okušamo jugoslavensku stvarnost i gorko iskustvo, tako da će i moji đaci neprimjetljivo svi postati Hrvati. Već u četvrtoj godini života našega društva nije više

bilo među njima Jugoslovena, što se pokazalo i po prepirkama i malim sukobima na školama s jugosokolima i preostalim Jugoslavenima. Nekako osam godina kasnije, tridesetih godina, za vrijeme Aleksandrove diktature, mogu reći da su se pohrvatili ne samo društveni članovi, nego listom svi dubrovački đaci koji su se sve više okupljali oko našeg društva i s nama nastupali u važnijim prigodama, bilo svečanim akademijama, procesijama i kulturnim priredbama. Pričao mi je O. Sibe Budrović, dominikanac, da je prisustvovao procesiji kroz dubrovačke ulice, ako se ne varam, na Veliki petak, skupa s dr. Nesti Katićem dubrovačkim odvjetnikom, i promatrajući na procesiji svrstanih oko 600 đaka sa svijećama u rukama, reče mu dr. Nesti: « Bogareti, Sibe, što je ovo? I mi smo bili nekakvi katolici u naše vrijeme, ali ovoga čuda nije još Grad nikada doživio, da mu svi studenti stupaju s torčunima u procesiji ». Kasnije se bilo pisalo da je padre Perović pohrvatio dubrovačko đaštvo, ali to je samo djelomična istina; bilo je i drugih čimbenika koji su djelovali u tome smjeru. Ja sam ih pretpostavljao Hrvatima, i u tom smislu nastupao, ali nijesam nikada vršio neku izričitu propagandu u tome smislu.

Budi mi ovdje dopuštena mala digresija o samome sebi, a što bi bio i neke vrsti odogvor na po koji upit mojih bivših đaka: što me je naime navelo na tu vrst đačkog apostalata. Povod sam već iznio, dok dublji razlog nalazim prije svega u činjenici, da sam svoje djetinjstvo proboravio u zdravoj i radosnoj obi-

teljskoj klimi seljačke obitelji s jedanaestero žive djece (osim umrlih), a sve prožeto dubokim vjerskim odgojem i životom s roditeljima koji su ne samo riječju nego osobito primjerom prednjačili, a u kojem ozračju je niklo i moje redovničko zvanje i franjevački odgoj. Drugo, u toj mojoj odluci igrao je stanovitu ulogu i moj dinamički temperamenat kojemu je odgovarao takav organizacijski rad u službi velikih ideja i vrijednosti. Otac nam je često govorio o misionarima i Božjim ugodnicima, i s druge strane kako se on često ozbiljno založio za pravdu i prava seljaka u našem mjestu, tako da sam i ja baštinio te dvije oznake u sebi: težnja raditi za Kristovo kraljevstvo i boriti se za pravdu malenih. Čitajući g. 1925 poziv franjevačkog vrhovnog starješine, da bi se javili franjevci za misije u Kini, bio sam naumio odazvati se tom pozivu ali sam na nagovor mojeg provincijala Augustina Juničića odustao od te namjere i sav se posvetio, umom i srcem đačkom apostolatu. Pred kadikad izraženim sumnjama o uspjehu u tom djelovanju bio sam stvorio odluku: da se neću nikada razočarati ni klonuti, uvjeren da radim za Božju stvar i za dobro duša, dakle bez ikakva drugog motiva osim ljubavi. Tako sam izdržao početne neuspjehe i kasnije kušnje.

Nijesam se bio uopće nikada upitao: jesam li sposoban i spreman za takav pothvat, kao što nijesam nikoga pitao za dopuštenje, a još manje sam bio službeno imenovan za tu zadaću, ali istina je i to da me nitko nije priječio u tome. Pobuda je bila moja, osobna i to tako snažna i spontana, da me nije strašila mi-

sao mojeg početnog neznanja o kat. đačkom pokretu u kojem odlučujem sudjelovati. Bio sam sretan što sam našao područje na kojem ću moći razvijati svoju aktivnu i apostolsku djelatnost.

Odgojna metoda

Odgojna metoda kojom sam bio započeo moj rad bila je elementarna: osobni doticaji s đacima, razgovori sa svakim pojedincem s uvjerenjem da ću svakako prodrijeti u njihovu pamet i srce, a što je značilo biti na njihovo raspoloženje i to « full time ». Moram zahvaliti mojoj subraći, koja me nijesu opterećivala drugim dužnostima, osim onih redovitih svećeničkih, tako da sam se mogao sav posvetiti svojem radu oko đaka. Moja je soba bila uvijek otvorena svakom đaku, što su oni obilno iskorišćavali, i netom bi se poslije podne okupilo nekoliko njih, prošetali bismo se obično do dančarskih morskih hridina ili po parku Gradac pretresajući opća važnija pitanja koja su mladiće zanimala, kao i ona našega društva. Misli koje sam s njima razvijao obzirom na naše društvo, bile su jednostavne: da je naime đački život ozbiljna priprava za život, s više zahtjeva nego naše braće koji ne polaze škole; srednjoškolska naobrazba je temelj, opća kultura za bilo koje kasnije intelektualno zvanje: Bog nas je stvorio da bismo izvršili neku životnu misiju i stoga se mi moramo ozbiljno spremati da bi je sutra časno izvršili u službi naroda, društva i Crkve; mi smo privile-

girani kao đaci, što nije dano svima drugima koji nas, još neproduktivne, hrane i odijevaju svojim žuljevima. Shvatiti našu buduću profesiju kao dobru prigodu zarade i lagodnog života značilo bi biti dvostruko društveni parasiti i pri kraju života osjetiti da smo frustrirani prošli kroz život, a traga ne ostavili.

S tog općeg idejnoga razglabanja prelazio sam tada na vjersko-moralni život. Nitko nam ne može pružiti ni znanost, ni filosofija, ni politika, ni umjetnost zaokruženi uvid u potpunu stvarnost, kao ni smisao života i vedru nadu, ni sigurne principe u našem životnom djelovanju kao ni mogućnost razviti naše socijalne kreposti kao vjera. S tom dijaloškom metodom, s tim i sličnim mislima, u bezbrojnim varijantama u našim razgovorima i duhovnim nagovorima imam zahvaliti da smo uspjeli postignuti uzornu zajednicu mladih ljudi, bez ikada ikakvih znatnijih nesporazuma ili sukoba ni među nama samima, ni prema crkvenim vlastima. Pravila smo kadikad pročitali i pohranili u arhiv, nijesam se nikada trebao pozivati na njih, a pogotovo ne prijetiti s njima; sve se razvijalo samo od sebe, normalno, drugarski s mnogo mladenačkog sklada i žara, pobijajući na taj način, empirijom, prošireno mnijenje o dubrovačkoj « fiaki ».

Kasnije sam došao u doticaj sa sličnim društvima u inozemstvu i ustanovio, da su često ona imala mnogo povoljnije materijalne uvjete, udobnije prostorije, više sredstava za razonodu za čajanke, izlete, tečajeve i priredbe, nego što smo ih mi imali. Priznajem i to da su mnogi duhovnici isto tako podržavali osobne

doticaje s pojedincima, ali su često bili ograničeni na stanovite satove, ili su brzo prestali, ostajući još u doticaju na skupnom principu, po kojemu se glavni dio odgojnog rada i formacije obavljao na zajedničkim sastancima, nagovorima i sl. Razlog je očevidan: duhovnici su preopterećeni obvezama na drugoj strani, nemaju dovoljno vremena posvetiti ga isključivo mladeži i njihovu svijetu, moraju se brinuti i za svoju egzistenciju, jer rad među mladeži ne donosi nikada ništa, ne imajući svi, kao ja, iza sebe redovničku zajednicu, koja me lišava svih materijalnih briga. Ostaje dakle činjenica, da samo ljudski, osobni doticaj odgaja, formira mladog čovjeka i prodire u njegovo srce, i ima najveću mogućnost da u njemu razvije skladnu integralnu osobnost, sa suvislim svjetovnim nazorom i moralno-socijalnim rastom, ali povrh svega samo tako je moguće oblikovati nutarnji, duhovni svijet s transcendentnom vizijom, a u čemu je svećenik, bez premca, najpozvaniji, najspremniji i sumnjam da bi ga itko drugi mogao zamijeniti.

Smatram stoga, da se metoda osobnog doticaja, dijaloškog odnosa između odgojitelja i gojenaca postavlja u sjemeništima, ili upravo u sjemeništima, koja kako vidimo ne davaju danas dobre rezultate. Od male je naime koristi nastaviti s kolektivnom odgojnom metodom velikog broja, po kojoj odgojitelj nastoji odgojiti sve skupa, a nijednoga posebno. Stajalo je doduše i dosada načelo, da svaki sjemeništarac može posjetiti svojeg učitelja ili duhovnika, ali malo se tko time poslužio, jer se đak uvijek pri tome, nekako

službenom susretu, nalazio nevoljko. Postavimo hipotezu: kada bi se veći broj sjemeništaraca, recimo od 100 ili 50 njih sveo na 20 ili 10, ali s kojima bi odgojitelj podržavao trajni ljudski, bratski odnos, nastojeći upoznati nutarnji život, intimne težnje, vrline i slabosti, mane i sposobnosti, ukratko povijest svake pojedine duše, slušajući i odgovarajući mu pitanja, na sumnje i poteškoće, prosvjetljujući mu nepoznato, razjašnjujući mu probleme mladenačke dobe, kao i na uzvišenost i teškoće svećeničko-redovničkog zvanja, ne bi li taj način odgajanja postigao mnogo više uspjeha? Krivo bi se na vrijeme ispravilo, dobro poticalo i njegovalo, svakom bi se na vrijeme omogućilo da otkrije svoj životni put, bilo da ostane u zvanju, bilo da ga napusti, ako nije pozvan.

Metoda rada

Polazeći s postavljenih načela i vrijednosti, sama metoda rada u društvu temeljila se na iskustvu, prema ondašnjem shvaćanju, potrebama i prilikama. Prije svega trebalo je izazvati i razviti intelektualnu znatiželju kod đaka i to sugestijama, postavljenim problemima, tada probuditi volju i time izazvati njihovu privolu i prinukati ih na djelatnu i stvaralačku suradnju. Glavni društveni rad sastojao je u tjednim sastancima, kojima su svi morali prisustvovati, i stvarno većina ih je redovito prisustvovala. Moja neprimjetna briga bila je u tome, da se sastanci ne pretvore u otrcanost,

da ne budu prazni, banalni i površni, stoga sam s odborom društva uvijek unaprijed dobro pripremio tjedni društveni sastanak. Dnevni red su ispunjali sami đaci svojim sastavcima i raspravama o njima, književnim doprinosima, recitacijama i sl.; sami su vodili sastanke (predsjednik) i pisali zapisnike (tajnik), sami se brinuli za zajedničku mjesečnu pričest, sami priređivali svoje nastupe itd.

Društvo je svake godine općim glasanjem, listićima, izabralo svoj odbor, koji je održavao i svoje posebne tjedne odborske sastanke, a na kojima se raspravljala sva pitanja koja su se odnosila na društvo, kao i slučajni sporovi, utvrđivao dnevni red budućeg sastanka, predpriprave za kakvu skorašnju priredbu i sl. Predsjednik je bio glavna osoba društva, koji je vodio sastanke i rasprave, predstavljao je društvo i imao zadnju riječ u «velikim» pitanjima. Tajnik je uglavnom vodio zapisnike, pozivao na sastanke i zajedničke pričesti, brinuo se dakle za nutarnja tehnička pitanja društva, a blagajnik je — ne bez muke — pobirao mjesečnu članarinu, koja je sastojala od dinara ili pola dinara, kako su već sami đaci odlučili na glavnoj skupštini. Uz njih postojali su odbornici i na koncu nadzorni odbor. Glavna godišnja skupština se održavala jednom na godinu, pri kraju školske godine, s izvještajima tajnika, blagajnika i predsjednika, te na koncu nadzornog odbora, a predstavljala je smotru obavljenog rada i života kroz minulu godinu te polaganje računa o učinjenom ili neučinjenom; na njoj se izabirao novi odbor i programirao rad u budućoj školskoj

godini, ispitalo se i određivalo tko će prisustvovati ljetnom tečaju i da li je u vidu kakva izvanredna prigoda za koju je trebalo prirediti kakav javni nastup ili svečanu akademiju.

Sastanak je prema tome imao uvijek unaprijed utvrđeni dnevni red: iza molitve čitao se zapisnik, iza prihvata zapisnika slijedila je riječ duhovnika, a tada bi jedan od članova održao glavno predavanje, na koje se nadovezivala « debata », a koja je znala nerijetko vrlo « kritički » operušati predavača. Samo predavanje je bilo idejnog, kulturnog, socijalnog, duhovnog, književnog sadržaja već prema izboru samog predavača. Slijedila bi zatim, već prema raspoloživom vremenu, kakva recitacija ili manji književni prilog. Svršavalo se s eventualijama kada su prisutni mogli iznositi po volji svoja pitanja, opaske, pritužbe ili prijedloge u vezi s društvenim životom i djelovanjem. Na koncu bi predsjenik najavio dnevni red budućeg sastanka, ili « probe » za neku predstavu, ili dan zajedničke pričesti i sl. Sastanak bi završio molitvom.

Sav ovaj, na oko sitni i bez važnosti, rad pokazao se vrlo odgojnim za formaciju članova: intelektualnu, kao škola misli i kritičnosti, demokratskih odnosa, slobodne inicijative; te kao privikavanje na organiziranu, socijaliziranu suradnju, na tehniku vođenja društvenih rasprava kao predsjedanje i vođenje zapisnika, slobodnog izražavanja i uredne debate, u umijeću pisanja i izražavanja i sl., razvijajući na taj način mnoge skrovite njihove sposobnosti, što je njihovim drugovima, nečlanovima često nedostajalo.

Daljnja vrst društvene djelatnosti bile su akademije i predstave, koje su se priređivale jedan, dvaput godišnje u dvorani « Bošković ». U našim ondašnjim prilikama nije bilo to tako jednostavan posao ne imajući pri ruci najpotrebnija sredstva. Trebalo je pronaći kazališni komad, a nerijetko smo morali sami prevoditi iz talijanskog ili francuskog, za pučke pozornice, koji bi odgovarao glumačkim sposobnostima samih đaka kao i zahtjevima publike, tada pronaći potrebne kostime, voditi brigu oko ne baš velike dvorane i pozornice, koju smo sami morali prirediti slikajući kvinte i pozadine i, što je najteže bilo, uvježbavanje. Uspjeh je bio uvijek dobar, publika zahvalna i brojna, a za same đake sredstvo razvijanja stanovitih sposobnosti kao i upoznavanje s elementarnim pojmovima i tehnikama kazališne umjetnosti.

Kada se pojavilo orlovstvo, mi smo, nekako g. 1923-24, osnovali u okviru organizacije i orlovsku sekciju za dobrovoljce i time započeli novom vrstom rada, tj. gimnastičkim vježbama, s kojima smo nastupali s manjim skupinama u dvorani « Boškovića », ali osobito pri našim nastupima sa seljačkom omladinom u dubrovačkoj okolici, koja na taj način počinje upoznavati orlovstvo. Kao stručnjak za orlovstvo došao je u Dubrovnik po koji put Dušan Žanko a jednom u društvu Drage Cerovca, koji je vježbao mlade orlove i održao predavanja o orlovstvu.

Kada su članovi društva, naravnim rastom, postali višeškolci, pristupilo se organiziranju posebnog društva za niželkolce skoro po istim organizacijskim oblicima

kao i ono starijih drugova, s istim metodama i načelima prilagođujući sve njihovoj dobi. Bio sam duhovnik naravno njima, ali mi je uvijek pomagao u tom radu koji višeškolac.

Uz organicizaciju za učenike brzo je nastala i ona za učenice, obje s dva odsjeka za starije i mlađe. Jedno i drugo vodio je dum Karlo Capurso, moj dobri suradnik na tom području, a kako je bio nešto stariji od mene, bio mi je vrlo cijenjen savjetnik, čovjek sređen i razborit svećenik, koji je uz ta dva spomenuta društva vodio i « Anicu Bošković », društvo za katoličke gospođe. Društvo učenica radilo je uglavnom slično onome učenika, ali ipak, kako je razumljivo, sa svojim specifičnim problemima. Oba društva su se međusobno pomagala u dobrom uzajamnom skladu, osobito pri priređivanju javnih nastupa, ali ipak pozorničke priredbe su se uvijek obavljale odjelito jedne od drugih. Ja sam ih uvijek pomagao i zamjenjivao dum Karla; radile su marno i okupljale veliki broj dubrovačkih učenica od kojih posebno spominjem Đinu Beroš, sestre Perinić, Anitu Svilarić, sestre Barbir, a kasnije i sestre Bracanović.

Naš odnos prema svećenstvu, osobito prema katehetama bio je vrlo dobar. Kada su jednom uvidjeli, da je naš pothvat ozbiljan i da je uhvatio korijenje među đaštvom, bili su nam vrlo skloni, dok su roditelji bili sretni da se izvanobiteljski odgoj njihove djece obavlja u katoličkom udruženju. Naši javni nastupi bili su uvijek prigoda kada je dubrovačka publika

iskreno izražavala svoje priznanje i odobravanje našem radu.

Što se tiče biskupa (bio je tada biskupom dr. Josip Marčelić) on je već poznavao HKP i već čuo o mojim prvim koracima, o čemu sam ga kasnije, kod slučajnih posjeta, izvješćivao: o radu, duhu i stanju u društvu, dok bi on sa svoje strane očinski savjetovao i upućivao da pazim na jedno ili drugo, ali uvijek izrazujući svoje odobravanje tom radu. Od zrelih ljudi iz HKP bio je tada u Dubrovniku jedini gospar Ivo Jadrić, činovnik, čovjek miran i sređen uvijek pripravan biti nam pri ruci, kasnije i g. Ruđer Bracanović.

Sve ovo podrobnije iznašanje, često bez velike važnosti, ipak služi kao primjer i kao uzorak za sva ostala slična društva u drugim gradovima i školama, gdje su kat. đačka udruženja nastajala po istoj osobnoj inicijativi i dobroj volji pojedinih svećenika.

Svi smo bili početnici, ali prožeti istim idealima i zadojeni čvrstom voljom stvaralačkog, pozitivnog rada u našem narodu, i stvarno sav život i rad HKP počivao je na tim društveno-moralnim vrlinama koje smo crpli iz naše vjere. Unatoč našem početništvu, a bez današnjih znanstvenih socijoloških i psiholoških analiza, okruglih stolova i anketa, znali smo proniknuti u srca ondašnje mladeži, otkriti njihove težnje i pronalaziti načine da ih oduševimo i aktiviramo u zajedničkoj suradnji i odgovornosti, tako da su naša društva, premda ne pružajući im nikakve lagodnosti ni materijalnih probitaka, postala prava žarišta životnih zajednica, misli, ideala, težnja i ostvarenja; zajednica danas

toliko željena i izvikivana, ali još stvarno neostvarena. Bili smo mladi i sretni što smo imali jasan cilj i plemenitu misiju, koju smo osobno i izravno ostvarivali i za nju odgovarali; što smo mogli pokazati što možemo s našom vlastitom ulogom i žrtvom. Crkvena hijerarhija je blagonaklono pratila i odobravala taj naš laički apostolat, i pružala nam u prigodama svoju moralnu pomoć i zaštitu. Nije bilo osporavanja, a i sama naša « bojovnost » bila je redovito konstruktivna, nikada razorna. Sve je bilo nekako samoniklo; a kako ja, tako i drugi, nijesmo imali nikakav gotovi uzor, bio nam je dovoljan naš vjerski odgoj i « sensus catholicus », osnovne ideje Mahnića i sve nam je bilo jasno, koliko nama svećenicima-duhovnicima, toliko i samim đacima, koji su sve to odmah shvatili i prisvojili.

Ne znam jesam li kroz prve dvije godine mojeg okušavanja išta javio Hrvatskom đačkom savezu u Zagrebu. Mislio sam, da je bolje ništa ne javiti, nego kasnije morati priznati slučajni neuspjeh. Tek krajem druge godine, kada se društvo učvrstilo, izvijestio sam savez o osnutku društva hrv. kat. đaštva u Dubrovniku i time smo ušli u redovito članstvo đačkog pokreta i u vezu s centralom, koja mi šalje pravila i prve upute i pobude. Od toga vremena dobivam periodična pisma iz saveza i po koju uputu, premda priznajem da od svega toga nijesam izvukao velike koristi; radilo se o dobrim i pobudnim riječima, o kakvoj obavijesti, o tečaju, o kakvoj svečanoj prigodi i sl. God. 1924-25 počinju rasprave u Zagrebu, u samom pokretu, ali su one malo ili ništa utjecale na naš rad i život, iako nam

je bilo žao, što je do toga došlo, ali kako rekoh, pravi život i duh pokreta ima se gledati u članstvu mjesnih društava, koji je bio vrlo bujan i dobar, a ne u čarkanju na vrhu (27).

Rad među seljačkom mladeži

God. 1924 bio sam mladi svećenik i u tom svojstvu mogao sam, a i trebao se kretati slobodno, kako je to zahtijevala moja svećenička misija, dolazeći na taj način u česte doticaje sa seljačkom mladeži okolišnih dubrovačkih sela. U susretima i razgovorima sa seoskim mladićima, padala je često riječ i o mojim organiziranim katoličkim đacima, a što je idejnom asocijacijom porodilo kod mene, ali i kod njih zamisao:

(27) U srpnju g. 1926 ministar prosvjete Svetozar Pribičević u ime « slobodoumlja » izdaje naredbu, da se cijeloj srednjoškolskoj omladini zabranjuje pripadati kakvoj drugoj organizaciji ili gimnastičkom društvu osim Jugosokolu. Najstrože se zabranjuje, da budu članovi svih ostalih gimnastičkih društava (SRNAO, HANAO, Orjuna itd.). Ova je naredba pogodila i naše kat. organizacije, ali mi smo bez obzira na nju nastavili svojim radom, jasno, uz dužne početne opreze. Vrbanek u životopisu Ivana Merza spominje intervenciju dr. Avelina Čepulića kod Pribičevića u tom smislu, na što mu je Pribičević odgovorio: « Naša su stanovišta dva protivna svjetovna nazora. Među nama ne može biti izmirenja. Vi se borite za svoja vjerska uvjerenja, a mi za naša slobodoumna. Vidjet ćemo tko će pobijediti » (str. 158).

zašto ne bismo pokušali okupiti, udružiti i seljačku mladež. Tu zamisao sam isto tako, kao kod đaka, prihvatio naravno i spontano i brzo prešao na rad i među seljačkom omladinom u dubrovačkoj okolici, vođen istim težnjama i vrednotama za istovrsna ostvarenja. Nijesmo imali, ni ja ni oni, jasno izrađenog programa ni metode rada; vodila nas misao zajedničkog napora oko obnove i razvitka našeg sela u što je trebalo uklopiti i aktivirati te mlade seoske mladiće, koji su zapravo čekali, da ih netko pokrene i povede, dok sve ostalo, mislili smo, nadoći će po sebi, tj. po našim plemenitim zamislima i dobrom voljom, kao najboljim putokazom u praktičnom radu.

Prethodio je naime već neki pokušaj u tom smislu, ali dalje od početnih pokušaja nije se išlo; nedostajali su ljudi, koji bi zajamčili trajnost pothvata, ali ipak oni koji su sudjelovali u tim prvim pokusima bili su željni oživjeti taj udruženi život i rad. Tako smo dakle započeli s prvim društvima seljačke omladine. Počelo se sa sastancima, ili točnije razgovorima, u kojima su oni imali glavnu i vodeću riječ, ali sam ja ipak imao uvijek u pripremi koje pitanje ili temu s kojima bi nastupio u slučaju da tema razgovora zastane. Iz tih razgovora nastojali smo probrati važnija pitanja, koje će trebati kasnije bolje obraditi, ili pak inicijative, koje bismo imali pokrenuti prema našim mogućnostima, ali osobito definirati načela kojih se članovi imaju držati. Misao vodilja je bila: kršćansko obnovljenje sela, aktiviranje prosvjetnog rada, utvrditi što bi trebalo za društveno-gospodarsko pridizanje sela, premda

smo, za ovo posljednje, odmah shvatili, da će trebati vremena i posebne društvene tvorbe, dok mi imamo samo pripremiti i osposobiti ljude za tu vrst rada. Sve je dakle teklo pomalo i oprezno, kako to i odgovara opreznom i razboritom dubrovačkom seljaku; svi smo bili učenici životne stvarnosti, dok predavanja se redovito nijesu održavala, osim kada smo pozvali kakva stručnjaka za neku određenu temu.

Premda i sâm seljački sin, moram priznati, da sam u tim razgovorima i elementarnim analizama jasno uvidio, kako malo znadem o njihovim životnim potrebama, kako ih uočiti i postaviti u obliku našega programa i pogotovo kako ih ostvariti, ostajući mi jedino da ja od njih mnogo toga naučim, ili još točnije, da učimo jedni od drugih. Činjenica, da su mladići vrlo rado dolazili na sastanke, ohrabrila me u tom pothvatu, budući da uvijek nešto nova nauče i obogaćuju dušu i pamet kako su sami govorili.

Započeo sam s najbližim selima, do kojih sam mogao nedjeljom poslije podne stići pješke, tako da sam prvo društvo osnovao u Mandaljeni u Dubrovačkoj Župi, gdje mi je najbolji suradnik bio dobar i radin mladić Luko Lukšić, koji je par godina iza toga umro. Zatim sam proširio djelovanje i osnovao društvo u Postranju, isto tako u Dubr. Župi, gdje sam opet imao kao desnu ruku Stijepa Keleza, požrtvovnog mladića. Pohodio sam i druga župska sela, ali, mala sela s malim brojem mladosti, nijesu mi dozvolila osnivanje posebnih društava tako da oni koji su htjeli, sudjelovali su s društvom u Mandaljeni. Kako su se

tada uspostavile prve autobusne veze između Dubrovnika i okolice, mogao sam prijeći i u Konavle i to u prvom redu u Popoviće, vrlo napredno selo, gdje je društvo najbolje radilo, a posebno se isticali braća Banac, Pero i Niko. Drugo društvo se osnovalo u Pridvorju gdje se posebno sjećam Pera Kukuljice i J. Zlovečere. Bilo je i drugih više ili manje uspjelih pokušaja okupljanja, ali ja sam početkom g. 1928 napustio Dubrovnik, nasljednika u tom poslu nijesam imao, tako da su mladići nastavili svojim radom kako su mogli sami ili uz pomoć župnika.

Zamišljali smo, kako rekoh, razne pothvate, kao zadružne tečajeve, osnivanje malih knjižnica i čitaonica, održavanje priredaba i sl., ali jasno sve je ostalo u početnim našim nastojanjima. Samo u Pridvorju osnovao je fr. Jozo Tiblijaš mljekarsku zadrugu za sve Konavle u samostanskim prostorijama, što je svakako bio veliki uspjeh i donijelo im mnoge gospodarske blagodati. Mandaljena je pak već odprije imala svoju zadrugu, koja je lijepo radila zahvaljujući svojem radinom župniku dum Antunu Arbuliću.

Na prosvjetnom polju išlo je već lakše. Uz sudjelovanje dubrovačkih kat. đaka priređujemo u tim selima, od prigode do prigode, i uz suradnju samih seoskih mladića akademije, pučke predstave, pjevanje, tjelovježbene nastupe, predavanja i sl. uz radosno sudjelovanje naroda.

Ne trebam ni spominjati da se ugodno sjećam tih skladnih župskih i konavoskih mladića i seljaka uopće, u kojima uvijek prevladava razbor i razložitost, a manje jeftini zanos. Odgojeni u slobodi Dubrovačke Republike, a koja sloboda pravo shvaćena odgaja u ljudima odgovornost za životnu stvarnost, a uz to iskreni vjernici s razvijenom moralnom svijesti, trebalo je s njima radije razgovarati, nego im govoriti, a kada su jednom shvatili plemenitost naših nastojanja, tada su ih rado prihvatili i zbiljski se dali na posao. Svakako župska i konavoska sela spadaju u napredna i uredna sela, vrlo otvorena uma i srca za prosvjetni i društveni rad, a uz to, ne mogu a da ne spomenem, da su to najljepši tipovi hrvatskih seljaka. Mogao bih navesti više primjera njihove kulturne razine, kao kada sam, pri posjetu jednom bolesnom članu iz Mandaljene, opazio da u krevetu čita *Novo srednjovjekovlje* od Berdjajeva; drugi član iz Radovčića bio je predplaćen na *Hrv. prosvjetu*; seljak iz Popovića Pero Klaić ima npr. dobro snabdjevenu knjižnicu i prigodom posjeta dubrovačkog biskupa Popovićima, on u pozdravu biskupu navodi Danta itd.

Ja, kao dijete Zadra, nijesam mogao, a da ne usporedim okolišna sela tih dvaju starih gradova na hrvatskoj obali, pri čemu sam morao ustanoviti veliku razliku među njima. Zadarska zaleđna sela Ravnih Kotara, osobito Bukovice bila su kulturno i društveno-gospodarski mnogo zaostalija od onih iz okolice Dubrovnika. Pitao sam se: nije li to valjda stoga što je Dubrovnik uživao svoju političku slobodu, imao narodnu vlastelu, koja je podržavala živi doticaj s okolišnim selima i tako utisnula duboke tragove svoje

« skladnosti », slobode, razvijenog ukusa i odgoja, dok je Zadru, pod višestoljetnom vladavinom Venecije, nestalo hrvatsko plemstvo i ugnijezdilo se tuđe plemstvo i građanstvo, koja nijesu podržavala nikakve društvene ni kulturne veze niti vršili znatniji utjecaj na okolišna hrvatska sela. Istina je, da na otocima pred Zadrom nailazimo redovito na uredne, štedljive i radine seljake i ribare, koji imaju bolji odgoj i istančaniji stil ponašanja, ali, osim što su stari čakavci, oni su i pomorski narod s neizbježivim doticajem sa širokim svijetom, dok svega toga naši « vlaji », kako smo ih mi primorci nazivali, nijesu imali.

Kada bi seljački mladići iz dubrovačke okolice dolazili u blagdanskim prigodama u Dubrovnik, često sam ih viđao kako se šetaju dubrovačkim Stradunom s našim đacima u drugarskom razgovoru, i to potpuno naravno, bez ženiranja ni s jedne ni s druge strane, kao niti sa strane građanstva. Sve to i slično je shvatljivo u okviru kulturne tradicije Dubrovačke Republike o čemu je lijepo pisao Josip Bersa, inače i on Zadranin, u svojim uspomenama iz Dubrobnika, iz kojih navodim ovdje samo jednu sličicu. Austrijski general, malo iza pada Republike, zapovjednik grada posjetio kasno u večer posljednjeg dubrovačkog kneza, našavši ga u prijateljskom razgovoru s nekim seljakom iz Konavala. Netom je on bio na samu s knezom začuđeno ga upita: « Kako vi kao knez razgovarate s običnim seljakom kao ravnopravnim sebi? » Na što mu knez odgovori: « Gosparu đenerale, ugasite svijetlo,

poslušajte naš razgovor i nećete moći razlikovati kada govori knez, a kada seljak! »

Đački tečajevi i kongresi

Ne ostati samo neko mjesno društvo, nego osjećati se dijelom čitavog jednog pokreta istomišljenika, to je posebno važno za mladež, naročito za đaštvo, koje tim proširuje svoj društveni, kulturni i duhovni vidokrug; učvršćuje vjeru u iste ideale i daje društvu novu životnost. Da ne bi sve to ostalo samo neka apstraktna spoznaja, ona je postajala životni doživljaj, u prvom redu podržavajući veze s Đačkim savezom i zajedničkim glasilom *Luč*, zatim osobito godišnjim đačkim tečajevima i povremenim kongresima. Tečajevi su se posebno organizirali za učenike, a posebno za učenice. Njima su, po pravilu, imala prisustvovati sva đačka društva, tj. svi članovi, ali stvarno su mu prisustvovala samo predstavništva organizacija, tj. oni koji bi bili smogli potrebna sredstva za putne i druge troškove. Na tim tečajevima, koji su redovito trajali 3-4 dana, đaci iz raznih udruženja imali su prigode da se međusobno upoznaju, sklapaju prijateljstva, a što se tada nastavljalo nakon tečaja osobnim dopisivanjem. Na tečaju nastupaju najbolji predavači s temama koje su doticale đačke probleme: vjerske, idejne, kulturne, socijalne i sl., kao i daljnje djelovanje i razvoj samog đačkog pokreta. Na temelju predavanja slijedile su diskusije na kojima su učesnici imali prigode upo-

znati vidike i mnijenja drugih, njihova iskustva, uspjehe ili neuspjehe itd. Atmosfera, kako je i shvatljivo, bila je uvijek široka, dački-srdačna, bratska i raspjevana.

U većim prigodama vjerskim ili narodnim, pa i samog pokreta priređivali su se kongresi, kao opća smotra mladih katoličkih snaga, na kojima prisustvuje uvijek veći broj članova i drugih učesnika. Na kongresima nastupaju zajednički muški i ženski đački savez, zatim Zborovi duhovne mladeži, katolički intelektualci i svećenici seniori te konačno prijatelji. Kongres je imao uvijek manifestacijski značaj; na nj se uvijek pozivao mjesni biskup pod čijim pokroviteljstvom se on nalazi i redovito bi održao zaključnu propovijed.

Prvom tečaju đaka sam prisustvovao nekako slučajno dok sam se nalazio u Splitu preko praznika g. 1921, dakle iza prvih mojih koraka oko okupljanja đaštva u Dubrovniku. Vrlo sam znatiželjno pratio tijek samog tečaja, način rada, rasprava i iznesene misli i teme, a ne manje i praktične upute koje su se davale, kao i same ljude koji su prisustvovali, govorili i predavali na tečaju, dok ja osobno nijesam se javio niti jednom riječju, smatrajući se još nedozrelim početnikom, a ponešto i precjenjujući druge. Tu sam upoznao Matu Ujevića, Marka Soljačića, braću Franuloviće, Šimetina i Bogdana Radicu. Sâm tečaj bio je ometan izazivanjima, prijetnjama napadajima na ulicama Splita sa strane orjunaša, koje su predvodili braća Anđelinović. Orjunaši su izražavali mnijenje i interese beogradskih krugova, koji su zazorno promatrali organiziranje i djelovanje hrvatske kat. mladeži, što je za njih predstavljalo mračnjaštvo i klerikalizam, a ustvari mutilo je račune integralnog jugoslavenstva ([28]).

Iza ovog splitskog tečaja ne pamtim druge tečajeve, koji su slijedili sve do onoga u Đakovu g. 1924 kojemu sam prisustvovao. Bio je to valjda posljednji opći đački tečaj, koji je tekao u jednodušnosti, dok će slijedeći odavati prve znakove različitog opredjeljenja, više među onima koji su ih vodili, nego među samim đaštvom. Na tom tečaju predavali su Stj. Podolšak, dr. Ivo Merz, Šedivi, G. Kostelnik, dr. Ljubo Maraković i neki slovenski predavači. Iza toga tečaja održao se prvi orlovski slet u Đakovu, dne 14-15 kolovoza, a zatim euharistijski kongres u Osijeku, kojima i ja prisustvujem. Pamtim da su đaci u Osijeku bili smješteni u nekoj školi i spavali na slami, a među njima i ja jedini svećenik, ali ta me okolnost dovela u doticaj s Alojzijem Stepincem, još studentom agronomije, i, ako se ne varam, tom istom prigodom sam upoznao, isto tako studenta, Franju Šepera, kao i braću Oršaniće. Na povratku proputovao sam kroz Zagreb, posjetivši ga po prvt put, i odatle u Sušak, gdje sam prisustvovao kongresu trećoredaca na Trsatu. Tom sam prigodom upoznao Dušana Žanka s kojim sam prosli-

([28]) Prigodom tečaja izvješćuje *Kat. list*, br. 32, 1921, da je za vrijeme sastanka katoličkih organizacija nekoliko dana teror organizirane dešperaterske «nacionalističke» omladine ugrožavao ličnu slobodu i život učesnika. Spominje i druge te naravi i u drugim prilikama kao u Sinju i Srijemskim Karlovcima.

jedio putovanje parobrodom u Split, gdje smo bratski organizirali prenoćište « au clair de lune », na palubi ispod nekog « kaića ».

O daljnjim tečajevima i kongresima govorim malo dalje, budući da oni pretpostavljaju neke događaje i razvoje u HKP, kojih će nužno biti odjek.

Katolička akcija

Moram odmah priznati, da u svojem djelovanju na periferiji nijesam bio sebi postavio neka načelna, pravna i strukturalna pitanja HKP, bilo u odnosu prema crkvenoj hijerarhiji, bilo obzirom na dozvoljena ili nedozvoljena područja djelatnosti, premda sam kasnije ustanovio, da nijesam povrijedio ni jedno ni drugo, iako su mi nedostajale jasne definicije. Tek malo po malo doznajem, da postoje slični kat. pokreti u svijetu, da naša organizacija nosi oznaku « apostolata laika » za obnovu vjerskog života i društva, da HKP — u duhu kršćanske demokracije — obuhvaća i razvija svoju djelatnost na sva područja kamo ulaze vjersko-moralni interesi čovjeka, i u potvrdu toga se često opetovalo geslo sv. Pija X: « Omnia restaurare in Christo ». Vođen tim normama i naš HKP, kao što i ostali u svijetu, proširio je svoju programatsku osnovu djelovanja na sva područja života, gdje je trebalo « oblikovati kršćanske stavove », ali uvijek pod moralnim vidom.

Bili su učestali nakon rata dogovori, sastanci, tečajevi, kongresi i pokretali su se novi pothvati koji, uz odgojna i prosvjetna katolička društva mladeži, nastaju na području novinstva, tiskovnih poduzeća, među radničkim svijetom itd. Naročito uspješno se radilo na zadružnom polju s osnivanjem dviju velikih zadružnih centrala: « Zadružne sveze » u Zagrebu, gdje su se isticali Gigi Gortan, Blaško Štitić, prof. Filipović i drugi, te « Zadružne matice » u Splitu u kojoj surađuju dr. Ciko, prof. Juras uz ostale. I u Mostaru nastaju razne vrsti te djelatnosti, a glavni pokretači su bili fra Dominik Mandić i Žarko Vlaho. Kako spomenuh u to vrijeme je bila pokrenuta i Hrv. pučka stranka, ali ipak najznatniji uspjeh postizava se u omladinskim organizacijama osobito po snažnom prodoru orlovstva.

Mi mladi iz provincije smo sve to pratili sa simpatijama; činilo nam se, da je sve to samo po sebi razumljivo kao daljnji rast našega pokreta koji vode naši stariji drugovi u kojima ćemo i mi sutra sudjelovati. Znali smo da većina svećenstva još ne sudjeluje u tom našem nastojanju, ipak mnogi ga prate s blagonaklonošću, a manjina sa stanovitim protivljenjem, ali, mislili smo, stvarati « pokret » znači po sebi unositi nešto novo u život naroda i Crkve, te da treba vremena dok to novo prodre i bude i od ostalih prihvaćeno. Tako smo mi mladi shvaćali iza prvog rata, kako je već u naravi mladih. To stanje zanosne zajedničke suradnje traje prvih godina iza rata, tj. nekako do g. 1924-1925 kada nadolaze dvije nove i važne

činjenice: proglašenje katoličke akcije, i drugo, razilaženja među seniorima i zatim među članovima HKP.

God. 1922 Pijo XI svojom enciklikom *Ubi arcano* proglasuje i definira KA u užem smislu, za razliku od dotadašnjih kat. pokreta, koji su se kadikad već nazivali kat. akcijom. Po toj Pijevoj definiciji KA sastoji u « sudjelovanju laika u hijerarhijskom apostolatu » i prema tome sva odgojna, prosvjetna udruženja dosadašnjih kat. pokreta prelaze u ovisnost od crkvene hijerarhije, koja na taj način preuzima vodstvo i odgovornost nad njima. Svrha KA bila bi: obnova kat. života pojedinaca i društva, osiguranje prava Crke i provođenje vjersko-moralnih načela i vrijednosti na društvenom, kulturnom i civilnom životu.

Uspoređujući je s dotadašnjim kat. pokretima, novo bi sastojalo u tome: da je KA isključivo laički apostolat, stoga svećenici ne mogu biti njezini članovi, oni će u njoj sudjelovati kao duhovnici, što u prvom redu spada na župnike, kao glave župa.

Drugo, ona je podvrnuta crkvenoj hijerarhiji te će odsada djelovati po njezinim uputama, tj. s njom surađivati, dok ona sa svoje strane preuzima odgovornost za KA.

Treće, imajući izrazito vjersko-moralnu svrhu nastaje razgraničenje dosadašnjih djelatnosti kat. pokreta; odijelit će se naime od nje sve djelatnosti s ovozemaljskim ciljevima, kao zadruge, sindikati, polit. stranka i sl. koje ipak postaju autonomne društvene tvorbe, djeluju prema stručnim sposobnostima svojih članova i na vlastitu odgovornost, ali i njima ostaje dužnost

nastojati oko obnovljenja društva iznutra po članovima već prije oblikovanima u KA, koja ih ima spremati za te djelatnosti.

Prema tome, naglasilo se, da KA ipak nije dezinkarnirana, izvan ljudske povijesti, jer će morati proučavati i pronalaziti rješenja za ljudske probleme: obitelj, profesije, za društvena, civilna i međunarodna pitanja.

Uglavnom auktori pišući o KA naglasuju, da ona u biti nije od jučer; ona postoji od apostolskih vremena, kada su joj se postavili temelji i od tada ona nastavlja postojati pod najrazličitijim okolnostima i oblicima. Ona dobiva novi opći vjernički značaj od druge polovice prošlog stoljeća, kada se ona otvara svim vjernicima bez razlike i zapravo time i započinje veliko suvremeno katoličko gibanje kat. laikata u svijetu.

KA, obzirom na njezine strukturalne forme, bila je prvotno namijenjena Italiji, drugim pak narodima bi ostalo da prihvate njezine osnovne principe, dok bi se same norme organizacije imale primijeniti prema stanju dotadašnjeg razvoja kat. gibanja i mjesnim prilikama. Civardi u tom pogledu piše: « Ne treba misliti, da je Pijo XI naložio svim narodima istu shemu KA. Nitko bolje od njega nije razumio, da je stanoviti elasticitet potreban, budući da se KA ima prilagođivati mogućnostima rada i različitim zahtjevima vremena i mjesta... Zato je ostavio potrebnu slobodu episkopatu raznih zemalja, da urede pravila prema mjesnim prilikama... Ali uvijek i svuda Sv. Otac hoće da se pravila nedahnjuju na dva načela (ta su načela:

da je svrha KA vjerska, ali djelovanje se odnosi na sva područja ljudskog života koja su u vezi s tom svrhom) ».

Stoga Civardi dopušta mogućnost da se organizacijska struktura, kao i konkretni i neposredni program mogu sutra i promijeniti (29).

Kako je poznato, KA provodi se najprije u Italjii, pretežno po dobnim razlikama, uživajući svaka od njih svoju stanovitu autonomiju, ali uz strogu provedbu jedinstva među njima. U Njemačkoj biskupska konferencija provodi KA g. 1929, ali ne iziskuje nove organizacijske forme, zadovoljava se koordinacijom svih područnih grana i djelatnosti među njima pod vodstvom hijerarhije. U Francuskoj biskupi izrađuju pravila KA za svoju zemlju tek g. 1931. Prihvaćaju uglavnom dva oblika organizacije: jedan na osnovi župa, a drugi po profesijama (točnije po « milieu social ») ili po tzv. specijaliziranim granama.

Proglašenje KA izaziva i kod naših vjernika velik interes, naročito među članovima HKP; i svi oni koji su imali bilo kakvu odgovornost u njemu, počinju pratiti i proučavati te nove principe i forme prema kojima bi se imalo preustrojiti dosadašnje katoličko gibanje u svijetu i kod nas; ljudi nastoje shvaćati i pomalo se uživiti u nju čekajući u tom smislu riječ hijerarhije. Kako je to bilo kod drugih katoličkih naroda, tako i kod nas: biskupi trebaju vremena da prouče duh

(29) *Rivista del clero italiano*, Milano, lip. 1937, 306.

i načela KA, da je usporede s onim što je već postojalo kod nas i da tako prirede što bolju primjenu našem katoličkom pokretu. Koliko je meni poznato, prvi koraci u tom smilu poduzeti su g. 1927. Ja kroz to vrijeme pripremanja nijesam od nijednog člana HKP čuo da bi se protivio toj volji Crkve oko preustrojstva dosadašnjeg pokreta. Međutim dok se hijerarhija oprezno spremala na tu provedbu, bili su neki pojedinci koji su se istrčali naprijed poslužujući se KA kao nekim polemičkim oruđem protiv HKP. Priznajem, bilo bi dopustivo i korisno, da su oni kroz to vrijeme iznosili nedostake pokreta koji bi se imali ukloniti, nove elemente što bi ih se imalo uklopiti odsada u laički apostolat, jače istakli potrebu koordinacije svih odnosnih grana KA pod vodstvom hijerarhije i sl., ali izgleda da je njima bilo važnije i prvotno obezvrijediti dotadašnji pokret, koji je navodno bio krenuo krivim putem i stoga se ima započeti sve iznova, premda to nije bila misao, ni namjera Pija XI, ni naših biskupa.

Ti glasovi počinju se širiti među članstvom HKP nekako g. 1924-25 (barem su do mene sigli u to vrijeme) kao prvi znakovi razilaženja i među samim seniorima. Prigovaralo se naime: ne mogu laici imati vodstvo u vjerskoprosvjetnim organizacijama, u pokretu nije određen položaj svećenika, pokret je proširio svoje djelovanje na svjetska područja, i kao « dulcis in fundo » dao se na politiku (opširnije o svemu ovome govorim malo dalje). Ukratko, prigovaralo se HKP što nije bio organiziran po načelima i nacrtima KA još prije nego što je ona bila proglašena službeno i kod nas primijenjena.

Time se otvara treće desetljeće, novo razdoblje u organiziranim redovima hrvatskih vjernika, trovano ne uvijek bratskim raspravama i sukobima.

Nije mi jasno kada se počelo raspravljati u katoličkom tisku za širu javnost o KA i to obzirom na novonastale poteškoće. *Katolički list* po prvi put se osvrće na to pitanje g. 1925 gdje ističe da je glavni problem položaja i zadaće svećenika u KA. Neke đačke organizacije, piše dalje, znale su mimoići vjeroučitelje i mjesne biskupe. Danas su se pak prilike od vremena Mahnića promijenile; danas svi biskupi preporučuju i podupiru KA ([30]). Isti list, dvije godine kasnije ([31]), javlja, da je biskupska konferencija u listopadu g. 1927 podvrgla reviziji pravila središnjice Hrv. kat. narod. saveza; da je raspravljala o atributima društava koja se mogu učlaniti u KA i utvrdila, da se gotovo sva društva moraju reorganizirati analogno ustavu i strukturi KA. Sva imaju biti nepolitička, ali time nije isključeno, da se, kako svjetovnjaci tako i svećenici, mogu organizirati izvan KA u klubove političkih stranaka, čija su kulturna načela suglasna s načelima kat. Crkve.

Biskupi su se dakle počeli zanimati za organizirani laički apostolat i u tom smislu poduzimaju prve mjere, ali još ne pristupaju konkretnom preustrojstvu dosadašnjeg pokreta, stoga, obzirom na nutarnje vrenje,

([30]) *N.* dj. br. 24, 1925.
([31]) N. dj. br. 42, 1927.

oni su bili u zakašnjenju, a još gore nisu bili složni u načinu provođenja KA.

Ja sam kroz te godine boravio u Dubrovniku, najprije kao student teologije, a zatim kao mladi svećenik. Dolazili su i do mene glasovi iz Zagreba o tim prijepornim pitanjima, premda moram priznati, nijesam tada slutio do kakvih će posljedica sve to dovesti. Ja sam pak nastojao u svojem malom krugu djelatnosti držati se novih norma KA kako sam najbolje znao, a ostalo, mislio sam, neka odluči biskup, ja ću mu se pokoravati.

HKP, kroz to prijelazno vrijeme između proglašenja KA i njezine primjene kod nas, ostaje jedinstven u svojoj strukturi, sa senioratom na vrhu, a u njemu surađuju i oni seniori koji se kasnije opredjeljuju za orlovstvo. Svi djelujemo gdje se pokaže potreba i svatko prema svojim sposobnostima, osobito pri osnivanju i vodstvu orlovskih društava, kao novoj organizaciji pokreta u čemu su seniori, rasijani po svim hrvatskim pokrajinama, najbolji i jedini, uz svećenike, radnici na tom polju, smatrajući svi tu novu granu dijelom HKP, što i omogućuje da se orlovstvo brzo i prodorno širi po svim hrvatskim krajevima.

Taj brzi i snažni rast orlovstva služi kao povod predsjedništvu Hrvatskog orlovskog saveza (HOS) da postane zahtjevnim u smislu da ono bude glavni i jedini savez katoličke organizirane mladeži, dakle omladinskih i đačkih organizacija i saveza, a što postaje vidno otkada je dr. Ivo Protulipac postao predsjednikom HOS-a. Ta težnja absorbiranja svih omladinskih

organiziranih snaga, uz neizbježivu težnju sve veće autonomije od dosadašnjeg vodstva pokreta, sve do potpune samostalnosti, nailazi na protivljenje većine seniora i Đačkog saveza. Na tom pitanju otvaraju se vrata nesporazumima i razdoru, a kada se jednom započelo onda, kako to već biva, lako se nalaze i uvećavaju svakovrsni prigovori jedni drugima, kao što je shvatljivo i to, da će već natuknuti prigovori pojedinaca protiv seniorata naći svoga saveznika u orlovstvu i na taj način zadjevice o nekim praktičnim pitanjima brzo će se pretvoriti u načelna pitanja. Protulipac će početi isključivati iz orlovskih organizacija one seniore (na pr. vel. Rička iz Bjelovara, dr. J. Šćetinca i neke druge) koji su se razilazili od njegova shvaćanja, a seniorat će isključiti iz svojeg članstva Protulipca (1926).

Orlovstvo podržava neko uvjerenje ili psihozu o potrebi stvaranja jedinstvenog, velikog pokreta hrv. kat. mladeži i odmah u svojem početku poduzme u tom smilu prvi korak: na konstituirajućoj skupštini Hrvatskog orlovskog saveza, u prosincu g. 1923, kojoj prisustvuju predstavnici đačkih, omladinskih i orlovskih društava, dotadašnji omladinski savez prisjedinjuje se HOS-u. O toj skupštini Protulipac će kasnije pisati, da su prisutni «s najvećim oduševljenjem prihvatili misao ujedinjenja i stvaranja jedinstvenog hrvatskog katoličkog omladinskog pokreta» (32).

(32) I. Protulipac, *Hrvastsko orlovstvo*, 72-75. Nemam to djelo kod sebe, navodim ga po Pilepiću, 12.

Pilepić pak sa svoje strane smatra to stapanje dvaju saveza početnom pogrješkom i razlogom daljnjeg rascjepa, budući da se u naglašenoj težnji «stvaranja jedinstvenog hrv. kat. omlad. pokreta» već nalazi stvarno klica, iako ne još izričito, naglašene težnje apsorbirati u orlovstvo i dotadašnji Đački savez, a što će doskora postati kamen velike smutnje.

Orlovski pokret

Orlovstvo nam dolazi iz Češke preko Slovenije (to je valjda posljednje što primamo od Slovenije), ali činjenica je, da smo ga svi jednodušno bili prihvatili, bez rezerve. Već spomenuh da će orlovstvo brzo apsorbirati dotadašnja omladinska udruženja, ali ipak ne sva, jer utvrđujem i dalje njihovo djelomično postojanje njihov podsavez. Orlovstvo se međutim brzo širi i tamo gdje nijesu dotada postojala omladinska društva. Vrbanek DI u životopisu dr. Ivana Merza piše, da su u vezi sa Slovencima orlove u hrvatskoj osnovali Drago Zudenigo i dr. Kniewald (33). Dr. Ivo Protulipac pak u svojoj knjizi *Hrvatsko orlovstvo* piše, da se odmah nakon rata počelo s obnavljanjem omladinskih društava predratnog sustava, na poticaj HKNS, unutar kojega se osniva «Omladinska sekcija» (dne 20.II.1919), a g. 1921 osniva se posebni omladinski podsavez. U tom

(33) Vrbanek, n. dj. 99.

radu ima velike zasluge I. Malinar, a sav taj rad oko omladinskih društava je vrlo važan za kasniji razvoj orlovstva. Na tečaju krv. hat. omladine u Komcu, od 1. do 5. kolovoza 1919, piše Protulipac, potaknuta je misao, da se u Hrvatskoj započne s orlovstvom, što se nastojalo što prije provesti u djelo. Dr. Kniewald djeluje u tom duhu među senjskim đaštvom, a Jesih među građanskom omladinom u Zagrebu. Započinje se u formi gimnastičkih odsjeka, kao u Češkoj i Sloveniji, premda se još ne nazivaju orlovima. Prvi odsjek nastaje u Senju, a dne 14.XII.1923 osniva se u Zagrebu omladinsko društvo « Kačić », koje odmah uvodi gimnastiku i stoji u vezi s Orlovskom zvezom u Ljubljani. Vježbe dobivaju od Slovenaca, pjesnik Pavelić prevodi na hrvatski Orlovsku himnu, a slovenski pozdrav « Bog živi » počinje se udomaćivati i kod nas. Obzirom na osnutak « Kačića » Pilepić opaža da *Orlovski kalendar* od g. 1927 piše, da je on osnovan ne 14.XII.1923, nego 19.VII.1919.

Omladinci prihvaćaju osnivanje gimnastičkih odsjeka s oduševljenjem, piše dalje Protulipac. Napose Zagrebčani polaze u Sloveniju na sletove i po prvi put javno nastupaju u Rajhenburgu. O Uskrsu g. 1920 drži se u Zagrebu omladinski tečaj i na njemu se vježbaju orlovske vježbe, pod vodstvom Slovenca Pavlina. Iste godine održava se orlovski slet u Mariboru, na kojemu sudjeluje 5.000 Hrvata, a iza sleta prvi hrvatski đaci održavaju, pod vodstvom Kniewalda, orlovski tečaj uz prisustvo 21 srednjoškolca. Opet te g. 1920 u kolovozu osniva se « Savez gimnastičkih

odsjeka, organizacija katoličkog srednjoškolskog đaštva ». Predsjednikom mu je izabran svršeni gimnazijalac Drago Zudenigo i u nj se učlanjuju đački i omladinski gimnast. odsjeci. Počinje, kako piše Protulipac, da radi prva naša orlovska centrala, koja se oslanja na slovenski Orlovski savez. Cijeli Savez gimn. društava je primljen u Orlovsku zvezu ([34]).

Zajednička organizacija slovenskih i hrvatskih orlova, « Jugoslavenska orlovska zveza », osnovana je u Ljubljani 23.X.1921, u koju ulazi i Orlovski podsavez u Zagrebu. U oči orlovskog sleta u Brnu g. 1922, Orlovski podsavez održava glavnu skupštinu u Zagrebu, na kojoj je u novo predsjedništvo izabran dr. Čepulić, a Podsavez broji tada 19 đačkih i 15 omladinskih odsjeka. Iza Brna orlovstvo se učvršćuje i ne zadovoljava se više samo gimnastikom, nego « se širi na svoje naravno područje na prosvjetni i opet uzgojni rad ». Prigodom omladinskog kongresa u Zagrebu održan je tečaj. Novo godište *Mladosti* uređuju Čepulić i Malinar u posve orlovskom duhu. U omladinskim redovima, piše dalje Protulipac, orlovstvo zauzima sve više maha. Za vrijeme euharistijkog kongresa u Zagrebu održana je glavna skupština Orlovskog podsaveza u kolovozu g. 1923. « Na ovoj skupštini već je stvarno učinjen prvi korak za ujedinjenje omladinskog i orlovskog pokreta. U novo predsjedništvo izabrani su i funkcionari Oml. podsaveza dr. Merz i O. Fo-

([34]) Protulipac, n. dj. 64 i dalje.

retić. Predsjednikom je izabaran dr. J. Andrić, podpredsj. dr. I. Merz, a za ostale funkcije I. Oršanić, J. Dušak, D. Radica i B. Gottfried. Nakon euharistijskog kongresa « počela su se živo pretresati neriješena pitanja naše oml. organizacije. Svima je pred očima lebdio veliki i jaki pokret koji bi svojom jakošću, brojem i nastupom mogao stvoriti jaku katoličku frontu... Željeli smo svi samo jedno: da dođemo do jedne zajedničke omladinske organizacije... Usto su svima ležali pred očima veliki problemi opće katoličke organizacije » ([35]).

Ujedinjenje Omladinskog saveza i Orlovskog podsaveza provedeno je na zajedničkoj sjednici vodstva ovih obiju središnjica, dne 11. pros. 1923, a dne 16. istog mjeseca održana je u prostorijama HKNS konstituirajuća skupština Hrvatskog orlovskog saveza. Prihvaćena su pravila HOS-a i izabrano je novo predsjedništvo i to: predsj. I. Protulipac, podpr. J. Dušak, taj. Malinar, prosvj. referent I. Merz, načelnik B. Gottfried, blag. M. Kovač, organiz. referent Drago Cerovac te još tri odbornika. Pri osnutku HOS-a bilo je u njemu učlanjemo 40 omladinskih i 20 đačkih društava. Nije se priječilo osnivanje novih omladinskih društava, kaže Protulipac, ali pod svojim, a ne orlovskim imenom, premda pravila imaju biti svima jednaka. Za vrijeme požeškog sleta u kolovozu, 1926, još je samo par društava bilo organizirano po starom sustavu ([36]).

([35]) Protulipac, n. dj. str. 72 i dalje.
([36]) Protulipac, n. dj. 80-82.

Kako već rekoh, gotovo svi, u prvom redu domagojci i seniori, svećenici i svjetovnjaci prihvaćaju i surađuju u osnivanju i vođenju orlovskih društava. Orlovska organizacija je povezana s odorama i tjelovježbom, s gimnastičkim nastupima, sletovima što sve privlačivo djeluje na mladež i unosi novi dinamizam koji je njoj prirođen. Zbog tih prednosti mladež se oduševljava za orlovstvo, kako to dokazuje brojno nicanje novih društava u svim hrvatskim krajevima. K tome nadolazi, da su orlovi sa svojim ponešto šarenim odorama, koje se uostalom nijesu mnogo razlikovale od sokolskih, mogli, na svojim svečanim nastupima, uspješno se predstaviti kao pogodno sredstvo suprotstavljanja jugosokolu, favoriziranom iz Beograda, a koje je idejno bilo agnostičko-laicističko udruženje.

Orlovstvo se dakle širi kao snažni pokret hrvatske mladeži i to kao prvi pokret katoličkog mnoštva kod nas. Ipak sve to nije bez nekih opasnosti; mnoštva naime ili lako zanose ili se daju zanijeti. Dinamički masovni pokreti, da bi sačinjavali neko jedinstvo, iziskuju strožu centralizaciju, koja od njih stvara urednu organizaciju, ta stega pak išće onoga koji vodi i odlučuje, a što često dovodi do njegova idealiziranja.

Druga opasnost koja proizlazi iz prve, sastoji u tome, da takve organizacije - pokreti sadrže u sebi imanentnu težnju prerasti sve druge, apsorbirati sve bližnje i slične organizacije i da uklone s puta sve one i ono što bi im moglo priječiti njihov polet i razvoj. Ove pojave su u ono doba bile u punom jeku. Tre-

bamo se sjetiti da je to bilo povijesno doba u kojemu su nicali «vođe» Hitler, Mussolini i još teži slučaj pojava Degrelle-a u Belgiji.

U nešto manjem obliku nalazimo te pojave i kod orlovstva, gdje će se brzo dr. I. Protulipac očitovati kao stvarni vođa orlovslog pokreta, koji će brzo apsorbirati najprije Omladinski pokret, a nakon toga će poraditi da se i đački pokret uključi u orlovstvo. Izjave Protulipca iz toga doba, kao: «nama je potreban đački pokret» (u smislu zasebnog pokreta)..., «strogo disciplinirana orlovska organizacija...», «stojeći na stanovištu da treba održati đačku i orlovsku organizaciju...», «Željeli su svi samo jedno: da dođemo do jedne zajedničke omladinske organizacije..., opće katoličke organizacije» i sl. ([37]) stvarno su dvoznačne, nespojive. Ne može se sačuvati posebni đački pokret i u isto vrijeme htjeti stvoriti jednu zajedničku opću omladinsku organizaciju. Većina pak seniora i sam đački savez zastupaju potrebu samostalnog đačkog pokreta, ostavljajući ostalu mladež orlovskom pokretu. To konkretno pitanje prelazi postepeno na idejnu razinu: počelo se nijekati senioratu, kao laičkoj organizaciji, pravo da vodi HKP. Teoretski, prema načelima KA, to je potpuno ispravno, ali u našim tadašnjim konkretnim prilikama nije još bilo nikoga tko bi ga zamijenio, uzevši u obzir da KA nije još bila kod nas provedena, praktično time bi pokret ostao bez glave. A ipak se tim smjerom išlo što je i dovelo do razdora.

([37]) Pilepić, n. dj. 17-18.

Hrvatski orlovski i kasniji njegov nasljednik križarski pokret ne daju se zamisliti u svojoj povijesnoj perspektivi bez osobe Protulipca. S toga smatram potrebnim iznijeti njegove neke osobne značajke što će nam služiti da bar donekle shvatimo ondašnje događaje i razdvoj u redovima HKP.

Dr. Ivan Protulipac rođen je u Karlovcu g. 1899 po zanimanju odvjetnik, član «Domagoja» g. 1920 prisustvuje orlovskom tečaju u Mariboru, prihvaća orlovski tip i prenosi ga među hrvatsku mladež. Postaje prvim predsjednikom HOS-a g. 1923 i ostaje na tom položaju do g. 1929, kada je i orlovstvo ukinuto beogradskim ukazom. Uz suradnju dr. Avelina Čepulića, preč. Milana Beluhana te dvojice isusovaca Foretića i Vrbaneka osniva g. 1931 «Križarsko bratstvo», kojemu je opet Protulipac predsjednikom i kojemu na čelu ostaje sve dok ga naš episkopat ne uklanja, ne pamtim točni datum, ali je to bilo nekako pred sami drugi rat. Ostavlja domovinu s ostalima pred najezdom komunista, smjestio se privremeno u Trstu, gdje je bio mučke iza leđa ubijen od plaćeničke ruke na ulicama Trsta, dne 31. siječ. 1946.

Bio je povisok i vitak, prilično mršav, vrlo dinamičan, poduzetan i, kako je izgledalo, neumoran. Imao je rahlu kosu, koja mu je neprestano padala na čelo, tako da je bio tipičan njegov gest, za vrijeme svojih govora, prebacivanje svoje nepokorne kose na njezino pravo mjesto.

Bio je pošten čovjek, moralnog ponašanja bez prigovora, dobar vjernik, požrtvovan do neumornosti i trajno siromašan. Bio je čovjek pun zanosa, ali ne fanatik; po naravi je bio čovjek velikih ambicija; nije bio dvoličan unatoč što se znao poslužiti vještom strategijom. Bio je snažan govornik i veliki organizator. Može se o njemu slobodno reći, da je žrtvovao sebe, svoje vrijeme i snage za orlovsko-križarski pokret, kojima je stajao na čelu.

Bio je stvaran, točno je znao što hoće, i to je provodio željeznom voljom i žrtvom, ne obazirući se na pokrajna mnijenja, koja su se razilazila od njegovih. Bilo je to vrijeme voluntarizma u svijetu, iza prvog rata, o čemu se tada dosta pisalo i raspravljalo, ističući prednost volje i stroge stege pred intelektualnim teorijama i spekulacijama; težilo se k ostvarenju postavljenog cilja i u tom smislu su se upotrebljavale teorije i argumenti, a što je na koncu vodilo do autoritarizma. Nešto od toga imao je i Protulipac po svojem temperamentu s čime se dobro poslužio pri organiziranju i vođenju orlovsko-križarskog pokreta.

Zbog boljeg razumijevanja ovdje uspoređujem taj orlovski stil s onim domagojskog đaštva, koje se pretežno posvećivalo razglabanju ideja, kulturnih struja i intelektualnih smjerova uz opasnost da ostane previše u abstrakciji i teoretiziranju. Stoga valjda u «Domagoju» nije postojala nikada stroga organizacija ni stega; pravila su se vrlo malo iznosila i citirala, ja se nijesam nikada s njima poslužio, ni na njih prizivao, da bih sačuvao nutarnju stegu u klubu (čuo sam pak, da je

moj prethodnik Nikola Kolarek znao prijetiti se pravilima); sve je naime počivalo na dobroj volji, u duhu zajednice, moralne povezanosti i uzajamnosti. Na sastanke su slobodno mogli dolaziti i ne-članovi, sa slobodom diskusije, ali jasno bez prava glasa. (Sjećam se čestog gosta «Domagoja» Baža Vučkovića).

Kod orlova i križara su pravila i poslovnik igrali naprotiv veliku ulogu, na njih se često pozivalo, provodio se strogi nadzor i organizacija svega rada. Moram ipak priznati, da je to bilo i potrebno bar do neke mjere, uzevši u obzir raznovrsno članstvo u orlovskom pokretu, a ne samo đačko, kao u «Domagoju», zatim veliki broj društava s brojnim članstvom, uglavnom seljačkih i radničkih sinova, koji su se pri tome priučavali na potrebni red i stegu. Središnjica HOS-a u Zagrebu bila je mozak i motor pokreta, tu su se izrađivali nacrti i teme rada u društvima, koja su dobivala brojne dopise, planove, sugestije i pitanja, a na temelju kojih se je onda izrađivao dnevni red društvenih sastanaka; društva pak sa svoje strane slali su često izvještaje središnjici, što je sve skupa, bez sumnje, bila velika pomoć za mnoga društva pri organiziranju svojeg društvenog rada i prosvjetnog unapriјeđenja. K tome ima se uzeti u obzir, da se nije radilo samo o osobnom formiranju članstva, trebalo je k tome istodobno spremati se na tečajeve, priredbe, nastupe, sletove, kongrese. Slaba pak strana te stroge organizacije bila bi opasnost shematiziranja, ostavljajući premalo prostora za slobodne inventivne pothvate, kao i za konkretna mjesna pitanja i potrebe, a na koja se je i te kako tre-

balo obazrijeti, pogotovo uzmemo li u obzir nejednaki povijesno-kulturni razvoj pojedinih hrvatskih pokrajina. Danas bi se reklo da su društva i članovi bili previše vođeni, s premalo autonomije, s opasnošću da se dovoljno ne razvije osobni odgovorni stas. Ali to je bila samo opasnost u vidu mogućnosti, a koja nije još postojala kao stvarnost, jer su članovi zanosno i osobnom sviješću surađivali u orlovsko-križarskom pokretu.

Orlovstvo, odnosno križarstvo se bilo razvilo u veliku organizaciju s velikim brojem društava i članova, s još većim brojem prijatelja i simpatizera. Onda se govorilo o oko 40.000 upisanih članova, što bi značilo najbrojnija i najjača mladenačka organizacija u Hrvatskoj.

Protulipac kao vrsni govornik znao je fascinirati svoje slušatelje, što je u sebi vrlo dobra kvaliteta, ali ponešto opasna kada se radi o ostvarivanju ne samo nekog vanjskog uspjeha i učinka, nego prije svega o nutarnjoj osobnoj kršćanskoj formaciji u odgojno-kulturno-vjerskom pokretu, gdje se sa zanosom ne smije pretjerati, što uvijek ide na štetu refleksivne misli; a drugo, da ne bi previše iskočio pojedinac, koji bi time mogao zasjeniti, i ne hoteći, ideju i vrijednosti radi kojih su se ljudi okupili i udružili. Najbolje se sjećam Protulipčevih govora na proslavama papina dana u Zagrebu, na kojima su sudjelovala sva kat. udruženja bez razlike, kao i brojni vjernici, a na kojima je redovito nastupao kao glavni govornik Protulipac, koji je uvijek znao elektrizirati slušače i bio je kontrast isto

tako čestom javnom govorniku Petru Grgecu, uvijek razložitom, obiljnom, hladnom i objektivnom.

Protulipac je imao, po svojem temperamentu, čemu je pogodovalo ondašnje povijesno stanje, nešto od spomenutog voluntarizma i s njim povezanog autoritarizma. Te osebine njegova značaja naišle su na pogodne uvjete za njihovo očitovanje, a u isto vrijeme nam donekle razjašnjuju njegovo i njegovih suradnika neizbježivo trvenje i sukob s drugim pobočnim snagama. On je stajao na čelu mnoštva, dobro organiziranoga i ustegovanoga u velikoj jedinstvenoj organizaciji, uporno provodeći svoj program i svoju volju. Čovjek snažne volje i neumornog aktiviteta postaje pomalo središnja privlačiva točka, idealizirani vođa, stoga on ne trpi uza sebe jake ljude, intelektualce, zapravo seniore, kao ni teoretske rasprave, što je inače tipično za sve one koji teže da budu vođe.

Najsnažnija osoba, ali samo nekoliko godina, bio je uz njega dr. Ivo Merz, koji je bio njemu suprotnost: nije težio za vodstvom, nije volio javne nastupe, bio je posvećen nutarnjem duhovno-vjerskom i idejnom životu, koji će orlovstvu dati, recimo tako, katoličku dušu i formaciju. Ni ostali intelektualci, njegovi suradnici, kao dr. A. Čepulić, D. Žanko, D. Cerovac, I. Oršanić i drugi nijesu su mu stajali na putu, ali samo u prvo vrijeme, jer i ovi, ne mnogo iza smrti dr. Merza, dolaze s njim u sukob, odjeljuju se od njega i okupljaju se oko *Hrvatske smotre*, koju je, koliko se sjećam, do tada uređivao Kerubin Šegvić, predajući je I. Oršaniću na uređivanje. Radi potpunosti slike Protulip-

čeve osobnosti, ovdje samo spomnjem, a kasnije ću potanje obraditi, kako je on izazvao reakciju kod nekih katoličkih ljudi, kao preč. Pavla Lončara i Pavla Jesiha, koji će ga pobijati onim istim argumentima, kojima je on nekada pobijao seniore: da on i vodstvo križara, kao laici, potpuno samovlasno, autonomno od crkvene hijerarhije, vode križarski pokret.

Sve te oznake Protulipca mogu biti promatrane s različitih vidova. One su, s jedne strane, bez sumnje predstavljale veliku prednost pri oživotvorenju velikog općenarodnog katoličkog gibanja među širokim slojevima naše mladeži, što nikada prije nije bilo postignuto, ni s vjerske, ni s profane strane. Život pak, onaj stvarni život međutim ima svoje zakone, ili kako se kaže « est modus in rebus », i danas kada imamo u tom pogledu više iskustva nego u ono doba naše mladosti, znamo kako te snažne osobnosti lako zaborave pravu mjeru i ravnovjesje snaga u životu, lako se prebace i stradaju.

Pitanja oko kojih nastaju rasprave

Tko ima vodstvo u HKP? Da li je pokret politiziran? Sačinjavaju li đaci posebnu granu ili se imaju uklopiti u opću organizaciju mladeži, u orlovstvo? Ovo pak pitanje vuklo je za sobom uključivo daljnje pitanje: da li je bilo uputnije, korisnije za daljnji razvoj kat. pokreta i KA u Hrvatskoj stvoriti jedan jedinstven omladinski pokret, kako je tome težilo orlovstvo, ili

pak ograničiti ga samo na seljačku mladež, a uza nj organizirati za mladež drugih društvenih slojeva posebne specijalizirane ili staleške saveze? Ne navodim pitanje položaja i uloge svećenika, jer koliko pamtim ono nije stvaralo poteškoću; koliko znam, sva su đačka udruženja imala svojeg duhovnika, a drugo, nije bilo poteškoća provesti da svećenici ne spadaju u društva KA. Moglo bi se još pitati: da li se radilo u raspravama samo o objektivnim činjenicama, što su ih izazvala nova postrojenja i metode rada, ili su tu ulazili i osobni motivi?

Oko ovih pitanja, otprilike, nastale su rasprave i nesuglasice, i priznajem da je teško dati odgovor koji bi bio potpuno objektivan. Ovdje ne spominjem pravo hijerarhije da vodi i odgovara za društva KA, jer koliko znam to nitko nije osporavao, samo se čekalo da hijerarhija poduzme takav korak. Mogu pak ovdje sa sigurnošću izjaviti: kad bi se bilo moglo u početku tih rasprava upitati članove HKP, svi bi bez razlike listom odlučno odgovorili, da su za jedinstvo pokreta. Ali članstvo nije bilo upitano, ono je to željelo i vapilo, ali nije imalo riječ u tome. Vrelište, što je uostalom i shvatljivo, bilo je na vrhu, u Zagrebu, dok ljudi iz pokrajine nijesu nikada pravo shvatili u čemu je bit problema, niti su razdor odobravali. Prema tome mora se ustvrditi, da rascjep nije nastao iz načelnih pitanja, nije bilo načelnih razlika u ciljevima, nego se sve svodilo na pitanje organizacijskih oblika i metoda.

Sjećam se vrlo dobro kako se u to vrijeme na prijateljskim susretima i sastancima ponovno i uporno

zaklinjalo i vapilo sa strane članstva i svećenstva, naročito onih koji su radili u pokrajini, da bi se prestalo s razdorom i sablazni, da bi se složili i pomirili. Ni Protulipac zastalno nije namjeravao u početku razdvojiti pokret, ali jednom ubačena i prihvaćena parola: « Stvoriti velik jedinstven omladinski pokret », kao i osobna ambicija da on to ostvari, neizbježivo je dovelo do trvenja s đačkim savezom i većinom seniora.

Vidjeli smo kako je orlovstvo došlo k nama i koje su bile njegove težnje već od početka. Činjenica pak, da spor nije nastao među običnim članovima ni jedne ni druge strane, upućuje nas da uzrok potražimo izvan njih, a što neizravno znači da spor nije bio u probitku pokreta.

Da ovo osjetljivo pitanje bude jasnije i objektivnije, poslužujem se ovdje ondašnjim pisanim ispravama.

U prosincu g. 1925 piše dr. Stj. Bakšić u *Katoličkom listu*, glasilu zagrebačke nadbiskupije, kako se « već odulje vrijeme (zapaža) neka zagušljiva atmosfera » u katoličkim redovima. Spominje 20 godina postojanja kat. pokreta i njegova djelovanja na svim područjima. Priznaje počinjene pogrješke, ali i uspjehe, dok neki promatrači ne priznaju uspjehe i glavnu krivnju za to nalaze u samoj nutarnjoj konstrukciji i duhu pokreta, te da treba neke teške rane izrezati, tj. provesti posvemašnju reorganizaciju današnjeg oblika kat. pokreta.

Te prigovore ističu nadb. Šarić i sveučilišni prof. dr. Kniewald. Prvi je iznio svoje misli u brošuri *Katolička akcija* (Sarajevo 1925), a drugi u članku *Potreba suvremenog apostolata* (u *Bogoslovska smotra*, Zagreb, br. 4, 1925).

Nadb. Šarić prigovara HKP što se u njemu «radilo brže bolje bez zgodne i temeljite pripreme, bez KA u kojoj se postiže ta priprava ». Drugo, što se HKP miješa u stranačku politiku.

Dr. Kniewald primjećuje sa svoje strane, što u pokretu nije riješen osnovni problem odnosa prema crkvenim vlastima i s time u vezi problem svećenikova položaja u kat. organizacijama i radu za kat. obnovu uopće. Nadalje ističe krivo shvaćanje « odnosa KP prema kat. stranci ». Po njemu KP bi se opirao načelima Pija XI o KA, te da bi se članovi mogli naći « izvan katolicizma poput Sillona ».

Svakako teške riječi!

Dr. Bakšić na to primjećuje, da za KA koja se nalazi u najužoj vezi s episkopatom i koja postupa po vrhovnim direktivama u pitanjima koja se nalaze u okviru vjersko-ćudoredne misije Crkve, već postoji organizacija, Hrv. kat. narodni savez (HKNS) koji sve više poprima forme vrhovne centrale za sva odgojno-prosvjetna društva, i kojemu je predsjednikom jedan biskup (Lang). Odgojno-prosvjetni rad i društva razvijaju posve neovisno od drugih dviju grana djelatnosti, tj. od socijalnih i političkih organizacija.

Sâm Kniewald pak pripušta « nerazumijevanje ciljeva i nastojanja HKP u prošlosti i sadašnjosti sa strane velikog dijela svećenstva ». Ako dakle postoje neuspjesi HKP, svakako ima se uzrok pronaći u tome što crkveni krugovi nijesu uvijek dobro primali ideju HKP.

Bakšić podsjeća nadalje, da se o političkoj stranci ne može govoriti prije g. 1919, kada je osnovana Pučka stranka. Ne može ona biti uzrokom neuspjeha, jer se upravo od te godine kat. pokret najsnažnije razvija. Hrv. pučka stranka je zasebna organizacija, koja s prosvjetno-kulturnim organizacijama nema nikakve veze. Naravno neki pojedinci surađuju i u ovim potonjima, ali postoji jasna podjela rada, sve u duhu Pija X *Fermo proposito* za talijanske katolike.

Kniewald naime u spomenutom članku piše i ovo: « Kat. pokret obuhvaća vjerske, prosvjetne, političko-socijalne i ekonomske te karitativne organizacije, koje su među sobom povezane i to tako, da osnovicu ili okvir sačinjava izvjesna stranačko-politička, socijalna i umjetničko-literarna orijentacija. Ta se orijentacija političko-socijalna stavlja svakome hrvatskom katoliku u dužnost i ne može pripadati HKP u Hrvatskoj tko se nije priključio ovoj orijentaciji ».

(Na ove navode moram primijetiti da ne odgovaraju istini, što mogu potvrditi svi oni koji su tada pripadali vjersko-odgojnim organizacijama. Dr. Kniewald projektira kao stvarnost ono što je on priželjkivao da bi bilo, da se može okomiti na HKP. Ja sam na dubrovačkom primjeru pokazao, da od svega toga nije bilo upravo ništa obzirom na tzv. « političko-socijalnu » orijentaciju).

Obzirom na Kniewaldov prigovor o neodređenom položaju svećenika, i da se HKP « barem djelomično razvio mimo biskupa », može se reći da je istina, (i ja sâm spominjem tu činjenicu, ali ne kao neki tajni, nepokorni ili osporavateljski gest i pokret, nego sve protivno), a Kniewald čini logičku i stvarnu pogrješku prigovarajući neodređenom položaju svećenika, što se tek u najnovije vrijeme uredilo. To je ne samo anahronizam, kaže Bakšić, nego i teška nepravda. Tako je to onda bilo i nitko nije to smatrao, ni kod nas ni kod drugih naroda u svijetu, nekom pogriješkom. « Nikada se KP nije otimao, piše Bakšić, uplivu crkvenog autoriteta » nego je stajao u trajnoj i uskoj vezi s crkvenom hijerarhijom, te je nepravedno podmetanje, da se u sistemu HKP u « praktičnim moralnim pitanjima odlučuje većinom glasova », kako to tvrdi Kniewald.

Jednako je tako izvan mjesta primjedba Šarića, kad veli, da nije bilo temeljite priprave bez KA. Tä ona nije uopće još postojala u toj svojoj formi.

Toliko o prošlosti. Za sadašnjost, piše isti Bakšić, traži se: da se reorganizira HKP prema principima talijanske KA-e i time riješi položaj svećenika u kat. organizacijama; drugo, da se KA depolitizira. Tako u Italiji, gdje se u to vrijeme osniva « Partito popolare », kard. Gasparri u pismu gospodinu Dalla Torre traži, da KA ima izaći iz okvira svakog čisto materijalnog i političkog problema. KA, po Piju XI, ima odgajati savjesti pod vodstvom hijerarhije, i da prema tome razne forme KA-e imaju svoje disciplinsko središte u crkvenoj hijerarhiji.

Odnos KA-e prema vjerskim udruženjima sastoji u tome što je ona apostolat laika, koji obavljaju laici, dok

nabožna društva vode duhovnici. Članovi KA-e se upućuju u ta nabožna društva.

Odnos prema politici: KA nema se miješati u stranačku politiku, ali će podučavati katolike, kako se politikom imaju najbolje poslužiti. Oni katolici, koji u politici zauzimlju vidna, odgovorna mjesta, ne smiju imati odgovorno mjesto u KA.

Prema socijalno-ekonomskoj akciji KA ima širiti katolička socijalna načela, odgajati socijalne vođe i organizatore, prema tome ona ne stvara socijalne organizacije, ali odgaja i pomaže ljudima koji ih stvaraju.

Protiv KA-e nije bilo s nijedne strane protivljenja, svi su se izjavljivali pripravnim pokoriti se odlukama biskupa. Bio je po koji glas, kao jednom u *Luči*, da bi se naime forsirala talijanska KA s namjerom da bi porušio dotadašnji kat. pokret, a što Kniewald, navodeći taj slučaj, teško osuđuje pisca da bi trebao biti formalno isključen iz Crkve (38).

Iza toga članka dr. Bakšića u dojdućem broju istog *Kat. lista* dr. Kniewald i dr. Bakšić daju zajedničku izjavu u kojoj se među ostalim veli: da HKP i KA nijesu doduše istovjetni, ali ni oprečni pojmovi; drugo, da naša organizacijska konstrukcija KA-e nije vezana na organizacijsku shemu talijanske KA-e, nego se kod nas ima razvijati prema našim prilikama unutar dosadašnjih prosvjetnih organizacija (39).

(38) Gl. potanje u *Kat. listu*, br. 51, 1925.

(39) N. mj. br. 52, 1925.

Nakon navoda toga dokumenta iz onoga doba, smatram potrebnim iznijeti kako su te rasprave dopirale do nas u provinciji i kako sam ih ja doživljavao.

Prvo, u tom smislu spominjao se članak P. Rogulje još iz g. 1917, objelodanjen u *Luči* pod naslovom *Pred zoru*, u kojemu je predvidio ili naslutio daljnji razvoj HKP, kao i moguće razmirice koje bi mogle nastati u njegovim redovima. Nemam nažalost pri ruci taj članak-esej i ne mogu dati svoj sud o elementima i osnovanosti njegovih naslućivanja, te da li je pogodio ono što će se poslije njegove smrti dogoditi.

Jednake slutnje mučile su i Mahnića. A. Alfirević bio je sabrao neke spise Mahnića i popratio ih je uvodom, što je objelodanio pod naslovom *Knjiga života*. Tu on navodi bojazan samoga Mahnića pred smrt o jedinstvu HKP: «Nastojte sačuvati jedinstvo, veli Mahnić. Ja se bojim, da sada, kada smo ojačali, ne nastanu rascijepi u pokretu. Kadgod imate kakvo sporno pitanje, rješavajte ga polagano. Ako se međusobno ne slažete, idite pred seniorat. To jedinstvo morate sačuvati» (40).

Za vrijeme početnih rasprava i glavnih zbivanja bio sam u Dubrovniku, pa je jasno da mi nije podrobnije poznat put početnih razilaženja i rasprava u Zagrebu. Čuo sam, da je seniorat povjerio Protulipcu, kao svom članu, da se brine oko novonastalih orlov-

(40) Antun Mahnić, *Knjiga života*, sabrao i uvodom popratio A. Alfirević D. I., Osijek 1923, 8, Pilepić, n. mj. 31.

skih organizacija. Mi smo, kako već spomenuh, u provinciji potpuno naravno, uz dotadašnje đačke organizacije, prihvatili također ideju orlovstva i tako proveli orlovske sekcije u našim organizacijama. Sve smo to smatrali novim dinamičkim razvojem jednog te istog pokreta i kao novu vrst apostolata.

Prvi glasovi su nam počeli dolaziti, mislim g. 1924, iz Zagreba, i koliko pamtim, najprije s orlovske strane, koji su pomalo pokazivali kao glavnog krivca seniorat s već gore iznesenim motivacijama: uzurpira ulogu hijerarhije, politizira, uz aluzije na njegove doktrinalne zablude. Ja nijesam u to prvo vrijeme bio opredijeljen za nijednu stranu, a nijesam bio ni u mogućnosti da prosudim ispravnost i težinu tih objeda.

Zatim su počele stizati informacije i s druge strane: da orlovstvo hoće da apsorbira đački pokret, da ne priznaje vodstvo seniorata, da prijeti rascjepom u redovima HKP, te da iza njega stoje ljudi koji nijesu nikada surađivali ni voljeli pokret, a sada nastoje napakostiti mu.

Obzirom na ovo posljednje kušalo se razjasniti na slijedeći način. Dok je naime HKP bio slobodna djelatnost hrv. kat. laikata, bez službenog priznanja i formalne odgovornosti hijerarhije, oni koji se nijesu s njim slagali, ostali su izvan pokreta. Kada je pak Pijo XI proglasio KA-u kao suradnju u crkvenoj hijerarhiji, dakle područjem apostolata pod vodstvom hijerarhije i pozvao sve katolike da u njoj surađuju, stvar se mijenja. Oni koji se nijesu slagali s dotadašnjim pokretom, bilo zbog njegova radikalnog nastupa, bilo

radi njegova hrvatskog nacionalnog stava, bilo iz osobnih razloga ili resentimenta, takvi ljudi nijesu surađivali u njemu. Nakon proglašenja pak KA-e smatrali su se nekako moralno obvezanim da u njoj surađuju prema svojim mogućnostima, ali ne slažući se s dotadašnjim pokretom, oni su prionuli uz novu formaciju orlovstva odakle će očitovati svoje neslaganje s vodstvom i strukturom HKP tražeći njegovu restrukturaciju.

Među najviđenije protivnike spadao je svakako dr. Kniewald, na čiji članak sam se već osvrnuo. Uz njega se spominjalo i isusovce ili točnije neke od njih. Na nekom seniorskom sastanku u Makarskoj, pamtim da je dr. Juraj Šćetinec « bez rukavica » (što me malo iznenadilo, jer je on inače bio čovjek « u rukavicama ») okrivio isusovce zbog nastalih rasprava i nemira u HKP. Ja o tome ne mogu dati svoj sud, ali sam tome naginjao, pošto sam osobno čuo od o. Foretića prilično nepovoljne sudove o senioratu, koje mi reče prigodom nekog mojeg posjeta njemu, dok je propovijedao korizmu u dubrovačkoj katedrali, nekako g. 1925 ili 1926. Gornjima se pridružuje nadb. Šarić i neki njegovi svećenici, kojih mnijenje i pogledi su se mogli jasno razabrati osobito iz *Katoličkog tjednika* sarajevske nadbiskupije.

Promatrajući taj nastali spor iz Dubrovnika, kamo su, jasno, stizali njegovi odjeci, moram priznati da ga nijesam shvaćao ni odobravao. Bila su tada učestala pisma iz Zagreba s jednog i drugog tabora, u kojima su mi pokušali razložiti odnosne stavove i poglede,

nastojeći me na taj način pridobiti za jednu ili drugu stranu. Predpostavljam da su slična pisma dobivali i ostali kat. radnici u provinciji, a na to su nadošli i osobni posjeti i razgovori u tome smislu.

Krapanjski tečaj i rascjep u đačkim redovima

U tom već prilično uzburkanom ozračju održao se g. 1925 na otočiću Krapnju kraj Šibenika, u franjevačkom samostanu đački tečaj. Pilepić, na osnovi nekog spisa tiskanog kao rukopis, piše da je prije krapanjskog tečaja održan u Zagrebu tečaj ligina đaštva. Ja se toga tečaja ne sjećam, ali imam razloga da posumnjam u istinitost te tvrdnje. Pilepić nadalje veli, da su tečaj na Krapnju vodili seniori, među ostalima: F. Gunčević, dr. Deželić, fra P. Grabić, uz Merza, Protulipca, Foretića i drugih. Ako je naime prije Krapnja održan tečaj ligina đaštva u Zagrebu, nije shvatljivo kako bi isti seniori bili vodili drugi tečaj na Krapnju. Ja sam bio prisutan na tom tečaju, a kao predavač znam, da je tečaj organizirao HOS, koji mi je i dodijelio temu predavanja, a u tom slučaju moglo bi se govoriti, da su taj tečaj vodili seniori iz HOS-a, ali ne seniorat kao takav. Predsjedništvo dakle HOS-a je organiziralo tečaj za orlovske sekcije unutar đačkih organizacija, koje su do tada bile sve članice đačkog saveza ili Lige; ono je izabralo predavače i predložilo teme predavanja, uz popratne sugestije, kako bi utjecali, da

bi se đačko pitanje riješilo u smislu orlovske teze. U isto vrijeme održavao se tečaj za orlice u gradu Šibeniku, na kojem predavaju uglavnom seniori: gđa Danica Bedeković, Vel. Deželić, Lj. Maraković, I. Blažević, vel. Gunčević, g.đica Stanković, Švigir, dr. B. Deželić, dr. Marijana Kralj, a nakon obaju tečajeva bio je priređen veliki orlovski slet u Šibeniku.

Meni je bila dodijeljena neka tema predavanja, kojoj se ne sjećam više ni naslova, ni sadržaja, ali sam bio dobio, kako rekoh, sugestije u kojem smislu imam govoriti. Bilo mi je jasno, da HOS-ovo predsjedništvo ide za time, da na ovom tečaju iznudi od predstavnika đačkih organizacija odluku za priključenje HOS-u. Nije tada bilo ni tako teško oduševiti đaštvo za jednu naočitiju, reprezentativniju formu organizacije, i stvarno tečaj je bio u tom smislu dobro « navijan ». Protulipac je svojim nastupima nastojao zanijeti đake, kao uostalom i ostali predavači, tako da se moglo unaprijed predvidjeti, da će prisutni đaci glasovati u prilog orlovske orijentacije. Koliko se sjećam od ne-orlovskih seniora nije bilo nijednoga na tečaju, samo se dr. Deželić bio pojavio jednog dana na Krapnju, htio je valjda prisustvovati barem jednom zasjedanju, da vidi kakav vjetar puše, ali — pamtim dobro — Protulipac ga je bio pozvao na stranu i za vrijeme čitavog zasjedanja šetao se s njime i razgovarao po šumici, gdje se održao tečaj, s očitom namjerom da bi time izbjegao intervenciju Deželića u đačkim raspravama. Premda nijesam do tada bio opredijeljen, ipak me čitav duh ili stil tih postupaka i rasprava nije zadovoljavao. U

takvu duševnom stanju nisam jedno poslijepodne htio prisustvovati zasjedanju. Vidjevši Žanko da me nema, došao me potražiti rekavši mi: « Zašto nijesi došao, da vidiš kako đaci listom pristaju uz orlovski pokret! » Odgovorio sam mu otprilike: « Ne vjerujem, da bi đaci samim svojim oduševljenjem uspjeli pronaći najbolje rješenje, ako ga stariji i iskusniji (vrline koje su se onda još cijenile) ne mogu pronaći ».

Na tom dakle tečaju bile su prihvaćene poznate « Krapanjske rezolucije », kojih suština bi sastojala u slijedećemu: Oni đaci-orlovi, koji to ne žele, ne moraju biti članovi đačke lige, nego se organiziraju kao dio orlovskog pokreta. Pilepić spominje neku spomenicu « Za strogu nutarnju porabu », tiskanu kao rukopis, u kojoj se veli da su « Seniori HOS-a, napose Protulipac i te kako uzeli u zaštitu Ligu i njezinu organizaciju, što znadu vrlo dobro svi učesnici tečaja », što ja iz osobnog iskustva ne bih mogao potvrditi, jer po koja fraza izrečena u tom smislu u najboljem slučaju mogla je poslužiti za prvi čas kao shodno ublaženje rascjepa ili kao neki alibi, ali ne kao stvarna želja HOS-a.

Tako su « Krapanjske rezolucije » stvarno razdvojile redove hrv. kat. đaštva, ali moram priznati, da je u to vrijeme i ligina centrala bila premalo aktivna, omogućujući neizravno da dođe do razdora. U novoj školskoj godini 1925-26 neke đačke organizacije napuštaju Ligu i učlanjuju se u « Mahnićevo djačko orl. okružje », dok se za akademičare osnovalo društvo « Mahnić », a što bi jedno i drugo, po navodima Pilepića, bilo provedeno već na Krapnju, premda se ja toga ne sjećam. Druge su pak srednjoškolske organizacije ostale i dalje kao članice Lige, a bilo ih je, kojih su predstavnici izglasali « Krapanjske rezolucije », ali su odbile pristupiti novom orl. đačkom okružju. Bit će pak i takvih organizacija, koje će nastaviti s dotadašnjim načinom sudjelovanja u jednoj i drugoj centrali, ne shvaćajući ili ne hajući za teoretske rasprave na vrhu, a što će trajati sve do g. 1929 do uvođenja Aleksandrove i Živkovićeve diktature, koja će beogradskim « ukazom » zabraniti sva slobodna udruženja, a među njima, naravno, i ona katolička. Polije Krapnja HOS pristupa izravnom organiziranju svojeg orlov. đaštva na srednjim školama, kojih abiturijenti se na sveučilištu upisuju u orl. akad. društvo « Mahnić ». Od toga vremena se kat. organizirano đaštvo počelo nazivati, već prema tome kojoj centrali pripada: « domagojsko » ili « orlovsko », dok se sukob vodi pod nazivom: « Liga-HOS ».

Predstavnik dubrovačke organizacije na tom tečaju bio je Luka Perinić, a koji se na samom tečaju bio zanio za orlovski tip organizacije, ali izvješćujući svoje drugove na početku školske godine o samom tečaju već se bio predomislio i sa svoje strane preporučio, da bi naše društvo ostalo u Ligi, što članstvo jednoglasno prihvaća ostajući trajno članom Lige, premda je i dalje zadržalo orlovsku sekciju u društvu.

God. 1926 održava se u Dubrovniku kongres ligina đaštva, koji ja u suradnji s đaštvom organiziram krajem srpnja, sa svrhom pretresti novonastalo stanje

te uščuvati i učvrstiti đački savez Lige. Protektor kongresa bio je dubrovački biskup dr. Josip Marčelić; uvodnu propovijed je održao franjevački provincijal o. Augustin Juničić, a predavali su: P. Grgec o nacionalnoj ideologiji HKP; dr. Lj. Maraković, o. Urban Talija o filozofsko-apologetskoj temi; dr. V. Deželić o važnosti socijalnog odgoja; dr. M. Petlić o đaštvu i znanstvenom radu, zatim Mate Ujević, Ivo Bogdan i drugi. Učenicama su k tome predavale Danica Bedeković, Ivka Marušić i druge. Biskup Marčelić je održao zaključnu propovijed. U rezolucijama se đačka liga proglašava članicom KA-e, naglasuje se sloga i suradnja u katoličkim redovima, kao i to da se ligino đaštvo odsada naziva « domagojcima ». Statistiku učesnika nalazim kod Pilepića: prisutno 320 srednjoškolaca, bez dubrovačkih đaka, zatim 75 sveučilištaraca i 92 seniora i prijatelja, ukupno 487 prisunih, a s Dubrovčanima od 500 do 550.

Te iste godine u kolovozu priređuje HOS svoj đački tečaj u Požegi, na kojem predavaju: Protulipac, Čepulić, dr. Ivo Blažević, dr. Đuka Kuntarić, dr. J. Gunčević, Mijo Lehpamer. A. Matasović i još neki. Ovaj tečaj bio je stvarno još opći đački tečaj; prisustvuju mu đaci svih đačkih organizacija Lige i Mahnićeva đačkog okružja (MĐO) shvaćajući jedno i drugo kao jedinstveni pokret. Prisustvujem mu i ja s tri dubrovačka đaka.

Pamtim da sam nakon nekog predavanja u diskusiji došao u neki « sukobčić » s Antom Livajušićem, abiturijentom, kasnijim svećenikom sarajevske nadbiskupije, nedavno preminulim, i to zbog mojeg nekog nezgodna izraza. Govoreći naime o dubrovačkoj kat. đačkoj organizaciji, kao jedinoj u gradu, netko je primijetio, da i isusovci u Dubrovniku vode neku sličnu organizaciju, na što sam ja opazio, da to nije đačka skupina, nego radije « djeca s ulice », (priznajem da je izraz nepriličan), ali sam time htio samo reći, da se to društvo ne može nazvati đačkim, pošto se u njemu okupljaju uglavnom dječaci ne-đaci, i da se ne vode kao đačko udruženje. Na te moje riječi oštro je reagirao Livajušić, tvrdeći da sam tim riječima htio podcijeniti rad dubrovačkih isusovaca, izrazujući pri tome svoj ponos što je on isusovački đak (Travnik). Svakako beznačajni incident, ali već znak početnog razilaženja među nama.

Tečaj je bio posjetio šibenski biskup dr. J. Mileta, koji je preporučio jedinstvo u katoličkim redovima. U rezolucijama se izražava pokornost episkopatu i zahvalnost starješinstvu. Na glavnoj skupštini HOS-a, koja se održala iza tečaja, izabrano je bilo slijedeće predsjednišvto: Predsj. Protulipac, potpredsj. dr. A. Čepulić, načelnik Dušan Žanko, tajnik Ivo Merz, blag. Zv. Dugački, prosvj. referent dr. A. Juretić, kao odbornici: O. Vlahov, D. Cerovac, dr. Markulin, Ilija Jakovljević, M. Jagatić i Mijo Lehpamer.

Dojduće godine 1927 priredilo je domagojsko đaštvo slavlje u Splitu krajem srpnja, u kojemu se, kako čitamo u rezolucijama, izražava sinovska odanost i nepokolebiva vjernost papi, vjernost hrvatskom narodu, volja surađivati na obnovi domovine po uputama Sv.

stolice i pod vodstvom episkopata, potreba suradnje đaštva sa svim slojevima i staležima za ostvarenje socijalne pravde, potreba dubljeg vjerskog života i na kraju zbor se pridružuje jubileju Božjeg Viteza sv. Franje Asiškog prigodom njegove 700-godišnjice smrti. Protektor kongresa bio je splitski biskup dr. Kvirin Bonifačić koji u završnom govoru reče, da je hrvatsko kat. đaštvo na pravom putu i da nemaju pravo oni koji ga sumnjiče da bi se nalazilo na krivom putu.

Te iste g. 1927 hrvatski katolici su priredili u Sarajevu veliku svečanu proslavu u čast sv. Franje prigodom njegove 700. godine smrti. Tom zgodom HOS organizira svoj petodnevni tečaj za orlice u zavodu Sv. Josipa, a na glav. skupštini bila je izabrana Marica Stanković predsjednicom ženskog HOS-a. Dne 12-13. kol. održano je orlovsko đačko zborovanje s prosvjetnom svrhom te za produbljivanje i primjenjivanje orlovskih ideja u praktičnom đačkom životu. Na koncu zborovanja održala se glav. skupština HOS-a, o kojoj govorim malo niže. Kako u Požegi tako i ovdje prisustvuje i domagojsko đaštvo imajući uvijek u duhu, da usprkos svemu, svi smo mi jedno.

Posljednji zajednički susret « na vrhu »

Nakon dubrovačkog kongresa g. 1926 te đačkog tečaja iste godine u Požegi, održao se zajednički sastanak seniora obiju struja, i to u blagovaonici franjevačkog samostana. O tom susretu nijesam našao nigdje ništa zabilježeno, stoga iznosim sve po mojem pamćenju. Polazeći s krapanjskih rezolucija htjelo se još jednom pokušati, ne bi li se uzajamnim razgovorima mogla pronaći neka baza za očuvanje jedinstva u redovima organiziranih hrv. katolika. Tezu domagojskog đaštva i većine seniora zastupao je dr. Mario Matulić, glavni urednik *Narodnih novina*. Orlovsku pak tezu je zastupao dr. I. Protulipac. Pamtim da je rasprava bila napeta i živa, višesatna, ali koliko god se odvijala u napetoj klimi, držala se ipak u granicama ozbiljne i pristojne rasprave; nije se napadalo ni vrijeđalo, ali se ipak tijekom zasjedanja sve jasnije iskristalizirala nepremostivost i nepomirljivost dviju teza. Valjda jedini žešći protest bio je onaj vel. Pilepića iz Splita, svećenika vrlo strogog i objektivnog prema objema stranama, i to kada se je jednom Protulipac s omalovažavanjem izrazio o skoro održanom dubrovačkom kongresu ligina đaštva, kojemu je Pilepić prisustvovao, ali ne Protulipac.

Nažalost se ne sjećam danas više potankosti tih rasprava, niti svih iznesenih argumenata s jedne i druge strane, ali ipak suštinu sam zapamtio, kako ću malo dalje iznijeti. Moj dojam što sam ga dobio tijekom toga sastanka i ponio ga u sebi, a daljnji razvoj dovoljno dokazao, bio je: da se jedinstvo razbilo na intransigentnosti Protulipca. Ja sa svoje strane, kada se danas vraćam na ondašnja zbivanja, nastojim shvatiti stav Protulipca, a da mu to ne odobravam: on je bio pun volje i žara u organiziranju orlovskog pokreta; pokret se širio i on je bio pun planova za novo prodi-

ranje; imao je za sobom najbrojniju organizaciju HKP, pa je logično htio sačuvati slobodne ruke u razvijanju tih svojih planova. Pristati na kompromis, tako je on tada predmnijevao i u iskrenim časovima priznavao, značilo bi odreći se svega toga, zaustaviti dinamizam i vitalitet samog pokreta i u konačnici napustiti vodstvo pokreta. Pri svemu tome, kako spomenuh, on je imao moralno zaleđe za sobom koje ga podržavalo i vjerojatno bodrilo, da ne popusti, motivirajući to s obrazloženjem, da se dosadašnji HKP odživio ili čak skrenuo s ispravne linije, te da smjernice KA ne idu više u smislu HKP, nego traže nove strukture.

Ali s druge strane Protulipac je morao (kako pretpostavljam) imati dvije rezerve u tom svojem stavu: prvo, da on time stvarno cijepa jedinstvo HKP, dok bi ipak i u novoj nastaloj situaciji orlovstvo moglo postići svoju potrebnu autonomiju i na taj način sačuvati jedinstvo; drugo, on je morao imati pri pameti, da članstvo, svećenici i seniori iz provincije, hoće jedinstvo pod svaku cijenu, i da su oni ipak glavni stupovi i suradnici HOS-a u narodu, te da ne bi bilo uputno ozlovoljiti ljude i možda prekinuti vezu s njima u interesu samog orlovstva. Ipak je prevladao prvi niz razloga; sastanak u Požegi bio je zadnji pokušaj spasavanja njegova jedinstva.

Sastanak je napustio prvi Protulipac. Ja sam ga pratio do željezničke stanice. Bili smo dobri prijatelji i suradnici, ali taj čas mučila mi je dušu neka sumorna perspektiva pukotine među nama, koju je današnji sastanak definitivno pokazao. Idući dakle prema stanici

kušao sam ga ljudski i prijateljski nagovoriti da nešto popusti, jer po mojem mnijenju mogu se pomiriti i uskladiti dvije teze i pronaći sporazumno rješenje; on bi ostao i dalje predsjednikom HOS-a imao bi za suradnike sve katoličke ljude bez razlike, koji zu voljni raditi na tom polju, i što je vrlo važno imali bi Božji blagoslov u našem radu. Ostao je nepopustljiv. Naveo mi je uglavnom već poznate argumente, što ću i kasnije čuti s njegove strane: ostavimo svakome slobodu rada, neka svatko pokaže što i koliko može. Uvidio sam da je njegova odluka već gotova; htio je imati slobodne ruke; nije htio «razvodniti» svoju organizaciju primajući u predsjedništvo HOS-a ljude koji bi eventualno smetali, osporavali i time kočili njegov rad u vodstvu. Iza ovog sastanka, svakako g. 1926, Protulipac je bio isključen iz seniorata, ali, koliko mi je poznato, iz drugih razloga koji se mogu naći u brošuri Pilepića.

God. 1927 odigrat će se u Sarajevu posljednji čin ili epilog dotadašnje uzajamne suradnje, ali ne više između seniorata i HOS-a, nego između onih seniora koji su radili u orl. pokretu i HOS-a, tako da nakon Sarajeva neće biti više pokušaja vraćanja starom jedinstvu HKP. Te godine, u okviru velikih katoličkih proslava 700-godišnjice smrti sv. Franje, održali su orlovi svoje manifestacije i glavnu skupštinu HOS-a, a na kojoj su sudjelovali svi oni, s obiju strana, koji su djelovali, vodili orl. društva i prema tome su predstavljali orlovske organizacije, a među kojima je bilo dosta seniora.

Kako je bilo i predvidjeti, najnoviji razvoji imali su svoj odjek na glav. skupštini. Protulipac, da bi umirio i zadovoljio opoziciju, bio joj je ponudio 2 ili 3 mjesta na zajedničkoj listi, ali, koliko se sjećam, HOS bi imao predložiti i te kandidate. Suprotna strana se nije s time složila. Kako je ona formulirala svoje zahtjeve, ne sjećam se, ali čini mi se da su se sastojali u tome: da u zajedničku listu uđu ljudi s jedne i druge strane proporcionalno članstvu što ga predstavljaju; drugo, da sama opozicija predloži svoje ljude u tu listu, ne dođe li pak do sporazuma u tom pogledu, tada će ona predložiti svoju protulistu.

Glavni predstavnik opozicije bio je Žarko Vlaho, čovjek vrlo aktivan u kat. pokretu, požrtvovan, uvijek pun inicijativa, ali, svojim ponešto žestokim temperamentom i govoreći visokim i razdražljivim glasom, nije bio vrlo pogodan da stvori pomirljivu atmosferu. (Umro je u Argentini).

Ja sam bio za vrijeme skupštine neki posrednik. Protulipac me bio pozvao iza kulisa više puta, da bih prenio njegove prijedloge drugoj strani. Dva prva prijedloga nijesu bila prihvaćena, a kod trećega reče mi Žarko Vlaho: dosta tih prijedloga, ne vidiš da Protulipac hoće dobiti na vremenu! (Skupština se naime približavala kraju). Ne pamtim danas kako je sve to konkretno svršilo, ali je Protulipac iznio svoju listu. Uostalom nije ni važno, kako je svršila skupština, nego činjenica da je zamrla nada, nekadašnje bratske sloge i suradnje. Na skupštini je bio prisutan i nadb. Šarić, koji je u svemu podupirao Protulipca i HOS.

Pamtim da je između njega i D. Mandića došlo tom prigodom do neugodnog incidenta, kada je naime Mandić primijetio na neku rezoluciju skupštine, da ne može HOS samostalno o tome odlučivati, jer to spada, po načelima KA, u kompetenciju biskupa, Šarić odgovori: « Poznamo i mi crkveno pravo, ne treba da nas itko u tome pouči! »

Dvije odgojno-strukturalne teze

Nakon podužih rasprava i raščišćavanja, problem se teoretski iskristalizirao u dvije odgojno-organizacijske teze, koje ovdje u kratko nastojim sažeti.

Prije svega nitko nije nijekao potrebu okupljanja mladeži u posebna udruženja, ili konkretno u orlovski savez. Problem se bio postavio: Da li i đaci imaju biti smatrani samo dijelom te opće omladinske organizacije ili imaju oblikovati svoj posebni savez. Tako postavljeno pitanje neizbježivo je nosilo sa sobom i daljnje logičke izvode: ne bi li naime trebalo reorganizirati mladenačka udruženja prema njihovoj sociološkoj bazi, tako da bi radnička seljačka, građanska mladež, svaka za sebe, imala svoj vlastiti savez, premda se u prvi čas konkretno nije postavilo to pitanje. Đaci su međutim kod nas već bili organizirani u svojem zasebnom savezu, imali su svoju tradiciju i povijest, svoju metodu odgoja i rada, tă s njima i počinje HKP, dok je HOS, iziskujući ili barem težeći, da se oni

priključe orlovskom savezu, ustvari zanijekao samostalni đački savez.

Taj svoj zahtjev orlovski savez je ovako otprilike motivirao:

1. - Da bismo mogli uspješno organizirati hrv. kat. mladež u orlovskom pokretu, potrebni su mu ljudi s katoličkim odgojem, naobrazbom i kulturnom formacijom, koji bi pokretu mladeži mogli dati potreban vitalni dinamizam i oblikovati katoličko i kulturno njihovo obzorje, a na to su, naravno, u prvom redu pozvani đaci i mladi intelektualci.

2. - Da bi pak školovani ljudi mogli uspješno vršiti tu zadaću i surađivati u orlovskom pokretu, moraju već od đačkih klupa pripadati tom pokretu, biti formirani u njemu i njegovu duhu, poznavati metode rada i naviknuti se na organizacijski sustav pokreta, a to mogu samo saživljujući se i surađujući s njime od mladih dana, da bi tako mogli biti kvas unutar općeg onladinskog pokreta, jer bez toga učlanjenja i saživljenja ostali bi strani samoj mladeži i njezinim problemima kao i sustavu rada. Ta se misao onda sažeto izražavala ovako: da bi đaci morali « živjeti u orlovskom pokretu, saživjeti se s njime i doživjeti ga ».

Domagojska pak teza je, sa svoje strane, tvrdila, da đaštvo, kojemu se virtualno postavlja sva intelektualna problematika kao i svijet ideja, mora, u vidu svoje sutrašnje profesionalne misije, razviti svoju zasebnu odgojnu metodu za vlastito formiranje, dakle

svoju autonomiju u svojem posebnom savezu. Današnji naime đaci, a sutrašnji intelektualci i profesionalci nemaju isključivu niti pretežnu ulogu biti organizatori i prosvjetni radnici u općem mladenačkom pokretu. Njihove sutrašnje raznolike funkcije iziskuju ozbiljnu intelektualnu spremu i deontološko formiranje [41], spremati se za te životne zadaće i posvećivati se prvenstveno svojim sutrašnjim odgovornim zvanjima, što sve traži posebni đački « milieu », sredinu u posebnim udruženjima. Uklopljeni pak u opći omladinski pokret bili bi uglavnom formirani u smislu današnje konkretne funkcije, odgajajući više druge nego sebe. HOS je doduše organizirao posebno svoje đaštvo, ali samo kao sekciju orlovskog pokreta, kojemu ima pretežno služiti, pod vodstvom predsjedništva HOS-a, dakle bez autonomije ili s vrlo umanjenom autonomijom.

Ovo moje nastojanje da odredim ta dva različita stava nije bez važnosti u njihovoj konkretnoj primjeni. Ja ću tek nekoliko godina kasnije doznati, da to nije bio samo naš problem, nego se on postavljao samim

[41] Termin « deontologija » uzimam u općenitom značenju, kao nauku o dužnostima svojeg zvanja. Danas se često shvaća kao forma normativne etike prema kojoj se obveza i kvalitet moralnih čina i sudova izvode iz dužnosti k određenom načinu ponašanja, odnosno djelovanja, bez obzira na prvotne ciljeve i kasnije posljedice. Na taj način bi bila suprotna svakoj teološkoj etici i u stvari bi postala « moral situacije », primjerice stav liječnika u pitanju pobačaja.

društvenim razvojem i drugim katoličkim narodima, što mi je istovremeno potvrdilo ispravnost domagojske teze, osobito kada sam pisao svoju doktorsku dizertaciju: *O socijalnom milieu i njegovoj organizaciji*, u Parizu. Moja doktorska teza se doduše odnosila na radnički milieu, ali svejedno sâm princip ima opću vrijednost za sve slojeve ili staleže. Danas se to općenito nazivaju « specijalizirana društvena tijela «, uz koja mogu postojati i opća udruženja, što su francuski biskupi već g. 1931 uzeli u obzir pri provođenju KA. Prethodno iskustvo je naime bilo dovoljno pokazalo, osobito u latinskim narodima, da razni « patronages » ili « circoli » i sl. kamo su ulazili mladići bez obzira na svoju socijalnu sredinu ili profesiju, nijesu uspjeli, a potpuno su bili nedorasli s pooštrenjem društvenih odnosa i sukoba.

Sve razvijenija društvena diferencijacija i specijalizacija modernog života, sa sve osjetljivijim napetostima i problemima, nekim naravnim nagonom stvaraju odijeljene društvene sredine, svaka sa svojim potrebama, kulturnim razinama, problemima, načinom izražavanja, mentalitetom, interesima i ukusom. Ako su sve te razlike stvarne onda i organizacijska i odgojna metoda i struktura moraju ih uzeti kao polaznu svoju osnovu, da bi svaki sloj, profesija, klasa ili stalež mogao definirati sebe i svoj stav, svoje shvaćanje potreba, svoje interese i profesionalni etos, da bi kao takvi mogli ravnopravno razgovarati i surađivati s drugim društvenim tijelima za opće dobro društva. Tako radnici danas imaju svoju svijest i svoj svijet, isto tako,

premda nešto manje, seljaci, pa građani s mnogo podvrsta, a da i ne govorimo o đaštvu koje tako bučno zapljuskuje naše današnje društvo. Svi ti mogu samo tako postrojeni u svoje vlastite redove osjetiti se da se nalaze na svojem vlastitom terenu, jednaki među sobom, ravnopravni prema drugima, slobodno se izražavati, doživjeti i s drugim društvenim tijelima razgovarati. Taj tip organiziranja prema socijalnom « milieu » prvi je u katoličkim redovima pokušao ostvariti J. Cardyn sa svojim JOC (kršćanskom radničkom mladeži) po načelu « po vama, među vama i za vas », kako je on govorio radnicima, razvijajući u njima svijest, da su oni subjekti svojeg položaja i djelatnosti. Ja sam o tom pitanju održao predavanje na Hrv. socijalnom tjednu u Zagrebu, na kojem je bio prisutan i dr. Protulipac, koji mi je iza predavanja čestitao, što sam smatrao činom kurtoazije, jer je osnovna misao mojeg predavanja u stavari pobijala njegovu tezu.

Vrijeme će pomalo pokazati na stanovitu razliku u intelektualnoj formaciji jednog i drugog đaštva. Domagojsko đaštvo posvećivati će se pretežno intelektualnom, kulturno-književnom i profesionalnom oblikovanju svojih članova i u tu svrhu će stvoriti akademski klub « Domagoj » svoje sekcije za razne struke i pitanja, kao: medicinsku, pravnu, agronomsku, literarnu i sl. razvijajući istovremeno i profesionalnu etiku odnosnih zvanja. Orlovsko pak đaštvo, mislim na akad. klub « Mahnić », i ono će nastojati intelektualno formirati svoje članove, ali posvećujući veliki dio svojeg vremena i snaga organizacijskom djelova-

nju, kao posjećivanju društava, održavanju predavanja, priređivanju sletova i nastupa, sve će to neizbježivo biti ponešto na štetu njihove intelektualne formacije. Jasno, da se ovdje radi ne o isključivom ili alternativnom lučenju, nego samo o indikativnoj ili tendecijalnoj orijentaciji jednog ili drugog đaštva. Orlovi su imali nekoliko snažnih ljudi, kao dr. Ivo Merz, dr. Avelin Čepulić, dr. Ivo Protulipac, dr. Spalatin, Dušan Žanko, Vilko Rieger, dr. I. Oršanić, ipak uz napomenu, da su svi ti pristupili orlovstvu kao već formirani intelektualci u još zajedničkim organizacijama HKP.

Neće biti bez interesa navesti ovdje i geografsku podjelu katoličkih đačkih organizacija iza razdora, premda mi neke pojedinosti izmiču iz sjećanja. Primorske organizacije uglavnom ostaju uz domagojsko đaštvo: Kotor, Dubrovnik, Split, Badija (franj. niža gimazija), Bol (dominikanska niža gimnazija) Sinj (franj. gimnazija), zatim Sušak, a u Senju samo društvo učenica koje vodi duhovnik dr. Ivo Blažević, dok je muško društvo, kao i ono iz Šibenika, član orlovskog đaštva. Nadalje pripadaju domagojskom đaštvu organizacija u Mostaru i Širokom Brijegu (franjevačka gimnazija) te u Visokomu (franj. gimnazija). U Gospiću je samo ženska organizacija uz domagojce, zatim neke organizacije u Zagrebu, ona u Varaždinu i Bjelovaru te još nekoja iz gornje Hrvatske. Uz orlovsko đaštvo osim spomenutih još ostale iz Bosne, te one iz gornje Hrvatske, ali priznajem da nemam o njima točnih podataka.

Od klera uz « Domagoj » ostaju bogoslovni zbo-

rovi na Kaptolu, u Splitu, zatim svi franjevački i dominikanski, velik broj svjetovnih svećenika, ali kojih broj vremenom varira, zatim uglavnom svi franjevci (dok je n. pr. dr. Guberina franjevac bio žestoki orao), dominikanci i čč. ss. milosrdnice, dok su uz orlovstvo uz veliki broj svjetovnog svećenstva bili franjevci-konventualci, isusovci, i posebno Sarajevo. Istini za volju mora se ipak priznati, da je velika većina svećenika bila dušom za jedinstvo i surađivala na objema stranama prema mjestu i potrebi gdje su se nalazili. Biskupi su bili ostali uglavnom neopredijeljeni, premda su neki od njih imali više naklonosti prema jednima ili drugima. Prvi je bio nadb. Šarić koji se odlučno opredijelio za orlovstvo, a kojemu se kasnije pridružuju biskup dr. Jeronim Mileta i krčki biskup Srebrnić. Svi su biskupi još duže vremena dozvoljavali objema stranama osnivanje odnosnih društava, osim triju spomenutih koji su se opredijelili za orlovstvo.

Nekoliko razjašnjenja

Zaključujući drugi dio mojih uspomena dužan sam dati nekoliko razjašnjenja ili odgovora na gore postavljene pojave ili tvrdnje, a koje su ostale ponešto nejasne.

Rasprave i nesporazumi što ih susrećemo u razdoblju od svršetka prvog rata do beogradske diktature g. 1929, bili su gotovo neizbježivi među ljudima koji ne misle svi istom glavom, a što posebno vrijedi za

ovu novu vrst djelatnosti katoličkog svjetovnjačkog apostolata i to sa široko zacrtanim programom, koji je obuhvaćao duhovnu obnovu pa sve do profesionalne, gospodarske i političke akcije, a sve to vođeno na vlastitu odgovornost. Ono što se dogodilo kod nas, pojavljivalo se i kod ostalih katoličkih pokreta; kod svih su razilaženja i nesporazumi bili tvrdi svagdašnji kruh. Radilo se u bitnosti: do kojih granica mogu katolički svjetovnjaci voditi svoje djelatnosti kao članovi Crkve, a drugo, kada i gdje oni uvlače Crkvu u svoje akcije i kompromitiraju je. Drugim riječima: koliko organizirani vjernici imaju kao takvi pravo i dužnost ulaziti u ovozemaljska pitanja i kada i u kojim stvarima moraju imati misiju od crkvene hijerarhije.

Ta i slična pitanja, nikada pravo riješena, bila su povod mnogim prigovorima senioratu, osobito nakon službeno proglašene KA-e. Ali samo povod, jer će se ona ponavljati s raznovrsnih strana bez obzira na seniorat i primijenit će se na čitavi HKP i bilo kakvu javnu djelatnost i pothvat vjernika, ne samo kod nas, i ne samo nekada, nego i dandanas. Odatle izvlačim pristranost toga prigovora senioratu, budući de će se on podržavati i u vrijeme kada nije bilo nikakve političke djelatnosti sa strane vjernika, kada seniorat nije imao više nikakve vodeće uloge u organiziranoj djelatnosti katolika, dok su se drugi pothvati i ustanove vodili na vlastitu odgovornost izvan okvira KA-e. Nadodajem k tome činjenicu, da neka naša današnja braća u Zagrebu optužuju globalno čitav HKP kao « politizaciju katolicizma » i da bi povratak « na godinu

1939 » značio « samoubojstvo katoličke vjere » kod nas (42). Ipak znamo da te g. 1939 nije bilo nikakve odjelite političke akcije s nijedne strane vjernika, nego opći narodni pokret. Svakako moramo znati da ti prigovori nisu dolazili od crkvene hijerarhije, nego od pojedinaca i nekih skupina. Kasniji pak životni razvoj je dovoljno pokazao, da nije bilo znatnijih zastranjenja; da se nitko nije suprotstavljao volji hijerarhije; da su svi članovi s jedne i s druge strane ostali trajno vjerni svojoj vjeri, Crkvi i hrvatskom narodu.

Međutim ta pitanja nije skinulo s dnevnog reda ni proglašenje KA-e. Slijedit će načelne izjave kušajući točnije odrediti slobodu inicijativa i područja djelatnosti vjernika, međutim ne rijetko opetovane izjave hijerarhije, raznih komisija i teologa dovoljno dokazuju da ta pitanja nijesu još konkretno riješena.

Iza rata, a osobito iza koncila vraćamo se istim problemima, ali sada u mnogo radikalnijem stavu: rasprave oko inkarnacionizma i transcedentalizma i, po pokoncilskim novotarima, oko pitanja potpunog zalaganja vjernika za socio-političke djelatnosti, o prisutnosti oko « oslobođenja « i revolucije i konačno o « kršćanima za socijalizam ». U tom smislu se obrađuje « politička teologija » « teologija oslobođenja », « teologija revolucije » i sve to uz uporno osporavanje crkvene

(42) Šagi Bunić u pismu šibenskom biskupu, g. 1967, objelodanjenom u *Svjedočenju*, br. 36, 1970, o čemu opširnije govorim dolje, u Dodatku.

hijerarhije. Po zamisli Crkve, KA, premda ne obuhvaća ovozemaljske ciljeve, ona bi ipak imala obnavljati društvo iznutra, po članovima odgojenim u njoj, imajući se tu odgajati i spremati za takve svjetovne pothvate.

Bolno mi je priznati da se dogodilo upravo protivno, promatrajući najnovije teške lomove u redovima KA-e raznih naroda. Mjesto da njezini članovi budu kvas u novom « društvu promjena », izgrađujući novo društvo po načelima Evanđelja, događa se upravo protivno, da oni odlaze u školu tuđih nekršćanskih ideologija i sustava. Ali adoktrinirani po drugima, ne gube li svoj smisao apostolata? Posljednji događaji nas dakle smućuju: njemački episkopat lišava kat. studentske saveze prava da se nazivaju « KA »; u Francuskoj pak JOC, JAC, JEC sami otkazuju svoje pripadništvo Kat. akciji, a na istom putu se nalaze i talijanski ACLI (kat. radničko udruženje), ili barem većina članova.

Pred tim činjenicama nameću se mnoga pitanja: jesu li članovi KA-e bili nedovoljno pripremljeni da nasuoče na intelektualnom, duhovnom, socijalnom polju današnja teška pitanja? Da li je ta duhovna formacija bila na potrebnoj visini vremena, ili neuklopljena u društveno i povijesno zbivanje? Ili možda stroga omeđenost, uokvirenost objektiva u životu i radu nije odgovarala životnoj stvarnosti, tako da neki postavljaju pitanje: je li KA uspjela? Zastalno nijesam ni pozvan ni vlastan da na ta pitanja odgovorim, pogotovo što je to pitanje mnogo složenije, a u prvom redu da su vjernici, osobito iz katoličkih organiziranih redova,

bili dobrim dijelom izazvani po « progresivnim » teolozima i svećenicima osporavateljima. Završavam dakle s konstatacijom, da prigovori, koji su se dizali protiv seniorata iza prvog rata, danas se vraćaju kao neka radikalna protunavala. A sada nekoliko odgovora na pojedine prigovore.

Prigovor da se rad HKP-a odvijao mimo hijerarhiju, je anakronizam. Kao i ostali kat. pokreti u svijetu, tako je i naš nastao bez sudjelovanja episkopata; biskupi su se uglovnom dezinteresirali, a neki čak bili protivni, a kako biskupi tako i većina svećenstva. Mahnić u *Svećeničkoj zajednici* (lipanj 1914) javno osuđuje našu raskomadanost i veli: « Omne malum a clero ». Stoga on HKP naziva radom « odozdo ». Hvala Bogu, kaže on, očekujući i nadajući se da tom radu « odozdo » odgovori rad « odozgo », tj. s one strane s koje katolički rad dobiva poticaj i direktivu (sa strane crkvene hijerarhije i svećenstva) i zaključuje: « Ništa zaista više ne smeta katoličkoj akciji..., koliko neizvjesnost o tome što biskupi sude o suvremenim pitanjima načelne naravi, koja zasijecaju u javni život... (43).

Nije se prema tome radilo o nepokornosti biskupima, nego naprotiv željelo se i vapilo da bi se oni stavili na čelo katoličkog gibanja. Jednom mi reče prof. Juras, kako je biskup Carević bio preporučio seniorima, na nekom skupu, da uvijek budu čvrsto uz

(43) PILEPIĆ, n. mj. v. 33-34.

biskupe, na što mu Juras odgovori: dobro je to, mi to hoćemo, ali neka se najprije biskupi slože. Do proglašenja KA-e jedini biskupi koji su bili zauzeti u redovima HKP-a bili su Mahnić i Lang. Ako se dakle biskupi nijesu bili složili niti zalagali za pokret, onda nije na mjestu prigovor: zašto je pokret djelovao mimo biskupe, jer takav prigovor uključio bi daljnji logički izvod, da bi u tom slučaju bilo bolje da pokret nije uopće postojao!

S ovim u vezi odgovoreno je i na pitanje položaja svećenika u HKP-u. Praktički su ga sva društva tražila i nastojala da ga imaju kao duhovnika, jasno, bez službenog imenovanja, i taj je duhovnik radio sve što je trebalo, prema tadašnjem shvaćanju i mjesnim potrebama, bez cjepidlačenja oko pravnih pitanja.

Velč. A. Pilepić to pitanje ovako prikazuje: « God. 1914, kada je rat započeo, stanje je bilo ovakvo: kat. svjetovnjaci zu radili, a *vodili su ih u svemu seniori.* Pomagalo je u glavnom mlađe svećenstvo, koje je izašlo iz kat. redova, *dakle opet seniori.* Episkopat, izuzev Mahnića i Langa, niti je vodio, niti je tražio da vodi niti se dogovara i još manje se slagao o tome kako da se pokret vodi. Pokret je bio potpuno prepušten senioratu, a svi su bili uvjereni da, kad ih vodi Mahnić, vodi (ih) Crkva... Kad *je tako bilo god.* 1914, *nije bilo drukčije niti god.* 1918, *na kraju rata. Zašto hoće to da ignoriraju oni koji prema današnjem stanju u kat. redovima i prema današnjem mentalitetu* (Pilepić piše g. 1938) *hoće da sude ili bolje prikažu u svrhu osude ono što je bilo*

u vremenu koje je našemu vremenu bio pravi antipod? » (sve naglasio Pilepić) (44).

Što se tiče zalaganja seniorata za jedinstvo pokreta mora se izjaviti, da je to bila njegova dužnost i volja velike većine, ako ne svih članova samoga pokreta. Svi seniori koji su se posvetili orlovstvu započeli su taj rad kao seniori i oni su toga bili svjesni. Još g. 1924 i 1926 Protulipac izjavljuje, da Liga ima biti reprezentativna centrala Mahnićeva orlovskog đačkog okružja i đačkog saveza, a kojoj ima biti na čelu jedan senior, te stalan duhovnik senior (45). Dne 13. srpnja 1926 Protulipac piše odboru seniorata izjavljujući: « Držim da se u stvari ne razilazimo, već samo u nekim formalnim pitanjima » (46). Kako vidimo, još se tada priznavalo vodstvo senioratu sa strane orlovskih prvaka, a što je i odgovaralo planu i volji Mahnića, koji je đake i sveučilištarce, seniore svjetovnjake i svećenike smatrao jednom organizacijom podijeljenom u razne ogranke (47). Alfirević, neke vrsti Mahnićev glasonoša, pisao je na pomolu razdora g. 1923, da seniori, vidjevši da se stvara razdor u đačkom dijelu njihove organizacije, one organizacije koja je bila kvas preporoda u Hrvatskoj, nisu mogli, a da ne rabe sva moguća sredstva, da onemoguće taj razdor (48). Ne radi se ovdje da li su seniori uvijek

(44) N. mj., str. 35.
(45) Izvore tih izjava donosi Pilepić, n. dj. 27.
(46) *Seniorski vijesnik* 1926, 7.
(47) Pilepić, n. mj. 30.
(48) Mahnić, *Knjiga života*, 107.

dobro postupali i činili ili ne pogrješke. Pitanje je u tome, da se ne može zanijekati sam princip, da su oni tada imali legalno pravo i dužnost da uščuvaju jedinstvo pokreta i da u tom smjeru poduzmu sve potrebne korake, jer njima zanijekati to pravo značilo bi zanijekati ga samom Mahniću (49).

Što se tiče prigovora politizacije HKP-a, u tome se pretjeralo. Treba da se uživimo u ondašnju atmosferu iza prvog rata, kada se kod nas osniva Hrv. pučka stranka, kao i u susjednoj Italiji pod istim imenom. Politički rad odgovarao je tadašnjem poimanju laičkog apostolata i bio je u duhu Mahnićeve zamisli kao dio HKP-a. I nadb. Šarić, u spomenutoj brošuri je tada pisao: « Kat. pokret je jedno čitavo stablo, a njegovi ogranci su vjerska društva, KA i katolička politika (50). Kaže nadalje nadbiskup, da treba lučiti i razlikovati KA od političke stranke. Obje su potrebne, ali obje su razni oblici Kat. pokreta (51). Pa i sama biskupska konferencija, u duhu onoga vremena odobrava vjerskoprosvjetni program seniorata i Hrv. pučke stranke, a napose izjavljuje: u pogledu autonomije Crkve, školstva, vjerske obuke u školama i školskih blagdana načela seniorata se podudaraju s načelima episkopata. Episkopat od srca želi, da se katolici, kako svećenici tako i vjernici, nađu u Hrv. pučkoj stranci (52). Vođeni tim

(49) Pilepić, n. mj. 32.
(50) Brošura *Katolička Akcija*, 25.
(51) N. mj. 29, kod Pilepića 49.
(52) Po *Narodnoj politici* 9d 2.X.1927, kod Pilepića 50.

duhom oni seniori koji su se osjećali voljnim, surađuju u stranci, što sam i sâm ustanovio prvih godina nakon rata, pa naravno i seniori — kasniji orlovi. Pilepić na pr. navodi slučaj kada je s dr. Avelinom Čepulićem obilazio po otoku Krku zbog orlovstva, i tom istom prigodom održali su u Gorici zbor Hrv. pučke stranke, g. 1927, na kojoj je govorio i dr. Čepulić (53).

Svakome je slobodno da ocijeni shodnost ili ne takva pokretanja političke stranke i da prosudi sposobnost ili nesposonbost onih koji su je vodili, ali takav pothvat se ne može jednostavno nazvati politizacijom HKP-a ili kao njegovo doktrinarno i disciplinsko zastranjenje. Reklo se, da KA ima « odgajati za svjetovne pothvate », čime se postavlja načelo koje dopušta vjernicima da se mogu zakonito i po svojoj volji organizirati i baviti se tim društvenim, gospodarskim, političkim i kulturnim pothvatima. Zašto bi primjena toga načela i prava imala izazvati sablazan kod nekih, uzevši u obzir da su te takve akcije djelo samih pokretača, koji ih vode na vlastitu odgovornost, i nitko, stoga što je vjernik, nije obvezan da u njima surađuje. Bezbroj se puta sa strane Crkve priznalo vjernicima pravo na zadrugarske, kulturne, političke, sindikalne i sl. pothvate, a ipak « scandalum pusillorum » se ponovno pojavljuje htijući se nametnuti kao autentični glas Crkve. Tako na pr. francuski episkopat g. 1972 izjavljuje, a nije to po prvi put: « Kršćani istog poli-

(53) Pilepić, n. mj. 50-51.

tičkog smjera zakonito se udružuju, da time izraze između sebe, u društvu i u Crkvi svoje opcije i značenje koje im daju u vjeri». (*Le Monde*, 1-2, g. 1972). Šagi Bunić pak piše u *Glasu koncila* (br. 10.1972): «Čovjek (Mahnić) koji je ne samo dopuštao postojanje tzv. katoličkih političkih stranaka, tj. stranaka utemeljenih na vjerskim načelima, nego je smatrao takve stranke nečim posebno važnim».

Ja osobno nijesam imao nikakve veze s Hrvatskom pučkom strankom, ali koliko znam, njezino pokretanje bilo je motivirano nešto beogradskom politikom, nipošto sklonom ni hrvatskom narodu ni Crkvi, nešto opet čestim napadajima Stj. Radića na Crkvu i hijerarhiju uz istovremeno pomaganje, sa strane njegove stranke, starokatoličkog pokreta, a što je sve skupa dalo naslutiti da su kod nas na pomolu velika zbivanja na vjerskom i kulturnom polju, te da je potrebna jedna stranka koja će zastupati katoličko gledište. Ja iz svojeg osobnog iskustva u Dubrovniku, bilo je upravo u vrijeme postojanja Hrvatske pučke stranke, nijesam nikada imao niti dojam nekog političkog presizanja u đački pokret, a pogotovo ne, da ga se htjelo politizirati. Uzmemo li u obzir, da je, za vrijeme trajanja te političke djelatnosti (kraće od jednog desetljeća), HKP bio jedinstven sve do pred sami njezin kraj, zatim da su u toj akciji surađivali seniori i neseniori, koji su htjeli, iz jednog i drugog kasnijeg tabora, ne smatram ispravnim, ni dobronamjernim kasnije prigovore upućene samo jednoj strani, kada stranke nije

više ni bilo, a često i onim mladima koji nijesu uopće ni bili članovi pokreta u to vrijeme.

Činjenica je, da su domagojci do kraja svojeg djelovanja podržavali veze i doticaje s pojedinim seniorima već prema vrsti stručnog interesa. Pozivalo ih se kao predavače na redovitim sastancima akad. «Domagoja», na tečajevima i kongresima, ali radilo se o stručnjacima, kao: Ljubo Maraković, mgr. Stjepan Bakšić, prof. J. Marić, Juraj Šćetinec, prof. P. Grgec. dr. Mario Matulić, prof. Mate Ujević i prof. P. Tijan, Ivo Bogdan i Ivo Lendić, kao što je bilo i predavača izvan njihova kruga. Ovaj prijateljski i profesionalni odnos i suradnja između kat. studenata i kat. intelektualaca ne može se pobijati na nijedan način. Bio je potpuno normalan idejni, kulturni i moralni odnos, a i sama deontologija, dobro shvaćena, iskala je da se studenti što potpunije informiraju i obogate novim idejnim, filozofskim, socijalnim, književno-umjetničkim i opće kulturnim dostignućima i strujanjima u svijetu i kod nas, da prošire svoju intelektualnu viziju i stvore suvislu životnu filozofiju kao najbolju spremu za svoje sutrašnje zvanje.

Posebno ističem kao značajku onog doba, živu vezu između domagojaca s književnicima, piscima i novinarima, interesirajući se i upućujući u umijeće pisanja, uredništva, oprema knjiga i sl. Ovdje se posebno sjećam prijatelja Ljubomira Marakovića, koji je među svim ostalima bio najbliže «Domagoju», prijatelj đaka prisustvovao je gotovo svim našim tečajevima i kongresima kao predavač. Zbog svoje široke kulture i izvanrednog poznavanja književnog svijeta,

ne samo našega nego i drugih naroda, te zbog ugodnog i duhovitog načina raspravljanja, đaci su ga uvijek rado slušali. Bio je izvan politike, plodni pisac, osobito kao književni i kazališni kritičar; zanimao se za sve struje svoje struke; bez obzira na iznesene nazore, bio je vrlo tolerantan, priznajući umjetničke kvalitete, gdje su one postojale. Rodio se u Topuskom g. 1887, umro u Zagrebu g. 1959. Bio je urednik *Luči* i kasnije *Hrvatske prosvjete*. Čovjek uravnotežen, vrlo human, razborit i objektivan. Bio je neženja. Bio mi je dragi prijatelj i mnogo mu toga zahvaljujem, jer mi je uvijek vrijedio svojim informacijama, potrebnim podacima o HKP-u, o zagrebačkom ambijentu, a da i ne govorim o mudrim savjetima u radu među domagojcima. Uz njega se sa zahvalnošću sjećam dr. Maria Matulića, (brata don Nika, koji je vodio đake u Splitu) urednika *Hrvatske straže*, koji se mnogo zanimao i pratio rad među đaštvom, a znao je do potrebe i založiti se osobito kada je iskrslo kakvo zakučasto pitanje u vezi s đaštvom. Umro relativno mlad, u 41. godini u Zagrebu g. 1937.

O navodnoj «*tajni*» i «*zavjernici*» seniorata, nijesam bio čuo ništa prvih godina iza prvog rata, tek mnogo kasnije se o tome počelo govoriti, kada je sve bilo bezpredmetno. Propitao sam se dakle kod nekih još živih seniora otprilike mojih godina ili nešto mlađih od mene, što oni znadu o tome, i sva trojica upitanih odgovorili su mi, da nisu u tom smislu nikada ništa potpisali. Ni ja sâm nisam potpisao nikakvu obvezu na neku tajnu, kao ni neku zavjernicu, čak

mislim, da nijesam bio potpisao ni običnu pristupnicu. Jedan senior, nekoliko godina stariji od mene, pismeno mi javlja kako je to bilo odmah nakon prvog rata: «Tajnost seniorata i tobožnja prisega bila je obična izjava na poštenu riječ s potpisom, i nikakva formalna prisega, kako se onda prakticiralo u većini ozbiljnih društava u Evropi... Kasnije su ta prisega i tajnost napuhnute do skrajnosti». I Pilepić, u spomenutoj brošuri, isto tako izjavljuje, da ta tajna nije bila u ničemu različita od ostalih tadašnjih udruženja, nastojeći svako od njih da sačuva svoje interne stvari i pitanja, jednako kao što je to radio i HOS, i što je potpuno normalno. «Ja sam, piše on doslovno, sačuvao onaj "ključ", što ga je nedavno netko priopćio kao veliku senzaciju panu Vilderu, i drugi prijašnji natipkan na mašini, kada orlovstva nije bilo, nego samo su postojali "gimnastički odsjeci" i savez istih, dakle iz g. 1920 ili 1921. Ta dva "ključa" služe jedino da se kraticama ili šiframa naznače razna društva i organizacije, pa i za to da protivnici — a tih je u eri pana Vildera bilo mnogo i moćnih — ne doznadu koja društva rade, koji je njihov program itd.» (54).

«Obzirom na zavjernicu», nastavlja Pilepić «ne osuđujem zavjernicu glede čuvanja tajna za vrijeme kada je nastala. Onda je mogla biti korisna i potrebna. Ali isključujem da se ta tajna mogla odnositi prema episkopatu ili mjesnom ordinariju. Tako nisam shvatio

(54) N. mj. 53.

stvar ja, a niti znam da ju je tko drugi od seniora onako shvatio... pogotovo svećenici, koji znadu svoje dužnosti prema biskupu... Sadašnja kampanja protiv te zavjernice, koju vode neki bivši seniori i njihovi sumišljenici, plod je neznanja ili farizeizma » (55).

(55) N. mj. 54. - Jedan bivši član HOS-a poslao mi je neku fotokopiju, ali u nekoliko otrgnutih listova, ne navodeći odakle je snimljena, ali svakako ne iz originala na koji se poziva u tekstu. U toj fotokopiji je na vrlo istaknut način naglašeno « vrhovni forum organizirane katoličke akcile » što sebi prisvaja seniorat; drugo, da je za primitak u članstvo seniorata potrebna « vlastoručna potpisana zavjernica » i treće da su članovi « zakletvom tajne bili vezani ». Sve bi se naime nalazilo u *Seniorskom vijesniku* iz g. 1919, a što je tu ušlo nastojanjem P. Rogulje. I svemu tome bi navodno bila « nadodana klauzula, da će se svaki senior pokoriti senioratu u pitanju spora HOS-Liga ».

O « tajni » i « zavjernici » već sam govorio. Što se pak tiče « vrhovnog vodstva ili foruma », to je faktično tada bilo i svi smo to prihvatili onda kao normalno već od početka pokreta i što je bilo po zamisli samog Mahnića, jer drugog zamišljivog foruma nije bilo, recimo u g. 1919. Izgleda mi pak nešto čudno da se te godine upotrebljavao izraz « organizirana katolička akcija », rijetko ju je tko tada upotrebljavao, dok se redovito govorilo o hrvatskom katoličkom pokretu, a izraz «katolička akcija» nadolazi tek tri godine kasnije. Svakako te riječi u kontekstu te fotokopije imale bi izazvati određeni učinak, a to je, da vrhovno vodstvo seniorata znači uzurpaciju vodstva koje pripada katoličkoj hijerarhiji. Treće, ako se radi o Statutu seniorata iz g. 1919, kako je mogla ući spomenuta klauzula o sporu Liga-HOS, kada Orlovstva nije uopće bilo, a spor će nastati 5-6 godina kasnije. Konačno sve to « vrhovno », « zavjernica » « tajna » i sl. postojalo je, ukoliko je postojalo za vrijeme dok je naš pokret bio jedinstven, i prema tome bi bili svi jednako solidarno odgovorni za ono što tada nije vrijedilo.

Neka mi dakle oprosti moj prijatelj, što njegov facsimile ne uzimam u ozbiljno promatranje, pošto mi izgleda ponešto montiran.

Ostaje još navodno pitanje « jugoslavenstva » seniorata i domagojskog đaštva. Ističem odmah, da taj prigovor nije nastao u prvim godinama iza prvog rata, kada je u najboljem slučaju mogao postojati, nego tek « post festum », kada smo već svi doživjeli gorko iskustvo Jugoslavije i sav se narod okupio u narodnom pokretu oko Hrv. seljačke stranke, a nestale ostale stranke. Taj se prigovor čak podgrijavao i u vrijeme kada su se dizali prigovori « Domagoju » i *Hrvatskoj straži* zbog njihova radikalnog hrvatskog nacionalizma. Primjećujem k tome, da je za vrijeme tog potencijalnog jugoslavenstva prvih poratnih godina sav HKP bio jedinstven, svi su surađivali po svojim mogućnostima, u svim granama djelatnosti koje je on pokrenuo, i prema tome svi smo podjednako odgovorni za to.

Uostalom sve stranke, svi pokreti i ustanove neizbježivo doživljuju to povijesno razdoblje, i svi jednako, na jedan ili drugi način, nose njegov trag. Ljudi, htjeli ili ne htjeli, ne mogu živjeti izvan povijesne stvarnosti, nego joj se prilagođuju i nastoje izvršiti svoju misiju u novim prilikama kako najbolje mogu.

Mnogi hrvatski političari i intelektualci vjerovali su u početku Jugoslavije, da bi po njoj mogli ostvariti hrvatske narodne težnje i u tom smislu susurađivali, ali za kratko vrijeme; brzo su se raztrijeznili i uvidili, da Jugoslavija znači nijekanje hrvatske samobitnosti. Naravno, da i HKP, bilo seniorat i đački savez, bilo orlovstvo nijesu mogli izbjeći tu činjenicu, ali ipak nitko od njih nikada nije bio pristaša integralnog jugoslavenstva, nitko nije zanijekao hrvatsku samobitnost; sve naše organizacije, ustanove nose naziv « hrvatski », tako Hrvatski dački savez, Hrv. orlovski savez, Hrvatska pučka stranka, Hrvatski narodni savez, *Hrvatska straža* itd. jedan ili drugi pojedinac, koji je možda drukčije mislio i radio, ne dolazi u obzir, ovdje se radi o ukupnom HKP-u. Ne odgorava povijesnim činjenicama, niti služi na čast i interes hrvatskog naroda htjeti na silu ozloglasiti jedan naraštaj hrv. kat. đaštva zbog nacionalnog defetizma, kao što je neispravno i zlonamjerno ocrniti kasniji hrvatski naraštaj kao ustaške koljače, fašiste i kolaboracioniste samo zbog toga što je doživio i surađivao u vrijeme NDH.

Ja sam prve poratne godine proživio u Dubrovniku i djelovao među hrv. kat. đacima, i upravo kroz to razdoblje naše katoličko đaštvo, kako sam već iznio, pohrvaćuje sve dubrovačko đaštvo i po njemu ostalu dubrovačku mladež. Svi naši đački tečajevi i kongresi sve do g. 1926-27, su zajednički, nastupamo kao jedinstveno đaštvo, slušamo iste predavače, uglavnom seniore, vodimo iste rasprave, oduševljavamo se istim duhom i idealima, zajednički pjevamo i hrvatujemo,

imamo zajedničke protivnike « Orjunu » koja nas napada za vrijeme naših zborova. Spominjem se i seniorskog sastanka g. 1924 u Velikoj (Požega) (prvi kojemu ja prisustvujem) na kojemu neki seniori iziskuju radikalniju hrv. liniju u našem novinstvu.

Iz naziva «Jugoslavenska đačka liga» isto tako ne može se izvući nikakav protudokaz. Naš đački savez je iza rata vjerovao u mogućnost bliže suradnje svih kat. đaka iz Hrvatske, Slovenije i Srbije i u tu svrhu su ostvarili konfederaciju «Jug. đačku ligu», u koju su ušli odnosni đački savezi: hrvatski, slovenski i srpski pod svojim nacionalnim imenima. Ta suradnja je bila kratkog vijeka. Isto tako i hrvatski orlovi nose trag toga vremena, i oni su u prvim godinama - kako smo već vidjeli - bili združeni sa slovenskim orlovima u «Jugoslavensku orlovsku zvezu». Kada je pak nastao spor u redovima pokreta, HOS, još g. 1926, ne pravi pitanje oko «jugoslavenskog» naziva Lige: svi njegovi prijedlozi iz toga doba išli su za tim, da bi se priznala Liga kao vrhovna koordinatorna centrala đačkog pokreta, naime domagojskog i orlovskog, kako se to vidi i iz izvještaja u *Vjesniku* od 15.X.1926 ([56]).

Napominjem i to, da je Liga bila član Pax romanae (Međunarodna konfederacija kat. đaštva) od samog njezina osnutka, i mislim da nikome ne pada na pamet, da nas zbog toga članstva proglasi internacionalistima. Mi u nju ulazimo g. 1921 ne kao Jugo-

([56]) PILEPIĆ, n. mj. 37.

slavenska đačka liga, nego kao Hrvtski đački savez, što dokazuje i činjenica, da uz naše članstvo nalazimo i ono slovensko pod svojim slovenskim imenom. Mogu navesti još i analogiju suradnje hrvatskih studenata nacionalista s jugokomunistima u godinama od 1929 do 1934, kako ćemo još vidjeti, a da nikome ne pada na pamet, da ih danas optužuje kao prokomuniste zbog te suradnje. Isto tako pri nastupu fašizma u Italiji, pokušao je De Gasperi s njim surađivati, što se nazivalo « collaborazione condizionata », i nitko, pa ni njegovi neprijatelji, nije mu nikada spočitnuo to kao neki profašizam.

Usprkos kasnijim očitim protudokazima, kao po nekoj zlosretnoj težnji autolezionizmu, širilo se i podržavalo tobožnje jugoslavenstvo i to samo seniorata i domagojskog đaštva. Tako Ivo Rojnica, čuo je pa opetuje tu tvrdnju, premda je ponešto ublažuje (ali u tome nije on sâm) u svojem članku u *Hrv. reviji* (57). Prije svega on pada u pogrješku što ne luči HKP od Hrv. pučke stranke, koja iako pokrenuta od seniora, ona se organizirala kao posebno tijelo sa svojim vlastitim političkim vodstvom, koje za nju odgovara, a nikako HKP, čak ni seniorat. Ta stranka ne traje niti jedno desetljeće, dok HKP traje gotovo pola stoljeća, što nam jasno govori, da se ne mogu poistovjetovati niti međusobno uvjetovati. Kako rekoh, za vrijeme trajanja stranke, HKP je jedinstven sve do

(57) *Hrv. revija*, br. 4, 1973, 535.

dvije godina prije njezina utrnuća. Ja osobno nemam ništa s Pučkom strankom, nijesam nikada u njoj sudjelovao, ali mi je do toga da se sve postavi na svoje pravo mjesto. Slučaj Stjepana Barića, koji ulazi u beogradsku vladu iza atentata, je žalosni slučaj, ali on tamo ne ulazi po volji seniora, jer znam da je Pero Grgec odmah dao izjavu u ime seniora i osudio taj Barićev korak, tako da se on nije više pojavo među našim ljudima ni u senioratu.

Prema tome nisu samo « nove generacije, kako piše Rojnica, prihvatile ideale hrvatske nacionalne borbe », dok se navodno jugoslavenska ideja u njima razvodnjavala, nego su uvijek ti naraštaji odisali narodnim duhom, kao i sav hrvatski narod iz kojega su oni pridolazili i čak bili buditelji hrvatske narodne svijesti.

Što se tiče jugoslavenstva Mahnića, mora se istaknuti, da Mahnić nije bio političar, ali je imao razvijeni narodni smisao. Političari, pa i sâm Mahnić, očekivali su političku slobodu u smislu Svibanjske deklaracije, tako većina intelektualaca i svećenika, ali kako znamo političari su nas poveli u Jugoslaviju, o kojoj još nitko tada nije imao kasnija iskustva. Uz to Hrvati Istre i Dalmacije, iz shvatljivog straha pred presizanjima Italije na te krajeve, lako su se dali uvjeriti, da bi protiv te opasnosti Jugoslavija bila najbolja obrana. Spominjem uzput i to da je Mahnić u tim teškim vremenima bio uputio memorandum na Međunarodnu mirovnu konferenciju u Parizu g. 1919 u obrani naših prava na Istru i Kvarner.

S ovim završavam drugi dio mojih uspomena.

Usprkos svemu, društveni život i rad u našim društvima bujao je, radilo se živo, na svim stranama nicala su nova društva i umnažao se broj članstva osobito HOS-a. Javne rasprave među nama traju do g. 1929, kada je bila proglašena diktatura, da iza toga, iako nijesu potpuno utihnule, ipak one ostaju samo jeka prošlosti, polje okršaja pojedinaca, neugodna zabadanja i obračunavanje nekolicime, ustvari već bez ikakva smisla i bez koristi za ikoga.

III

POSLJEDNJE RAZDOBLJE

Početkom g. 1928 napuštam Dubrovnik i domovinu; odlazim na studije najprije u Njemačku, zatim u Paris, gdje ostajem do g. 1932, tako da kroz to vrijeme ne pratim izbliza događaje i razvoj u HKP, ali ipak preko tiska i osobnog dopisivanja pratim najvažnije stvari.

Te iste godine 1928 na ovamo zbivaju se teški politički događaji kod nas, a neće kasniti ni oni na međunarodnoj pozornici, a sve to skupa privući će dobrim dijelom pažnju osobito naše mladeži, tako da tu godinu postavljam kao početak novog razdoblja i u životu našega pokreta.

U lipnju 1928 Puniša Račić puca u beogradskoj skupštini na hrvatske zastupnike, kojom prigodom gube život Pavle Radić i Đuro Basariček, dok je Stjepan Radić teško ranjen i nešto kasnije od toga podliježe ranama. God. 1929, dne 6. siječnja, Aleksandar proglašava diktaturu i ukida sve dotadašnje političke stranke i sva, osim Jugosokola, slobodna

udruženja, a među njima naravno i katoličke organizacije. Pet godina kasnije, g. 1934 sâm Aleksandar pada žrtvom atentata u Marseille-u. Kao odjek i odgovor na diktaturu i ukidanja građanskih sloboda, Hrvati se okupljaju oko Radićeve-Mačekove seljačke stranke i stvaraju narodni blok. U isto vrijeme marksistička propaganda nastupa vrlo aktivno među krvatskom mladeži, posebno među studentima na sveučilištu. God. 1936, bukne građanski rat u Španjolskoj, koji naši studenti prate velikim interesom, kao neke vrsti svojeg vlastitog rata; nerijetko, bilo hrvatski bilo marksistički studenti, priređuju manifestacije prigodom kakve pobjede s jedne ili druge strane; svi su svjesni važnosti toga španjolskog rata, kao neke predigre ili « generalne probe » naslućenih sudbonosnih događaja u vidu skore budućnosti.

Ukidanje društava HKP

Naši biskupi oštro protestiraju kod beogradske vlade: protiv ukinuća katoličkih odgojnih omladinskih organizacija i službenog nametanja Jugosokola kao jedino priznate omladinske organizacije, poznate po svojem protukatoličkom i protuhrvatskom duhu i stavu. U početku diktature bude uhapšen dr. Protulipac, a u Beogradu dr. A. Juretić, zbog izručenja nekih podataka francuskom poslaniku Ernestu Pezetu. Prosvjed biskupa izaziva bijes jugoslavenskog i liberalnog tiska, koji se dobrim dijelom nalazi u rukama ili pod

utjecajem masonerije, kao i srpskog tiska, a na što se s hrvatske strane odgovorilo sakupljanjem stotina tisuća potpisa u znak solidarnosti sa zagrebačkim nadb. dr. Antom Bauerom, najviše napadanog, kao prvog potpisnika prosvjeda.

Drugih podataka iz toga vremena nemam, ta bio sam izvan domovine, ali sam brzo mogao ustanoviti da te mjere Beograda nijesu uspjele dokinuti daljnji rad katoličkih organizacija. Doznao sam da je domagojsko đaštvo nastavilo, uz dužni oprez, svoje djelovanje pod drugim imenom « Apostolata sv. Ćirila i Metoda », a jednako tako i orlovi podimenom « Križarskog bratstva », kojemu je opet na čelu dr. Protulipac. Jedni i drugi traže oslon i zaštitu u Crkvi i hijerarhiji, što opet navodi biskupe da se življe zanimaju za organizirano djelovanje katoličkih laika. Uz ostale promjene, doznao sam da dotadašnja *Narodna politka*, dnevnik, nastavlja izlaziti pod nazivom *Hrvatska straža* i to od 1. srpnja 1929, kao nestranački i nepolitički dnevnik ([58]). Hrvatska pučka stranka, iza kako je stvarno već prije prestala, sada je i zakonom ukinuta. Naši ljudi, oslobođeni od nekih vanjskih djelatnosti osobito politike, sve se više posvećuju katoličkom vjerskom

([58]) Prvi katolički dnevnik bile su *Riječke novine*, pokrenute g. 1912. Ukinute od vlasti g. 1914, prelaze u Zagreb pod novim naslovom *Novine*, zatim, ne znam kojom prigodom, postaju *Narodna politika*, koja se za vrijeme diktature pretvara u *Hrvatsku stražu*.

i prosvjetnom radu. Uz dvije već postojeće organizacije katoličkog pokreta, u raznim biskupijama se započinje s dobnim organizacijama; nastaju, osobito u gradovima, društva kat. muževa i kat žena. Umnaža se katolički tisak, organiziraju se nove ustanove kao « Hrvatski socijalni tjedan » pod vodsvom dr. Jurja Šćetinca; priređuju se euharistijski kongresi, svečano se slavi papinski dan, gdje se ističe Protulipac kao glavni govornik; križari slave svečano svoj dan 6. svibnja, a domagojci svoj na dan Bezgriješnog Začeća, 8. prosinca. Ove posljednje svečanosti predstavljaju dan smotre naših redova po kojima se predstavljamo širokoj javnosti. Isto tako održavaju se tečajevi, u prvom redu veliki ferijalni, dok križari održavaju mnoge pokrajinske tečajeve.

Domagojsko đaštvo priređuje svoj tečaj g. 1928 na Badiji (Korčula) na kojem predavaju P. Grgec, M. Petlić. Lj. Maraković, J. Šćetinec, Stj. Podolšak i M. Vunić, a na ženskom tečaju, u samom gradu Korčuli kod čč. ss. dominikanki, predavaju k tome i Lj. Telišman, Danica Bedeković, dr. K. Vojvoda i druge. Na tom tečaju Grgec kaže, da je neispravno nazivati đačku ligu nekim « literarnim tipom » organizacije, kako je hoće nazivati neki nedobronamjerni, nego ona mora biti nosiocem cijele ideologije kat. pokreta i njegova programa. Petlić je nastojao definirati točno značenje katoličkog pokreta i katoličke akcije koja ne isključuje KP, te da je liga savršeno organizirana prema zahtjevima KA, u kojoj različite kategorije đaštva mogu autonomno razvijati svoje djelovanje pod svojim sekretarijatima.

Tečaju su prisustvovali i predstavnici beogradskog kat. đaštva. Prigodne propovijedi su održali bisk. Josip Carević, dr. Krsto Kržanić, dr. Ante Matijević i dr. Dominik Mandić ([59]).

Te iste godine literarna sekcija akademskog « Domagoja » odlučila je izdavati godišnjak *Selo i grad*. Iste godine 1928 održao se u Pragu veliki orlovski slet na kojemu prisustvuje oko 500 hrvatskih orlova, dok bivaju češće pokrajinski orlovski sletovi. God. 1929 *Luč* slavi svoju 25-godišnjicu, kojom prigodom se ističe, da većina knjiga koje izdavaju katoličke književne naklade potječu od suradnika *Luči*, koja je tako dala čitav jedan naraštaj pjesnika, novinara, publicista, pisaca i javnih radnika. Te iste godine održao se prvi kongres slavenske, katoličke akademske mladeži u Krakovu, gdje je stvorena Liga slav. kat. akademičara, a koja dojduće godine priređuje kongres u Ljubljani. God. 1931 akademski « Domagoj » slavi svoju 25-godišnjicu. Na glavnoj skupštini izabran je kao pripremni odbor za proslavu: predsj. « Domagoja » Markulin, podpr. Oskar Piškorić, slijede: M. Jamniski, O. Orlandini, T. Gregurek, I. Veža, S. Gabrilovac i Dane Uvanović. Proslava se održala dne 6. prosinca i počela sa sv. misom koju je služio nadb. Antun Bauer, a propovijedao dr. Stjepan Bakšić. Matineja se priredila u prostorijama Glazbenog zavoda u prisustvu dr. A. Bauera, Salis-Sevisa, rektora sveučilišta Belobrka i

([59]) *Kat. list*, br. 32, 1928.

dekana teol. fakulteta dr. J. Marića te ostalih odličnika. Poslije podne bio je organiziran pohod na grob bisk. Mahnića na Ksaveru kojom prigodom je govorio duhovnik « Domagoja » Nikola Kolarek (60). Te godine domagojsko đaštvo održava svoj tečaj, pod nazivom «Apostolata», na Bolu (Brač) kod dominikanaca, a ženski tečaj u Jelsi na Hvaru, ali o njima nemam podrobnijih podataka. Dojduće godine tečaj je održan na Plitvičkim jezerima, a križari priređuju svečanu proslavu 1900 - godišnjice smrti Isusove u Zagrebu. Dojduće g. 1934 domagojsko đaštvo priređuje svoj tečaj u gradu Hvaru kod franjevaca, kojemu Sv. Otac šalje svoj blagoslov, a križari priređuju svoj tečaj u Zagrebu iza kojega polaze na hodočašće u Mariju Bistricu.

Ovdje smatram zgodnim spomenuti i veze domagojskog đaštva s međunarodnom konfederacijom kat. studenata, tj. njihovih saveza u Pax romana. U njoj prvo vrijeme surađuju i katolički intelektualci, koji će se kasnije, mislim iza drugog rata, formirati u posebnu granu Pax romanae, tako da ona danas razvija svoje djelovanje kroz dvije grane: studenata i intelektualaca. Naš Đački savez bio je jedan od osnivača Pax romanae, g. 1921, i od tada ostao je trajni njezin član, premda iz ekonomskih razloga nijesmo uvijek sudjelovali na njezinim godišnjim susretima i kongresima. Kako sam g. 1930 proboravio moje praznike

(60) N. mj. br. 50, 1931.

u Njemačkoj, zamolili su me sa strane Đačkog saveza da bih ga ja zastupao na kongresu u Münchenu. Bio sam jedini hrv. delegat, dok će nasljednih godina biti već brojnija delegacija. Tako g. 1931 prisustvuju kongresu Pax romanae u Fribourgu (Švicarska) s naše strane dr. Lj. Maraković, M. Ujević i još neki uz neku profesoricu iz Senja, kojoj se ne sjećam imena. I na tom kongresu nastupam kao službeni predstavnik na kojeg spada i pozdravni govor u ime naše krv. delegacije. Iza tog kongresa bit će dr. Lj. Maraković na svim daljnjim kongresima glavni naš predstavnik, koji je postao vrlo poznat i cijenjen suradnik, nešto kasnije izabran u upravni odbor same konfederacije. God. 1933 opet smo zajedno prisustvovali kongresu u Luxembourgu, na koji sada Maraković vodi hrv. predstavništvo. Iste godine, prije kongresa u Luxembourgu, održao se u Poljskoj neki susret slavenske grane Pax romanae, kojemu prisustvujem u društvu Luke Perinića i gđice Ivke Marušić. Iza toga ne prisustvujem drugim kongresima sve do onoga u Sloveniji g. 1938, kojemu prisustvuje veći broj naših izaslanika među ostalima A. Pilepić, Maraković, Ivo Bogdan, Štef Tomičić, V. Barić i drugi, gdje smo priredili jedan protestni istup. Moram ovdje istaknuti, da su prijatelji Slovaci uvijek na svim kongresima bili uvijek naši najprivrženiji prijatelji i saveznici. God. 1939 održaje se zadnji predratni kongres u SAD, kamo su kao formalni naši predstavnici otišli, koliko se sjećam, dva svećenika. Odmah iza rata prvi poratni susret bio je priređen u Švicarskoj, g. 1945, na kojem sudjeluju

s naše strane Duško Dujšin s još jednim, čijeg se imena ne sjećam, a na konferenciji Pax romanae g. 1946. u Nettuno i Anzio opet sam ja jedini predstavnik, da iza toga već ne prisustvujemo kongresima, pošto naš đački savez u Zagrebu već nije postojao, a mi raspršeni bjegunci nijesmo još našli našu novu domovinu. Tek iza kako sam organizirao skupinu hrv. kat. studenata u Buenos Airesu g. 1958, prisustvovao sam kongresu Pax romanae u Montevideo g. 1962, i to opet sâm. Posljednja naša prisutnost bila je prigodom 50-godišnjice osnutka Pax romanae g. 1971, u Fribourgu kojoj prisustvuju dva naša predstavnika iz skupine Buenos Aires. Ovime završavam digresiju o Pax romani.

Sve veće zanimanje za socijalna pitanja

Velika socijalna pitanja sve više privlače pažnju studenata i mladeži uopće, na što posebno utječu: Radićev seljački pokret, drugo nova socijalna enciklika Pija XI *Quadragesimo anno* (15. svib. 1931), i treće sve bezobzirnije prodiranje marksističke propagande među studente i mladež.

Domagojsko đaštvo, prožeto tim socijalnim težnjama, zaključuje na svom tečaju na Badiji g. 1933, pokrenuti mjesečnu publikaciju, u obliku brošure, za socijalnu njihovu formaciju. Tim novim pothvatom htjelo se snažnije razviti u njima socijalnu svijest i interes za velika tadašnja društvena zbivanja; razraditi osnovne principe za pravedniji društveni poredak; pružiti im potrebne argumente i metodu u suočenju i raspravljanju s marksistima. To je bio, u predratnim godinama, dobro poznati MOSK (Moderna socijalna knjižnica). Prvi broj ovih izdanja bio je posvećen socijalnoj enciklici *Quadragesimo anno*, koju je Pijo XI. objelodanio prigodom 40-godišnjice prve socijalne enciklike *Rerum novarum*. (U tom socijalnom, duhu domagojsko đaštvo formulira svoje geslo: « Bog-Hrvatski narod-Socijalna pravda », dok su križari zadržali svoje orlovsko geslo: « Euharistija-Apostolat-Žrtva »).

MOSK je obrađivao u svojim izdanjima najaktualnija i najvruća tadašnja pitanja naše društvene stvarnosti. Ja sam pisao o kapitalizmu, marksizmu, o komunističkim krilaticama; I. Bogdan o Kominterni, M. Matulić o masoneriji, Zimerman o marksističkom materijalizmu, Lendić o psihoanalizi itd. Urednici su bili I. Bogdan i I. Lendić, dok su izdavački posao obavljali zagrebački bogoslovi. Izdanja MOSK-a, u godinama koje su prethodile drugi svjetski rat, značila su velik uspjeh, došla su naime u pravo vrijeme. Lendić spominje kako je na prvu objavu MOSK-a u *Hrvatskoj straži* stiglo na tisuće narudžaba, a među njima je bila i narudžba od pravoslavnih bogoslova iz Srijemskih Karlovaca od 500 primjeraka ([61]). Izdanja MOSK-a bila su objelodanjena na desetke tisuća primjeraka, koji su se raspačavali po školama i osobito među mladeži.

([61]) Ivo Lendić, u *Hrv. reviji*, br. 4, 1972.

Marskisti su, na ustuk MOSK-u, pokrenuli svoju « Popularnu biblioteku », poznatu pod kraticom « POBI », ali se nije ni izdaleka mogla mjeriti s našom edicijom. Svega skupa, koliko se sjećam, bilo je izdano 37 brojeva MOSK-a, svi vrlo znalački uređeni i stručno opremljeni po najmodernijem grafičkom umijeću, zahvaljujući I. Bogdanu i Štefu Tomičiću, koji su se dobro razumljeli u opremi knjiga; čak se sjećam kako se Bogdan mrgodio na izdanja Sv. Jeronima zbog njihove staromodne opreme.

Jednom mi reče Rudi Jurčec, slovenski intelektualac i književnik, inače moj drug iz Pariza, koji je nedavno umro u Argentini, da nije vjerovao, kada je prvi put vidio izdanja MOSK-a, da bi ona mogla biti katolička publikacija, ciljajući na njezinu modernu opremu. Već jednom u emigraciji, reče mi P. Jesih, da su mnogi odmah nakon rata, tražili stare brojeve MOSK-a i čitali ih, shvaćajući tek tada važnost obrađenih tema i njihovu dalekovidnost.

U nemogućnosti, zbog stroge državne cenzure, javno raspravljati i kritizirati beogradsku politiku, a svjesni da nju i diktaturu podržava masonerija (uvijek protuhrvatska i protukatolička) prebacila se borba u našem tisku na pozadinu te politike, tj. protiv masonerije. U tim okršajima vodio je glavnu riječ rano nestali umni Đuro Ljubić, brat Antice Juras, koji uspijeva, nekim skrovitim kanalom doći do tajnih i povjerljivih masonskih publikacija ili dokumenata i to, kako se čulo, preko Beča. On taj materijal, popraćujući ga svojim komentarima, objelodanjuje u *Hrvatskoj straži*, a što pobuđuje senzaciju u javnosti i nemir među masonima, koji su čak posumnjali da se među njih uvukao neki « klerikalac ». Tu borbu protiv masonerije nastavlja s dužim raspravama spomenuti MOSK, koji tom pitanju posvećuje nekoliko brojeva.

Spominjem ovdje, da je beogradska vlada ukinula dnevnik *Narodna politika*, u kojem je bio direktor dr. Janko Šimrak, glavni urednik dr. Mario Matulić i novinari Ivo Bogdan, Ivo Lendić, Stjepan Hrastovec, kojima se kasnije pridružuju Ivo Degrel, Tijas Mortigjija i još neki. Kako već to biva, policija je bila zauzela njezine prostorije, na što je nadb. Bauer protestirao izravno na kralja Aleksandra (« Veličanstvo, izvršni organi Vaše vlade zabranili su mi novine »). Zahvaljujući tom prosvjedu bila je dignuta zabrana, i novine su mogle nastaviti svojim izlaženjem (62).

Kako spomenuh, s proglašenjem diktature hrvatski narod odgovara okupljanjem u opći narodni pokret u uzajamnoj suradnji, što je pak sa svoje strane pretpostavljalo priznanje važnosti i uloge svim živim snagama hrvatskog naroda koje su tada djelovale u javnom, bilo političkom, bilo kulturnom i socijalnom životu, a što bih nazvao blagotvornim učinkom diktature. Među tim snagama nijesu zastalno bile najmanje one HKP, koje su po broju, formaciji i djelatnošću postigle zavidno mjesto u javnom životu, a uz to nosile su sa sobom i moralnu snagu Crkve. U toj atmosferi

(62) N. mj.

pomalo se uklanjaju međusobne diskriminacije, namjesto koje dolazi do uzajamnog društvenog priznanja i prijateljskih odnošaja. Na taj način snage kat. pokreta postaju sastavnim dijelom općeg hrvatskog narodnog javnog života, osobito na kulturnom i društvenom polju. U to doba nestaju s naše strane posljednji tragovi «diobe duhova» iz Mahnićevih vremena; prihvaćamo sve valjane vrijednosti i njihove predstavnike s druge strane, a za uzvrat, oni priznaju katoličkim snagama mjesto koje im pripada.

Protumarksistički front

To uzajamno priznanje i solidarna suradnja provest će se u prvom redu među studentima i njihovim udruženjima u Zagrebu, dok je sve to već prije postojalo, u malom obujmu, u provincijskim gradovima. Oporba studenata bit će naravno prvih godina uperena protiv beogradske diktature s mnogim demonstracijama, sastancima, letcima i sl., pri čemu će neko vrijeme surađivati i marksistički studenti, ali ne za dugo, jer će brzo zapuhati drugi vjetar iz Moskve.

Ante Ciliga, najbolji naš poznavalac političke igre Staljina i Kominterne, daje nam ove podatke o komunističkoj taktici: do ljeta 1932 Staljin je dao voditi u Jugoslaviji tzv. «ultra-lijevu» politiku uperenu protiv diktature Aleksandra i srpske hegemonije, u suradnji sa svim nacionalnim opozicijama. Staljinova taktika poslije dolaska Hitlera na vlast (u ožujku 1933), suprotstavljanja Zapada pomoću «pučke fronte» Hitleru i «osovini», uključila je i Jugoslaviju u taj planirani «zapadni front». Iz toga se rodila parola «obrana Jugoslavije takve kakva jest od naci-fašističke opasnosti», dakle nova linija obrane velikosrpske hegemonističke Jugoslavije. Ta nova Staljinova taktika u Jugoslaviji došla je u brzu i odlučnu fazu razvitka nakon što je na VII. kongresu Kominterne (srpanj-kolovoz 1935) Staljin preko Dimitrova bacio, legalizirao i učinio centralnom za sve evropske partije parolu «pučkog fronta» protiv fašizma (63). Naši studenti marksisti će pokušati odsada operirati s tom novom parolom protiv «fašizma» pod kojim podrazumijevaju sve skupine i stranke koje nijesu marksističke, ili barem saveznici, malo mareći za borbu hrvatskog naroda, stoga će biti brzo isključeni iz redova hrv. studenata i postavljeni onamo kamo spadaju, među neprijatelje hrvatskog naroda.

Naši katolički, organizirani sveučilištarci, po svojoj katoličkoj viziji svijeta, imaju sve razvijeniju spoznaju i osjetljivost za idejna strujanja, mimo konjunkturalnih političkih zbivanja, i prvi su naslutili opasnost, ne samo za vjeru nego i za hrvatski narod, koja je nadolazila od markisistčke infiltracije u hrvatsko sveučilište i pomalo u široke slojeve naroda. Ta nova već spomenuta socijalna orijentacija došla je do izražaja u sve brojnijim predavanjima i tečajevima kao i publikacijama,

(63) *Bilten HDSA*, br. 64 (Rim 1970) 64-66.

u socijalnim raspravama, i to ne samo u našim društvima, nego u svim hrvatskim akademskim klubovima, a kadikad i u javnim diskusijama na sveučilištu s marksistima, a naravno, da smo ta ista pitanja raspravljali u srednjoškolskim đačkim organizacijama i godišnjim tečajevima. Bilo je i te kako potrebno, da se ista tematika iznese i raspravi pred širokim slojevima pučanstava, da bi ih se na vrijeme upozorilo, tko su marksisti i koje planove imaju — ta boljševička Rusija u Staljinovoj eri služila je kao divan primjer za to —, ali nažalost nije se u tom smislu ništa učinilo. Našim političarima, znanstvenicima i kulturnim radnicima nedostajala je neka intelektualna intuicija, da bi shvatili sav domašaj nadirućeg marksizma. Ja sam g. 1935 održao nekoliko predavanja i javnih rasprava s marksistima na poluotoku Pelješcu, skupa s domagojcem Jozom Kunčevićem, u nekoliko sela, a g. 1938 u društvu s I. Bogdanom kroz više sela Gorskog Kotara i okolice Sušaka, pa po reakcijama te međusobnim raspravama i svađama uslijed tih predavnja, shvatio sam kako je to bio pogodni čas i potreba naroda, da im se posvijetli u to pitanje marksizma u prodiranju.

« Domagoj » dakle uspostavlja veze i suradnju sa svim hrvatskim studentskim klubovima u Zagrebu, kao « Augustom Šenoa » « Hrvatskom Mladicom », « Matijom Gubcem », zatim s muslimanima i drugim društvima, koja su još surađivala s marksističkim studentima u oporbi protiv diktature Beograda. Među hrvatskim studentskim klubovima bio se organizirao neki federativni « Interklub » za koordinaciju zajedničkog nastupa svih društava, kojemu će beogradski režim suprotstaviti i finansirati osnutak projugoslavenskog kluba pod imenom « Jug. akademska čitaonica » (JAČ), u kojoj su, kako veli I. Lendić, bili « sumnjivi tipovi, policijski doušnici, režimski plaćenici i štićenici » (64). U tom Interklubu će domagojci brzo postaviti pitanje neuputnosti daljnje suradnje s marksističkim studentima u jedinstvenom hrv. nacionalnom frontu na zagrebačkom sveučilištu. « Domagoj » je naime prihvatio tu interklubsku suradnju u ime viših interesa hrvatskog naroda ugroženih od Beograda, ali u početku ni on, ni « Zbor duhovne mladeži » ne potpisuju zajedničke letke i proglase, što će učiniti ipak nešto kasnije. « Domagoj », kao član Interkluba i pristaša zajedničke suradnje, upozorit će dakle na uporni i podmukli aktivizam jugoslavenske partije « na hrvatskom sveučilištu koja se pod svim mogućim maskama nastojala infiltrirati i afirmirati na hrv. sveučilištu nakon smrti Stj. Radića, te svesti klimu nezadovoljstva i revolucionarnost hrvatskih sveučilištaraca na svoj « subverzivni, ustvari protuhrvatski, protukatolički i protumuslimaski mlin », kako piše Lendić (65).

Isti I. Lendić mi je jednom pričao, još u Zagrebu, kako je na nekoj sjednici, valjda Interkluba, uvjeravao « do iznemoglosti » studente, da je markso-komunizam potencijalno najveći neprijatelj hrvatskog naroda, kojega ne ugrožuje samo politički, nego i sam njegov povi-

(64) LENDIĆ, n. mj.
(65) LENDIĆ, n. mj.

jesni i kulturni identitet. Kao potvrdu na moju gornju tvrdnju, o neshvaćanju marksističke opasnosti kod naših vodećih ljudi, navodim slijedeći slučaj. Hrvatski studenti, inicijativom domagojaca, posjetiše Filipa Lukasa, predsjed. Matice hrvatske g. 1934 tražeći od njega da Matica hrvatska prestane s izdavanjima marksističkih pisaca, i koliko se sjećam posebno M. Krleže. Koliko je Lukas shvatio to iziskivanje studenata i opasnost od marksizma vidimo iz toga što, mjesto odgovora, on upita studentsku delegaciju: « Nema li među vama klerikalaca? », naslućujući da je to njihovo maslo. Tek pred malo vremena, listajući *Kat. list*, nalazim o tome slijedeću vijest: da su pred 2-3 mjeseca 15 društva naših akademičara uputili predstavku odboru Matice hrvatske, protestirajući zbog izdavanja nekih djela nekih pisaca (66).

Neka mi se dopusti opet mala digresija, kada je pitanje o protumarksističkoj fronti. Ja sam kao student u Parizu otkrio naše radnike (već jedno stoljeće mi « proizvodimo » radnike za tuđi svijet!) u pariškim predgrađima, koje sam počeo nedjeljno posjećivati, i pri tim susretima naišao na komunističke propagandiste među njima. Naši radnici, većinom iz Livna i okolice, te dalmatinskog zagorja, nijesu se dali uhvatiti na komunistički lijepak koji su za svoj neuspjeh krivili mene, kako su to izjavili radnicima. Upravo u to vrijeme došao je k meni neki mladi komunist, koji je za mene doznao, a i upoznao upravo na tim slu-

(66) *Kat. list*, br. 22, 1934.

čajnim susretima u predgradskim birtijama i, iza prvog posjeta, nastavio dolaziti k meni. Jasno da sam pri tome morao probuditi sva osjetila opreznosti, ali sam ipak doskora stekao uvjerenje o njegovoj dobronamjernosti. Mladić, zovem ga N.S., bio je sit komunističkog društva i nehumanog života među njima; ispričao mi je svoju bolnu povijest, kako je upao među njih, a kao konkretni razlog svojih susreta izjavio mi je, da bi se htio povratiti u normalni život, u slobodu. Pitao me za savjet: što da učini, kako bi tu svoju želju ostvario, a da ne bude uhapšen i ponovno zatvoren, netom se povrati svojoj siromašnoj majci u domivini. Ja sam se tim upitom obratio na slovenskog svećenika Kuhara, koji je vršio neku funkciju na jugosl. ambasadi u Parizu, a ovaj, iza kako je to pitanje iznio nadležnima, odgovorio mi je nakon nekoliko dana: može se slobodno vratiti, ali uz uvjet da se stavi u službu policije. Mladi N.S. je to odlučno odbio, sjećajući se, kako mi reče, strahota počinjenih od nje na njemu i drugima. Taj mladi komunist dođe jednom upozoriti me, da su naši komunisti u Parizu odlučili « maknuti me », nije znao točno odrediti, znači li to hitac u zatiljak kada se kasno u večer budem vraćao doma ili koji drugi način. Pošto nijesam namjeravao odustati od mojih posjeta našim radnicima, odlučili smo mi dvojica, da će me on telefonski upozoriti u koje predgrađe kreću komunisti dojduće nedjelje, tako da bi ih mogao izbjeći i krenuti na drugu stranu. Na povratku s praznika 1930 mladi N.S. nije se više pojavio, kako je obećao, a imao mnogo interesa da me

vidi. Nestao je. Na koji način? Ne znam, ali ni danas ne sumnjam u njegovu vjernost, jer se je kod mene ispovjedio i pričestio i ostavio pisma svoje majke, da bih se ja mogao jednom u Zagrebu s njima legitimirati pred majkom, kao i nešto zašteđenog novca za nju. Sve sam to obavio na povratku u Zagreb i tješio jadnu majku kako sam najbolje mogao.

Pri jednom posjetu skupini naših radnika, netom stigoh u njihov zajednički stan, upadne policija, zaplijeni mi hrvatske novine (*Hrvatsku stražu*) koju sam donosio radnicima i povede me na policiju. Usred dva policajca bio sam optužen kao komunistički agitator. Dok sam ja to nijekao i dokazivao, komisar je iznosio uvijek nove « dokaze » o tome, što je trajalo poduže vremena, sve dok im nijesam predao broj telefona mojeg samostana, da bi se mogli tamo informirati o meni. Nakon deset minuta vratio se komisar, ispričao se na zabuni, i reče, da mogu nastaviti svojim radom. Dvije tri nedjelje iza toga pri jednoj intervenciji kod poslodavca naših radnika i ovaj mi predbaci da sam opasni tip, da je on to čuo od jugoslavenske ambasade. Kada sam izvadio moj notes da to zabilježim, da bih se mogao s tim poslužiti, umekšao se i reče da me je zbilja ambasada optužila kao komunista, ali me zaklinjao da se ne dozna, da je ta vijest došla od njega.

U svojstvu duhovnika H.K.A. kluba « Domagoj »

Pri odlasku iz Dubrovnika bio sam ostavio duhovništvo đaštva jednomu dominikancu, ali ga nakon

kratkog vremena preuzima o. Klement Žic, franjevac. Nakon povratka sa studija, početkom g. 1932, bio sam poslan u Dubrovnik, gdje sam nastojao opet uključiti se u život našega đaštva. Ustonovio sam brzo da, taj novi naraštaj đaka nije više bio na nekadašnjoj visini. Previše se pažnje posvećivalo priredbama i javnim nastupima na štetu osobne duhovno-intelektulane formacije. Moj pak boravak u Dubrovniku bio je prekratak, a da bih mogao nešto temeljitije poduzeti. Te iste godine u lipnju (treće godine diktature) priredilo je naše domagojsko đaštvo svečanu akademiju u klaustru Male Braće prigodom godišnjice Augusta Šenoe, što nije bilo bez stanovite opasnosti u to doba. Nakon recitacije Šenoine pjesme «Još nas ima još Hrvata» uz opće pljeskanje počeli su padati i usklici i povici, najprije pojedinačni (intonirao ih je osobito Tijas Mortigjija) koje prisutna publika brzo prihvaća u koru, a koji nisu bili baš previše ljubazni za Beograd i diktaturu. Izgreda nije bilo. Ipak oko ponoći, nakon što je sve bilo svršilo i publika se razišla, došao je u samostan šef policije, neki Srbin iz Vojvodine, s nekoliko policajaca u civilu, uhapse me i povedu u pritvor, u « Sponzu », gdje sam već našao oko dvadesetak uhapšenih đaka i građana. Bila je to prva manifestacija u Dubrovniku iza proglašene diktature, a koja se, mimo namjere, od kulturne pretvorila u nacionalno-političku, a kada se jednom razbio led, đaci i mladež nastavljaju s demonstracijama na razne načine i na vlastitu odgovornost.

Krajem te g. 1932 prelazim u Split (Poljud). Odmah

stupam u vezu s don Nikom Matulićem, pomažem mu u radu među đacima i preuzimam duhovništvo srednjoškolske organizacije učenica. Upoznajem se s našim splitskim đacima (mjesto je da spomenem našega Mateja Jeličića, a od učenica Giuliettu Luetić, danas gospođu Tijan, Slavicu Bernić, Anku Rukavinu i druge) i u isto vrijeme započinjem se spremati za rad među seljačkom mladeži u Kaštelima, kao što i među mladim radnicima Splita. Vraćajući se nakon večernjih sastanaka doma, u pokasno doba, obično su me kroz grad pratili đaci ili radnici i prolazeći kroz splitsku « pijacu » sve češće zametnemo rasprave s marksističkim đacima, što se nije dešavalo u Dubrovniku, gdje nije bilo marksističkih đaka. Moj boravak u Splitu trajao je oko tri godine, kada me starješinstvo ponovno premjesti u Dubrovnik, ali opet za kratko vrijeme. Pred Božić g. 1935 obilazim poluotok Pelješac i održavam konferencije s javnim raspravama s marksistima u Kuni, Janjini, Potomlju i još u nekim selima, gdje su se bili ugnijezdili prvi komunisti u dubrovačkoj okolici.

Početkom g. 1936, na poziv nadb. Stepinca, još koadjutora, polazim u Zagreb, da po njegovoj odluci preuzmem duhovništvo akademskog kluba « Domagoj », a u isto vrijeme molio me je Đački savez da preuzmem duhovništvo samoga srednjoškolskog sekretarijata. Moj dolazak u Zagreb pada u vrijeme sve češćih nemira na sveučilištu i već prvih dana shvatio sam kakve mi sve poteškoće predstoje u novom radu. Kako provesti neki dobro planiran program rada, produbsti duhovni život i intelektualnu glad kod mladih

studenata, što sve zahtijeva neku sabranost duha i « otium » uma? Demonstracije su bile uperene protiv Beograda, ali kako već rekoh doskora kreću i protiv marksista. Hrvatski studenti, mladež i sav hrvatski narod okupili su se jednodušno oko nacionalnog i političkog programa pod vodstvom Vlatka Mačeka, ali sam brzo uvidio da mladi studenti prate s neprekrivenim simpatijama i djelovanje Ante Pavelića u emigraciji, osobito iza atentata u Marseille-u (9. list. 1934). Javno mnijenje je bilo nekako uvjereno, da ta dva političara rade sporazumno, i stoga svi bez razlike glasuju za Mačekovu listu « Udružene opozicije ».

Došavši u Zagreb, stanovao sam prve dvije godine u bogoslovskom sjemeništu na Kaptolu. Prva mi je skrb, da uđem i upoznam sveučilišni svijet Zagreba, prikupljajući informacije, uspostavljajući doticaje, pohađajući, koliko sam mogao, njihove rasprave i zborove, zatim naše ljude, a prije svega i samoga nadb. Stepinca, da bih tako mogao dobiti jasnu sliku o stanju i težnjama đačkog svijeta, posebnim obzirom na « Domagoj » i naročito što misli i želi nadbiskup koji me je pozvao na tu novu dužnost, da bih tako mogao udesiti moj program rada. Ipak osobna veza i razgovor s pojedinim domagojcima bila mi je prva dužnost. To nije bilo tako lako uspostaviti, kako sam želio, budući da mnogi studenti, zbog nestašice sredstava, dobar dio godine nijesu boravili u Zagrebu. Kad bi ovamo stigli, bili su previše zaokupljeni ispitima. Tako sam s mnogima od njih imao tek prigodne susrete. Druga briga bila je, da bi redoviti sedmični sastanci bili što

bolje pripremljeni temama za predavanja i izborom predavača, zatim organiziranjem raznih sekcija, mjesečnim duhovnim danima sabranja i zajedničkom pričesti te godišnjim duhovnim vježbama.

Nijesam se pak ograničio na samoj, da tako kažem, dušobrižničkoj misiji, nego sam, po svojim osobnim doticajima i razgovorima s mladim ljudima, koji se posvećuju intelektualnim profesijama, nastojao da je popunim, proširim na sav život i buduću misiju, izazivajući klijanje svih njihovih sposobnosti i darova i duhovno-intelektualnog otvora prema punoj i odgovornoj osobnosti. Taj postupak sam smatrao najboljim načinom odavanja poštovanja osobnom dostojanstvu svakog studenta, što su oni dobro shvatili i vrlo rado mi pristupali i otvarali se prema meni.

Kao duhovnik đačkog saveza, moj se rad prije svega razvijao dopisivanjem sa svakim društvom, što je sačinjavalo redovitu vezu.

Druga je pak bila moja dužnost godišnje posjećivanje svih srednjoškolskih organizacija, zadržavajući se u svakoj barem dva-tri dana. Ti posjeti bili su važni prije svega što je to bio jedini način doći u doticaj sa svim đacima naših društava, koji su uvijek rado očekivali taj posjet, znatiželjno ispitivali i slušali vijesti, događaje i struje iz Zagreba i svijeta; drugo, to je bio najbolji način oblikovanja svijesti pripadnosti đačkom pokretu, koordinacije rada kao i daljnja priprema za prvi ljetni tečaj ili kongres.

Treća vrst doticaja bili su sami godišnji tečajevi, koji su trajali po nekoliko dana u vrlo drugarskoj

atmosferi, a na kojima su imali pravo sudjelovati svi đaci, ali stvarno su prisustvovali samo oni koji su smogli sredstva i predstavljali svoje društvo.

Kada stigoh u Zagreb, kako rekoh, već je bila uspostavljena uzajamna suradnja između domagojaca i drugih studentskih klubova, a preko njih sam brzo došao u dodir i ja s tim klubovima. (Mjesto je da ovdje spomenem marnu domagojku, posvudnu i uvijek dobro informiranu Zlatu Čubelić, koja mi je bila vrlo odana i uvijek pri ruci, a što su joj komunisti iza rata naplatili ubojstvom, jednako kao i njezinu suprugu Dani Uvanoviću).

« Domagoj » je tada imao svoje prostorije u Gajevoj ulici br. 4, kamo su se češće svraćali i studenti drugih klubova, koji su me često pozivali kao predavača, kao i na tečajeve koje su priređivali, a kadikad i na javne rasprave s marksistima na sveučilištu, prema kojima su tada sačinjavali solidarni blok. Ta suradnja hrvatskih studentskih klubova odvijala se na svim razinama sveučilišnog života intelektulanog i socijalnoga, ali je postepeno poprimala sve više narodno-političku boju i u tom smjeru izdavali su letke, pripremale se demonstracije, utvrdila se strategija i sl.

To razdoblje međuklubskog povezivanja i suradnje bilo je po sebi pozitivna pojava, ali je prijetila opasnost, da katolički studenti budu povedeni i preko dozvoljenih granica, barem po ondašnjem shvaćanju. U tom pogledu, moram reći, da « Domagoj » kao društvo nije nikada organizirao nikakav pothvat političke naravi; nije se nikada na društvenim sastancima o tome

raspravljalo ili odlučivalo, niti se na njima pozivalo članstvo da u njima sudjeluje. Stoga « Domagoj » i Zbor duhovne mladeži ne potpisuju u početku nikakav letak ni poziv, što će ipak kasnije potpisivati. Domagojci dakle u tome sudjeluju kao pojedinci i sami odgovaraju za svoje čine. Tako u teoriji, a moram priznati, da u praksi nije bilo lako povući jasnu graničnu crtu dokle nastupaju pojedinci, a kada je, barem moralno, uvučeno i samo društvo. Da li sam smio izričito zabraniti domagojcima sudjelovanje u tim zbivanjima, kada je javnost bila elektrizirana od sudbonosnih razvoja koji su se naslućivali za hrvatski narod? Ne bi li to značilo povući se u geto i tražiti od studenata da se dezinteresiraju za javna narodna zbivanja? Uostalom bi li to bilo maguće uopće provesti?

Pred malo vremena upitao sam jednog uglednog križara: bi li se moglio ustvrditi da su i članovi «Mahnića » jednako tada surađivali u tim đačkim pothvatima? Odgovor je glasio: da i ne! Smijem li taj odgovor tumačiti u smislu, da su pojedini križari sudjelovali, ali se je « Mahnić » ipak službeno ograđivao od toga (67).

(67) Na taj zaključak me navodi i jedna druga informacija, koje vjerodostojnost ne mogu provjeriti, da je naime Ivan Oršanić s nekim drugim križarima zatražio u to vrijeme od Protulipca, da bi se križari odlučnije priključili općoj studentskoj borbi, a čemu bi se bio Protulipac usprotivio i što bi u tom slučaju bilo povodom, da se Oršanić, Rieger, Žanko i neki drugi odijele od križara i stvore svoju zasebnu skupinu oko *Hrvatske smotre*. Toj hipotezi nadodajem drugu: nije li možda ta Protulipčeva uskrata navela Oršanića, da u svojim uspomenama ustvrdi: da je Protulipac bio Hrvat, ali za Jugoslaviju?

Svakako Pilepić, u spomenutoj knjižici, među ostalim prigovorima senioratu predbacuje, da se je « ta struja dala previše zahvatiti od političke strasti », tj. od hrvatskog nacionalizma. Veli, da u tome griješi osobito *Hrvatska straža*. Priznaje pak da politiku ne vodi domagojstvo kao takvo, nego u prvom redu *Hrvatska straža*, premda « Seniorat u svojoj cjelini nije u tome jedinstven ». I još jedna njegova opaska: « A jubilarni kongres u Dubrovniku i neki događaji pokazali su mi da duh *Hrvatske straže* vlada više manje i u akademskom « Domagoju » (68).

Pilepić je bio poznat kao strog čovjek radikalnih stavova, ali nema sumnje, da on mnogošta dobro pogađa. Nije moja dužnost odgovoriti bilo što u ime *Hrvatske straže*, ali je istina, da su urednici i njezino pisanje imali utjecaja na stanoviti broj domagojaca. Otvoreni prigovor katoličkim studentima zbog njihovih javnih nastupa čuo sam izravno od nekih svećenika na Kaptolu, a u prvom redu od preč. Pavla Lončara, koji mi je jednom izravno natuknuo, da bih ja osobno na to poticao. No prigovor nije bio na mjestu jer ih doista nisam poticao. Ja sam već onda bio svjestan teškoća koje je takvo stanje postavljalo u svoj konkretnosti: kao duhovnik ja ne mogu zapriječiti katoličkim studentima, da kao slobodni građani imaju

(68) Pilepić, n. mj. 94-97.

udjela u javnim narodno-političkim zbivanjima, ali s druge strane, kako predusresti prigovor, da se članovi društva KA bave tim pitanjima i sudjeluju u tim događajima.

Bilo je dakle s moje strane ispravno i potrebno obratiti se samom nadb. Stepincu. U prvoj prigodi izložio sam mu položaj i odnose na sveučilištu; spomenuo sam mu kako i domagojci sudjeluju u njima, premda «Domagoj» kao društvo niti raspravlja niti odlučuje ništa oko tih studentskih pothvata; na koncu naveo sam prigovore koji mi dolaze sa strane nekih svećenika s Kaptola protiv tih sudjelovanja đaka na sveučilišnim demonstracijama, premda sam pretpostavljao, da Stepincu nijesu bile nepoznate prilike i neprilike na sveučilištu. Zaključno sam mu postavio izričito pitanje: «Ako Vi, preuzvišeni, smatrate to takvo sudjelovanje naših studenata na sveučilištu neuputnim, izvolite mi to izjaviti i ja ću s moje strane učiniti što sam dužan u tom pogledu, ali, nadodao sam, u slučaju povlačenja očekujte sutra, prekosutra vijanje crvene zastave na sveučilišnoj zgradi».

Nadb. Stepinac mi je na to odgovorio: «Znam, da studenti u tim demonstracijama znadu prijeći granicu, ali se ipak ne smije dozvoliti da se komunistička zastava vije na hrvatskom sveučilištu. Ta i ja, kada bih danas bio student, zastalno, birajući između dva bloka nacionalista i komunista, izabrao bih nacionaliste».

Uz preporuku svih potrebnih opreza s njegove strane, koje sam đacima stavio u srce, ja ih nisam pri-

ječio da i dalje nastave svojim djelatnim prisustvom u sveučilišnom životu, ali kasnije bit će upravo to što će izazvati moje uklanjanje od duhovništva «Domagoja», kako ću dolje iznijeti.

Tri razvojna razdoblja Hrv. kat. pokreta.

Ovdje smatram potrebnim pružiti, zbog jasnijeg uvida u moj predmet sažet prikaz iz šire doglednice, kako su se naime naši odnosi i stavovi odvijali usred nove evolucije u hrvatskom narodu i društvu uopće.

Novi razvoji se uvijek prvenstveno doživljuju i osjećaju među intelektualnim i građanskim krugovima, da odatle najprije polagano i onda sve brže prodiru i među široke slojeve pučanstva, kao nove tekovine. Naš seljački svijet nije bio toliko protivan tim novotarijama kao takvima, ali ih je neprijateljski susretao, jer su mu dolazile uvijek okružene nekim novopoganskim duhom i idejama, uvijek protuvjerskim, a uz to su donosile i moralnu razuzdanost. Pod tim vidom bili su promatrani i politički ljudi, kao i sama «politika». Nije se voljelo imati posla s ljudima koji su daleko od vjere i Crkve. Otac vjernik je tada govorio svojoj djeci: budite pošteni, vršite zdušno svoj posao i dužnosti, ostanite dobri vjernici, sa svima dobri i uslužni, ali nemojte se miješati u politiku, jer tamo ide sve naopako i pokvarit ćete se.

To je bilo razdoblje prodora liberalizma kod nas, u stvari vjerskog indiferentizma, pozitivizma i natura-

lizma, ili, kako se onda nazivalo, « obzoraštine », s preostalim mentalitetom jozefinizma. Vjerni narod je uglavnom zazirao od toga, ali nije imao još dovoljno razvijenu vjersku svijest, niti su vjernici bili spremni da se s tom novom strujom ogledaju, stoga su to stanje podnosili, a kao pravilo javnog ponašanja bilo je: ne izazivati nove snage, ne upuštati se u rasprave i sukobe s njima, neka svatko ostane pri svojem uvjerenju. Svećenstvo nastavlja svojom redovitom pastvom vjerničkog puka, izbjegavajući idejno suočenje s novom modernističkom strujom, što bismo mogli nazvati spokojnim i malo « ratobornim » naraštajem. Netko je tu miroljubivu notu toga vremena kušao opisati na slijedeći način: župnik, uz čašicu, igrao je tarok s mjesnim liječnikom, učiteljem ili bilježnikom; razgovarali su o svemu, o političkim i društvenim zbivanjima i tricama, ali da bi se sačuvao mir, izbjegavali su se svi vrući problemi dana, osobito idejna i vjerska pitanja. To takvo stanje mogli bismo nazvati prvim razdobljem našega vjerskog stanja pri kraju posljednjeg stoljeća.

Ovaj spokojni « dijalog » pomutio je kod nas biskup Mahnić svojim nastupom i njegovim HKP, koji je počeo najavljivati « diobu duhova ». Prije nego se izrekne sud o toj « diobi », moramo nastojati shvatiti razloge koji su doveli do toga: prvo, trebalo je probuditi katoličku umrtvljenu svijest pred opasnošću zabluda novih idejnih strujanja koja su počela prodirati u široke slojeve naroda; drugo, trebalo je u tom smjeru formirati hrvatsku katoličku inteligenciju, koja će na intelektualnim forumima zastupati i učiniti prisutnom u javnom životu katoličku misao; treće, kao učinak gornjega, afirmirati pravo građanstva vjere i Crkve u hrvatskom narodu. Inteligencija, kao mozak naroda, ima se prva svrstati u velikom djelu narodne obnove. To je razlog da Mahnić udara na polutanstvo, lučeći istinu od zabluda i u tom smislu započinje oštre polemike na idejno-političkom polju (Starčević, Radić i dr.), na književnom (Kranjčević, Tresić-Pavičić i dr.), zatim u nastavi, umjetnosti nastupajući uvijek i posvuda radikalno s potanjim analizama, a polemički ton očituju tipične rubrike u *Hrvatskoj straži*, kao « aut-aut », ili « Fiat lux » i sl. HKP poprima od njega tu polemičnost i odnosnu diobu duhova, kao neki potrebni uvodni korak, da bi prokrčio sebi put u javni život. To bi bilo drugo razdoblje hrvatskog katolicizma, koje traje za Mahnićeva života, jenjava nadolaskom Jugoslavije, a nestaje s diktaturom g. 1929.

S osnutkom Jugoslavije i smrću Mahnića, Rogulje, Eckerta, glavnih predstavnika tog borbenog razdoblja, nadolazi novi naraštaj i nova vremena. Registar se mijenja, započinje treće razdoblje HKP. Glavna opasnost za hrvatski narod i vjeru ne dolazi više sa Zapada, nova ugroženost se naslućuje sada s Istoka. Ona nije, kako spomenuh, samo vjerske naravi, ona se brzo očituje kao narodna opasnost. To je narod shvatio i započeo borbu za svoj narodni opstanak, a koji se pogoršava u drugoj Jugoslaviji. Na tu novu situaciju, pred kojom se nalazi hrvatski narod, on odgovara okupljanjem svih svojih snaga oko zajedničkog na-

rodno-političkog programa, a što će se vremenom proširivati i na ostala javna životna područja. To okupljanje hrvatskog naroda, iza Aleksandrove diktature, dobit će oblik narodnog fronta, a to će značiti aktiviranje svih živih snaga naroda. Jedna od tih snaga je Crkva. Kada god naime nasilne diktature uguše društveno-političke i kulturne slobode i izražaje naroda, tada Crkva, nekom povijesnom nuždom, postaje « politička snaga kao zamjena » ušutkanih ostalih snaga. Ona u diktatorskim, nepluralističkim režimima postaje glavni, a često i jedini sugovornik s takvim režimima, postaje, povijesnom nuždom, glasonoša neorganizirane opozicije, kako se to tvrdilo ne nekoj međunarodnoj raspravi specijalista u Parizu (69).

Treće razdoblje

Diktatura g. 1929 je ubrzala ono što je bilo već zrelo u samom povijesnom razvoju i u duhovima. Bila je providnosna prigoda, da se prije svega u samim katoličkim redovima zaborave stare rasprave, pred činjenicom da nitko nikome nije nijekao pravo na opstanak i rad. Ipak to smirenje nije se postiglo potpuno, premda je bilo dijelom ostvareno. Među domagojcima toga razdoblja nijesam nalazio interesa za ta stara pitanja, jer nijesu postojali motivi za to. Ne znam za

(69) *Le Monde*, 3.XI.1972, Paris.

raspoloženje članova « Mahnića », ali nema sumnje da su neki križarski prvaci i dalje podržavali tu temu na dnevnom redu, a osobito sarajevski *Katolički tjednik*.

Na širem društvenom području je bilo bolje: dioba duhova je već bila stvar prošlosti, političke stranke su nestale, ljudi različitih orijentacija približavaju se i surađuju u velikim narodnim ustanovama: kulturnim, socijalnim, književnim kao i u javnim glasilima, susretajući ista duševna stanja i raspoloženja i na drugoj strani. Kako već iznesoh, takvo približavanje i suradnja najprije se ostvaruju među sveučilištarcima i kulturnim krugovima. Kao primjer navodim Lj. Marakovića, koji je, kao tipičan čovjek društvenog priopćivanja, bio vrlo priznat i cijenjen među književnicima i glumcima kao književni i kazališni kritičar.

(Pri jednom posjetu iza njegove poduže bolesti, reče mi, kako ga kazališni glumci salijeću pismima i upitima: zašto nije pisao o najnovijim izvedbama u kazalištu. Neka bude spomenuto ovdje i to, da nije postao sveučilišnim profesorom samo zbog toga, kako sâm reče, jer je previše aktivno sudjelovao u HKP).

Spominjem se njegova prijateljevanja s pjesnikom Domjanićem, tad s povjesničarom A. Dabinovićem i drugima, kojih se imena ne sjećam. Isto tako i prof. dr. Juraj Šćetinec surađuje u općim socijalnim ustanovama i podržava veze sa socijalnim radnicima. Mate Ujević i Pavle Tijan podržavaju veze s kulturnim radnicima i ustanovama, osobito s Maticom hrvatskom i kada se bude pokrenula *Hrvatska enciklopedija* biti će u njoj jedan urednik, a drugi dourednik. Hrvatski

katolički književnici i pjesnici bit će pomalo priznati kao sastavni dio hrvatske književnosti, kao Izidor Poljak, Đuro Sudeta, kasnije Ivo Lendić, poznat po svojim *Angelusima* te rano preminuli Aleska Kokić i drugi, dok Ivo Bogdan i Tijas Mortigjija podržavaju najbolje veze sa studentima.

Opadači HKP rado pokazuju na razdoblje diobe duhova, ali ne spominju i doba suradnje posvuda gdje je ona bila potrebna za dobro naroda i kulture. Mi možemo ne opravdati način i upornost te diobe, ali mora se priznati, da je ona bila nametnuta ondašnjim povijesnim stanjem i nestaje u novim povijesnim prilikama. Nije li se nešto slično dogodilo i opetovalo kod nas iza drugog rata, kada su se vjernici i glavnina hrvatskog naroda opirali komunističkom teroru i njegovoj težnji da pogazi narod i uguši vjeru u njemu? Nije li taj odlučni i radikalni otpor, kojega je najsjajniji primjer ostao nadb. Alojzije Stepinac s tisućama svećenika, vjernika i ostalih građana bio potreban za afirmaciju i očuvanje slobode naroda, vjere i Crkve, da bi se tek u drugoj fazi, kada je komunistički teror ustuknuo od svojeg nečovječjeg plana uništenja, pristupilo k nekom minimalnom dijalogu? Pokušaji doticaja i dijaloga što ih potiče Šagi Bunić s marksistima, zastalno nijesu bili zamislivi u prvom razdoblju iza rata. Trebalo je prethoditi vrijeme otpora i borbe — neke vrsti diobe duhova — da bi se izvojevalo najprije pravo na egzistenciju vjere i Crkve.

Ali osim tih naših nutarnjih uvjeta i motiva, uzajamna suradnja nastaje i kao zahtjev novih zbivanja i

razvoja na društvenom i kulturnom području Evrope, gdje nove pojave dobivaju sve općenitije značenje, ne ograničavajući se više samo na neku društvenu klasu ili narod. Ljudi su nagonski osjetili, da se nešto ispod njihovih nogu u temeljima drma: da cijena čovjeka i dosadašnjih vrijednosti blijede; nove klice krize naše civilizacije prodiru; da sve manje čovjek pilotira svojom sudbinom i poviješću, a nove ideje i ciljevi od drugih izrađeni, vođeni, nametnuti natječu se za vodstvo čovjeka i povijesti, uvijek iskorišćavani u službi nekih neosobnih snaga, dok čovjeku ostaje samo da se svrsta u njima i da im služi.

Ta pojava nije samo naša, ovaj put smo sinkronizirani s ostalom Evropom i suradnja hrvatskih katoličkih snaga s ostalim snagama pada upadno u isto vrijeme sa sličnom suradnjom kod drugih naroda. Tako u Francuskoj surađuju u ovom razdoblju katolički laici, koji se politički nalaze na ljevici (u ondašnjem, ne današnjem smislu) kao ljudi okupljeni oko smotre *Esprit* s drugim skupinama koje se nalaze na desnici, kao « Ordre nouveau », « Jeune droite » « Réaction » i sl., svi željni da bi goruće probleme zahvatili u korijenje, zbog krize bitnih vrijednosti i prema tome civilizacije.

Svi propagiraju antikapitalizam na ekonoskom polju; predlažu radikalne zahvate i rješenja. Kritizira se formalni demokratizam, utemeljen na pukom brojenju glasova. Izjavljuju se spiritualistima, s težnjom da bi se čovjeku povratilo njegovo određenje, koje je

duhovne naravi. Svi su glasni antikonformisti. « Ordre nouveau » ustaje g. 1933 « protiv kapitalističkog nereda i komunističkog tlačenja, protiv ubojničkog nacionalizma i nemoćnog internacionalizma, protiv parlamentarizma i fašizma.

« Ordre nouveau » zahtijeva, « da ustanove budu u službi osobe, a država podčinjena čovjeku ». Ti mladi ljudi 30-tih godina ovog stoljeća predskazali su na pustoš i razaranje tradicionalnih tipova na sociološkoj razini, a što rađa pojavu da se ondašnja mladež daje zavesti dvjema suprotnostima: fašizmom i komunizmom. Zasićeni materijalističkim i racionalističkim ideologijama, komunizam se bitno ne razlikuje od kapitalizima, oba su isprevrtali red vrijednosti dajući prvenstvo gospodarskoj kategoriji; oba vide u produktivitetu i novcu najvažniju stvarnost, niječu čovjekovu nadu u drugi život. Komunizam, da bi ukinuo gospodarske nepravde, nivelirao je društvo, učinivši čovjeka oruđem planirane ekonomije. Sve to mladi nekomformisti odbijaju kao « buržoaski duh ».

Iz svega toga nemira mladih jasno odsijeva, da je čovjek kao « slika Božja » bio stavljen u pitanje, da je zapadna civilizacija bila isprevraćena, da kapitalizam i komunizam nijesu riješili bitne ljudske i društvene probleme. Njima nasuprot imala bi se provesti « duhovna revolucija », u kojoj bi čovječja osoba imala prvenstvo. Mislioci koji su propagirali tu revoluciju bili su Peguy, Bloy, Bernanos, Mounier, Maritain i

drugi (70). I mi se danas s pravom pitamo: zašto ova duhovna revolucija nije donijela željenih resultata? Zašto je mladi poratni naraštaj prešao preko njih, i nepročitavši ih? Zato što su bili napisani « jučer », a oni žele živjeti « danas », pa radije polaze na tuđe, pomodne ali i mutne bunare. Drugo, spomenuti učitelji potiču osobnu misao, rasuđivanje i odluku, a to je velika muka za današnjeg aktivističkog čovjeka. Ipak, da je bilo vremena, bilo bi se štošta postiglo, međutim ciklon i anticiklon, komunizam i fašizam su zamaglili mnoga obzorja; zavesti će mlade ljude s nadom, da će u njima i po njima pronaći rješenje svih problema, dok će ustvari ostaviti za sobom razaranje i pustoš kojima još ne vidimo kraja.

Nakon prvog rata stanoviti broj naših mladih hrvatskih katoličkih intelektualaca pohađaju sveučilište u Parizu: dr. M. Ivšić, dr. I. Merz, dr. M. Matulić, dr. J. Šćetinec, dr. Đuro Gračanin, dr. E. Palua, prof. Spalatin i još neki drugi, kao i ja sâm, koji te nove ideje i vrenje, kao i duh kritike i suradnje donose sa sobom u Hrvatsku i u tom smislu traže i provode suradnju i susret sa svim pozitivnim snagama u domovini, obarajući se na kapitalizam, formalnu demokraciju, marskizam, a za novog duhovnog čovjeka. Međutim mi tada nismo još bili svjesni potpuno kobnih

(70) Ove težnje među mladim francuskim katolicima iznosim prema raspravi Jean-Louis Loubet de Bayle, u talijanskom prijevodu *I non-conformisti degli anni trenta*, Roma 1972.

posljedica što ih je sa sobom donosila činjenica, da se mi ne nalazimo više na rubu Zapada, nego na rubu istočnog kruga kulture, a svaki ovakav nasilni premještaj iz jednog kulturnog kruga u drugi donosi sa sobom sudbonosne posljedice sve do istrebljenja, najprije naše kulturne osebujnosti i povijesnosti, do zakočenja daljnjeg narodnog razvoja i utrnuća naše zasebne narodne egzistencije.

Već je prva Jugoslavija planski nastojala izbrisati Hrvatima, katolicima i muslimanima njihovo povijesno pamćenje, kulturnu baštinu i državnu misao. Druga Jugoslavija nastavlja i pogoršava taj proces ugušujući i sve one ljudske i kulturne vrijednosti koje su sačinjavale sadržaj konkretnog života naroda. Kako onda, pred tim već naslućenim ugrožavanjima, privući mlade ljude, da se posvete visokim kulturnim i čovječanskim problemima, dok ih je povijesna nužda nukala da svu pažnju posvete ugroženoj narodnoj egzistenciji, ostavljajući sve ostalo « za kasnije », što traje do danas. Ja ovdje iznosim ono što se je tada u duhovima doživjelo, a što slijedi i do današnjeg dana, bez izricanja nekog suda.

Hrvati već onda nijesu smatrali Jugoslaviju svojom državom, u kojoj su oni bili neprestano zanijekani i falsificirani počevši od Strosmajera, preko Đule Nikolajevića, do Rankovića i Tita, koji bez okolišanja kaže (71) da se ima isključiti utjecaj « naročito sa Zapada », s opetovanim « čistkama » hrvatske inteligencije

(71) Titov govor, dne 9.XII.1972 u Titogradu.

što ima uvijek jednu svrhu: prekinuti povijesnu povezanost Hrvata uz zapadnjački kulturni krug, zaboraviti svoj narodni i kulturni identitet i zatim pretopiti se u kolektivnu anonimnu masu.

Nadb. Stepinac pokušava provesti jedinstvo u katoličkim redovima

U ovoj trećoj periodi ili četvrtom desetljeću postojanja HKP oba tipa organizacije nastavljaju svojim radom i daljnjim razvojem, svaki u svojem djelokrugu, uz znatno smanjenje međusobnih rasprava a, prema prigodama, s više doticaja i suradnje. Dvije godine iza kako je nadb. Bauer dobio kao koadjutora Stepinca, predaje mu dužnost i skrb oko organiziranih hrvatskih katolika. Kakav je nacrt stvorio Stepinac u toj svojoj novoj dužnosti, nije mi poznato. Najvjerojatnije je, da on nije imao neki gotov dalekosežni program, pošto je imao najprije utvrditi dobru volju kod ljudi, a onda bi sve lako išlo.

On je, kao prvi korak, išao za tim, da uspostavi neki red među raznim granama, što bi značilo koordinirati organizirane katoličke snage u duhu zajedničke suradnje s najpotrebnijim organizatornim središtem, i zatim sve skupa povezati uz crkvenu hijerarhiju. Onamo pak gdje dvije postojeće grane kat. pokreta nisu dosizale, trebao je pokrenuti organizaciju još neorganiziranih, u prvom redu muževa i žena. Uzevši pak u

obzir novonastale društvene razvoje i primjere drugih naroda, mislio je i na osnivanje tzv. specijaliziranih pokreta: za seljačku, radničku, građansku mladež, ali mislim da je to bilo samo « in votis », jer bi to nužno iziskivalo restrukturaciju već postojećih organizacija, a u prvom redu križarstva, koje je okupljalo mladež bez razlike na društveno slojevanje. Nadalje, on je pri tome morao voditi računa i o mnijenju drugih biskupa i o stanjima u njihovim biskupijama i, da bi bile opće prihvaćene njegove reforme, morao je poštivati ono što se dosada učinilo, tako da bi prva iskustva zagrebačke nadbiskupije mogla poslužiti i drugim biskupijama.

Mislim da ne griješim, ako ustvrdim da je ulazak nadb. Stepinca u rješavanje pitanja HKP, ustvari izmijenio polarizaciju u našim katoličkim redovima. Od toga časa nije se više radilo o odnosima između dviju grana pokreta, nego prije svega o tome da se jedna i druga uključi i koordinira s novim organizatornim središtem pod vodstvom i odgovornosti ordinarija. Ustvari nadb. Stepinac će pokušati provesti KA u svojoj nadbiskupiji i nastojati da prema njezinim načelima ustroji zajedničko jedinstvo za sve dosadašnje grane, koje će moći i dalje djelovati kao takve, ali odsada je hijerarhija koja preuzima vrhovno vodstvo i odgovornost, premda polazeći s onih katoličkih odgojno-prosvjetnih organizacija koje je pokret već bio stvorio.

Na koji način, ili kakvim postupkom je Stepinac pristupio tom svakako zamršenom poslu, ne znam.

Pretpostavljam da se najprije savjetovao sa svima onima koji su u tome bili izravno interesirani, ali je sigurno, da je mimo njih imao i druge savjetnike, doduše zainteresirane, iako ne izravno, kao Grgec, Pavao Jesih, a sigurno i Pavao Lončar.

Da bi ovaj moj prikaz bio potpuniji, poslužujem se *Katoličkim listom* koji mi omogućuje slijediti razvoj događaja neposredno prije zahvata nadb. Stepinca.

God. 1934 za Božić nadb. Bauer i Stepinac izdaju i zajednički potpisuju poslanicu o načelima katoličkih društava: muževa, žena, mladića i djevojaka, okupljenih u svojim središnjim savezima, raščlanjenim u dijecezanska okružja i župska društva. Naglasuju jednakopravnost i autonomiju struktura, što znači da KA ne ukida katoličke organizacije već ih povezuje i koordinira. Nabraja zatim te organizacije kako slijedi:

Za muževe: Seniorat « Domagoja » kao društvo katoličkih svjetovnjaka-intelektualaca, Zajednicu križarskog starješinstva i ostala društva katoličkih muževa;

Za žene: Starješinstvo domagojki, križarske starješice i ostala društva katoličkih žena;

Za mladiće: Križarsko bratstvo za seljačku, radničku i đačku omladinu, domagojce i katoličku đačku ligu koja obuhvaća višeškolce i srednjoškolski sekretarijat, te « Mlade junake »;

Za djevojke: Križarsko sestrinstvo seljakinja, radnica i učenica, djevojačka društva domagojki i kat. ligu za studentice « Domagoja ».

Poslanica nadalje ističe, da su svećenici duhovni vođe KA, ali nikada « drugovi » katoličkih svjetovnjaka, dakle ne upisuju se u društva KA. Zborovi duhovne mladeži, kao i sjemeništarci ne mogu pripadati ni jednoj od grana katoličkih svjetovnih organizacija. Na koncu preporuča se ljubav i sloga u KA (72). U ovom istom broju bila su objelodanjena i pravila KA za zagrebačku nadbiskupiju, a u slijedećem broju nalazim izjavu domagojskog tajništva KA o potpunom prihvaćanju gornje poslanice nadbiskupa i koadjutora, a koju izjavu potpisuju zbor duhovnika i predstavnici svih nabrojenih organizacija « Domagoja » (73). Par mjeseci kasnije osniva se biskupsko đačko okružje KA za domagojsko đaštvo u zagrebačkoj nadbiskupiji (74). Te iste godine objelodanjuju se pravila za duhovnike KA, a nadb. Stepinac objavljuje statut o položaju i radu duhovnika KA. Kao dan KA proglasuje se blagdan Srca Isusova.

Iz god. 1936 vrijedno je spomemuti, da splitski biskup dr. Kvirin K. Bonifačić definitivno uređuje KA u svojoj biskupiji. Nadb. Stepinac daje te iste gogodine izjavu, protiv nekih prigovora političke naravi, da odnos KA prema politici je jasan, neopoziv i definitivan, ali ipak odbija prigovor, da bi jedan ili drugi dio KA bio « protivan hrvatskom narodnom pokretu » (75).

(72) *Kat. list*, br. 3, 1935.
(73) N. mj. br. 4, 1935.
(74) N. mj. br. 26, 1935.
(75) N. nj. br. 31, 1936.

Iz tih nekih gornjih činjenica može se zaključiti, da se konačno pristupa hijerarhijskom preustrojstvu HKP u KA, što izaziva brojne rasprave u katoličkom tisku, a u čemu se posebno ističe preč. Pavao Lončar svojim člancima u *Katoličkom listu* u Zagrebu, a u Sarajevu *Katolički tjednik*. P. Lončar u brojnim člancima raspravlja o slijedećim stvarima: ništa bez hijerarhije, hijerarhijski položaj duhovnika u KA, njegov juridički položaj, temeljne razlike između dosadašnjih organiziranih tipova i nove KA itd. Lončar međutim, raspravljajući o tim temama, daje im polemički ton; on cilja prvotno na križare, tj. na njihovo vodstvo, gdje bi laici imali vodeću i odlučnu riječ, što se protivi načelima KA. Ali Lončar nije volio ni domagojce, naročito I. Bogdana i novinare okupljene oko *Hrvatske traže*.

Pri mojem dolasku u Zagreb nijesam mogao primijetiti nikakvih važnih promjena u djelovanju i odnosima među organiziranim katolicima. Nije mi u prvi čas bilo jasno, da li su se odluke spomenute poslanice počele već provoditi u život, ili nije li njihovo provođenje naišlo na poteškoće s bilo koje strane. U razgovoru s domagojcima i prijateljima nijesam naišao na nikakvo osobito negodovanje, radije spremnost prihvatiti volju nadbiskupa i surađivati u bratskoj slozi, dok mi je držanje i stanovište križara u prvi čas bilo nepoznato. Ta neizvjesnost je ipak trajala malo vremena, jer sam nakon nekog vremena opazio, da je nadb. Stepinac odlučio provesti u djelo koordinatorno jedinstvo u katoličkim redovima prema načelima KA.

Mislim da je bio počeo s izravnim doticajima između njega i svakog pojedinog interesiranog u toj restrukturizaciji, među kojima sam bio i ja pozvan u ime domagojskog đaštva. Stepinac pri tim razgovorima nije toliko inzistirao na određenim formama, koje se mogu uvijek dogovorno udesiti i preudesiti, nego prije svega na dobru volju za zajedničku suradnju i slogu pod vodstvom biskupa.

Ja u ime domagojskog đaštva nijesam imao nikakvih poteškoća ili rezerva oko novog preustrojstva KA, čak smo imali sve razloge da pozdravimo to preustrojstvo HKP u KA, tako da sam mogao izjaviti nadb. Stepincu našu pripravnost prihvatiti ono o čemu se dogovorimo i kako on na temelju toga odluči. Jasno, da je moj, tj. domagojskog đaštva, položaj bio jednostavan i nama povoljan; predmnijevali smo da će đaštvo u bilo kakvoj preinaci sačuvati svoju posebnu, specijaliziranu organizacijsku centralu, što pak nije slučaj s Velikim križarskim bratstvom. Ono se nije moglo oduševiti reformama u vidu zbog lako shvatljivih razloga: skučenje njegove široke autonomije; unaprijed bi mu ordinarij imenovao predsjednika, što znači da bi vrlo lako Protulipac mogao biti zamijenjen; drugo, bojazan pred novim specijaliziranim granama KA, koje bi križare lišile ne malih dijelova dosadašnjeg članstva, a mogao bih navesti još po koji razlog, priznajem kao pretpostavke, ali koje proizlaze iz same logike tadašnjeg stanja.

Kao potvrdu navodim da je (osim mojega predavanja na nekom prethodnom Socijalnom tjednu) fra

Mate Vodanović održao na istoimenom tjednu g. 1936 predavanje o staleškom momentu u KA, u kojem preporuča organiziranje KROM-a (kat. radničke mladeži), SKOM-a (seljačke mladeži) pa i GROM-a (građanske mladeži) kao posebne saveze, navodeći ne samo sociološke razloge u prilog svojeg prijedloga, nego i činjenicu da protivnici iskorišćuju upravo taj staleški i sociološki momenat. Malo iza toga se već objelodanjuju pravila za specijalizirana društva s prvim pokušajima organizacije. Osim što sam se i ja zalagao za tu vrst udruživanja, ona nijesu predstavljala nikakvu poteškoću za daljnji razvoj đačkog saveza, dok su ona i te kako zasijecala u sistem križarskih društava.

Potankosti i trajanje tih doticaja i savjetovanja Stepinca s ljudima iz katoličkih organizacija, ne sjećam se koliko su trajali, ali je činjenica, da nijesu rodili željenim plodom. Bio je to prvi, a predmnijevam i gorki neuspjeh nadb. Stepinca u ovom pothvatu, tako da mu nije ostalo drugo nego da uloži sav svoj autoritet, kao posljednji pokušaj.

Nadbiskup je dakle dao sazvati sve predstavnike s obiju strana, kao i sve javne katoličke radnike, da se okupe jedno predvečerje u nadbiskupskom dvoru, mislim bilo je u zimi 1936-37. Sastali smo se u Kuli dvora. Govorio je samo nadbiskup i to prilično uzbuđeno i odlučno. Nije bilo nikakvih rasprava ni pogovora. Netom je završio svoj govor - otprilike od pola sata - napustio je Kulu. Ne sjećam se naravno potanjeg sadržaja govora, ali znam da je požalio razdvoj, izrazio potrebu jedinstvenog djelovanja, volju Crkve

u provođenju KA itd. Pošto pak njegovi napori, u doticaju s pojedinim predstavnicima, da bi se pitanja riješila mirnim sporazumnim dogovaranjem, da se ljudi bratski okupe i porade složno za dobro Crkve, vjere i naroda u tim teškim danima pod vodstvom biskupa, nijesu uspjeli, on pozivlje sve prisutne da mu odgovore kroz određeno vrijeme na postavljene njegove uvjete: uklanjanje svih dvostrukih organizacija na istom području; drugo, da prihvatimo koordinatornu suradnju među nama, i treće, sve pod vodstvom hijerarhije, koja će provesti u tom smjeru potrebno preustrojstvo. Ne prihvatimo li te uvjete — i time je završio svoj govor — on će tada izravno to provesti u djelo.

Nastojim ovdje što autentičnije iznijeti glavno iz njegova govora, ali dopuštam da pri tome mogu nešto mimoići, ili ne izraziti uvijek izvornu misao Stepinca.

Par dana iza tog sastanka posjetio sam nadbiskupa i izrazio pripravnost sa strane domagojskog đaštva prihvatiti preuređenje naših organizacija prema njegovoj, tj. crkvenoj volji; pripravni smo pristupiti dogovorima i u tom smislu dalje surađivati. Tokom razgovora palo je naravno pitanje Križarskog bratstva ili točnije Protulipca, o čemu ga ja nijesam mogao izvijestiti ne imajući doticaja s njima od posljednjeg susreta u Kuli, a on je točno znao, kao i ja, da se ključ rješenja nalazi konačno u Protulipcu i Križarskom bratsvu, tj. u njihovu prihvaćanju ili neprihvaćanju namjeravanih preuređenja. Zamolio me je dakle nadb. Stepinac, da bih u njegovo ime, a kao prijatelj Protulipca posjetio ga i ispitao njegove planove, te da bih bratski nastojao nagovoriti ga da bi prihvatio iznesene prijedloge, dok bi stvarna reorganizacija bila stvar uzajamnog sporazuma i Stepinčeva « odobrenja ».

Moj posjet Protulipcu trajao je oko dva sata. Po mojem današnjem sjećanju on se pribojavao, da će novim uređenjem KA križari izgubiti onaj spontani zanos i dinamizam što ga imaju; da bi k tome u predsjedništvo Križarskog bratstva mogli ući ljudi, intelektualci, o kojima se on ponešto prezirno izjavljivao, koji bi bili njegovi kritičari i smetnja u radu, stezi i jedinstvu unutar samoga bratstva. Ne može se ući u neku već razvijenu organizaciju ili pokret bez ikakve priprave i pri tome misliti da ga se može voditi bez poznavanja duha i stila samoga bratstva. Orlovstvo, odnosno križarstvo razvilo se vremenom u samoniklu organizaciju, koja se ne može voditi po nekim općenitim shemama i apstraktnim teorijama. Njegov je dakle zaključak bio: pripravnost pokoravati se direktivama hijerarhije, djelovati po kršćanskim principima na vjerskoj obnovi naroda, surađivati s ostalim udruženjima, ali uz uvjet, da svaka grana sačuva svoju autonomiju bez ikakvih miješanja izvana u njezinu strukturu, upravu i nutarnje poslove, ili drugim riječima, koje je on volio naglašavati: ostaviti svakome slobodu djelovanja na svojem području, tako da svatko može pokazati što i koliko može.

Ja sam odgovor Protulipca vjerno prenio Stepincu i obojica smo zaključili, da tim odgovorom nemamo još ključ rješenja. Takav stav Protulipca ne odgovara

na pitanja koje je nadbiskup postavio, naime: kako izbjeći dvostruku organizaciju među istovrsnim članstvom; drugo, na koji način provesti jedinstven nastup i suradnju svih katoličkih udruženja; treće, kako složiti zahtjev pune autonomije s kompetencijom hijerarhije, kao npr. u konkretnom slučaju pri imenovanju ili barem potvrđenju pretsjednika Križarskog bratstva, i konačno činjenica da KA predpostavlja neko opće programatsko planiranje rada kroz određenu radnu godinu, dok pojedine organizacije i područja imaju svoju problematiku i odnosne programe prema njoj izrađene.

Ako malo potanje analiziram stanje katoličkih organizacija u to vrijeme, tada dolazim do ovih refleksija. Prvo, neko udruženje ili savez mora uživati stanovitu autonomiju u programiranju i razvijanju svoje djelatnosti, da bi se mogao osjetiti u svojem ambijentu, da djeluje svojim vlastitim snagama i incijativama, da sam zadovoljava svoje težnje i ciljeve da bi njegov apostolat bio uspješan i autentičan. S toga gledišta tvrdnja je Protulipčeva i vodstva križara ispravna: da samo oni koji su se oblikovali i suživjeli u nekoj društvenoj sredini mogu biti u njoj najbolji apostoli, s poznavanjem najboljih metoda djelovanja, saopćavanja i istinskih težnja i potreba.

Ali koliko god je ta teza u sebi ispravna, i u početku je izgledalo da ju je orlovstvo ostvarilo, društveni razvoj je brzo pokazao, da njegova odgojna metoda ne odgovara više tom razvoju. Ne stvara organizacija neku društvenu sredinu ili sociološke slojeve, nego

obratno, ona se stvara po načelu društvenog raslojavanja, kojega ona ima biti odraz i izraz. Društvo se osobito u našem stoljeću sve više i brže diferencira i specijalizira; svaki sloj i profesija oblikuju sve izrazitiju svijest svojeg društvenog stanja i uloge, a što nužnom logikom teži izraziti se po svojim vlastitim udruženjima, tako đaci, jednako radnici, pa seljaci, građani itd. Križarska organizacija se okupljala po dobnom, a ne sociološkom kriteriju. Istina je da mladež, kao takva, ima svoje posebne probleme, ali oni su prelazni, a mladež se ima upravo kroz to vrijeme oblikovati za svoju buduću funkciju, dakle svoju stalešku svijest za buduće životne i profesionalne zadaće koje je čekaju u životu.

Drugo, prema načelima KA, koju smo svi načelno prihvatili, traži se da hijerarhija vodi i odgovara za sve njezine organizacije, doduše uz stanovitu autonomiju, ali sve velike odluke, vrhovno vodstvo i odgovornost spada na nju. Prigovaralo se nekada senioratu, i to u drugim prilikama, što prisvaja sebi vodstvo, ali on u ovom razdoblju zahvata nadb. Stepinca nema nikakva vodstva, što se ne može reći za Veliko križarsko bratstvo u kojemu osoba Protulipca je izrazito vodstvena, i križari su ga kao takva prihvatili (76). Upravo ova pojava « vođe », kako ćemo dalje

(76) U *Križarskom kalendaru* od g. 1938, izašao je « Zavjet » u kojemu križar potpisuje ovo obećanje: « Bit ću vjeran u kući i van kuće svojoj organizaciji, svojem križarskom imenu i vrhovnom vođi križara dr. I. Protulipcu dok bude

vidjeti, bit će glavnim uzrokom uklanjanja Protulipca s vodstva Velikog križarskog bratstva.

Istina je pak i to, da neki više manje samozvani tumači Kat. akcije, prije svega P. Lončar, namjesto da je prikažu u ljudskom prihvatljivom vidu, oni su radije budili nepovjerenje prema njoj zbog previše striktnog i rigoroznog tumačenja. Isticali su naime, da članovi KA nemaju sami voditi svoj apostolat po vlastitoj inicijativi, volji i zamisli, što bi imalo značiti: bez vlastite odgovornosti, nego bi za svaki važniji — termin vrlo malo precizan — pothvat morali imati privolu ordinarija, što bi konkretno imalo značiti, da za svaki pothvat, važniju odluku imali bi se obratiti generalnom sekretarijatu KA, uz neizbježivu birokraciju, gomilanje poslova i neku apstraktnost, ne uzimajući u obzir mnoge raznolikosti kulturne razine, pokrajinskih nejednakosti i staleških problema. Jedno inteligentno i širokovidno tajništvo bilo bi možda moglo i izbjeći tom previše restriktivnom primjenjivanju KA, ali toga nije bilo.

Netom je naime Stepinac preuzeo na sebe teret oko preustrojstva katoličkog pokreta, on je osnovao u

života u meni ». Ovo nalazim kod Pilepića, str. 92, i u *Kat. listu* br. 5, 1937, uz odnosmu osudu toga « Zavjeta ». Nešto kasnije objelodanio je *Kat. list* (br. 55, 1937, 662) ispravak poslan sa strane Velikog križarskog bratstva, a potpisan od Stiperskoga i Frane Grgića u kojem među ostalim vele « ... sastavak u *Križarskom kalendaru* uopće nije nikakav zavjet, nego privatni rad urednika *Kalendara* i ništa više ».

tu svrhu posebno tajništvo, na čelu kojega je imenovao Pavla Jesiha, prebendara, koji opet sa svoje strane uzima kao prvog suradnika Bogdana Babića. Jesih je pak u prvom redu nastojao vjerno provesti u djelo ne samo duh, nego i shemu talijanske KA kod nas, koja je ipak nastala u posebnim talijanskim prilikama s nadolaskom fašizma na vlast i s monopolom odgoja mladeži.

Drugo, on se je nalazio pod utjecajem P. Lončara, koji je onda važio kao borac za « čistu KA », a bio je inteligentniji od Jesiha i Babića, a uz to čovjek žestoke naravi, svadljiv i zajedljiv, nalazeći se uvijek na ratnoj nozi s mnogima, ali u prvom redu s Protulipcem, odnosno križarima, ali možda ne manje protiv domagojaca osobito protiv Ive Bogdana, koji je opet sa svoje strane bio zagrižljiv, polemičan, neumoljivi kritičar, ali mu se mora priznati snažni kritički sud. Lončar nije volio ni mene, ili, recimo točnije, « Dalmatinci » mu nijesu išli u tek, tako da je par puta htio doći sa mnom do suočenja, za što je bilo i prigode, pošto sam g. 1936 i 1937 stanovao na Kaptolu u « Crnoj školi », gdje se i on hranio, ali osjećajući se u toj sredini kao gost, skanjivao sam se bilo kakvom ne baš prijateljskom raščišćavanju.

Glavni njegov prigovor, protiv jedne i druge strane, protiv križara i domagojaca, sastojao bi u tome, da jedni i drugi previše samostalno razvijaju svoju djelatnost, praktički izvan kontrole crkvene hijerarhije. Ciljajući u svojim spomenutim člancima osobito na Protulipca, interesantno je da je pri tome upotrebljavao skoro iste argumente, koje su u svoje vrijeme

orlovi upotrebljavali protiv seniorata; podržavao je uporno tezu, da svjetovnjaci ne mogu imati vrhovnu riječ u redovima KA.

Ja sam bio napisao, mislim g. 1937, dva-tri članka o KA u *Luči*, stvarno ne imajući u vidu pri tome njegove članke u *Katoličkom listu*, gdje sam, slijedeći misao, mislim Tiberghiena, napisao i to, da i laici uživaju stanovitu slobodu u svom katoličkom apostolatu, za koji su pozvani da preuzmu inicijative i odgovornost. Nekoliko dana iza toga susreo sam slučajno na kaptolskom trgu Lončara (u društvu Grgeca) i on me odmah bez ikakva uvoda oslovi: « Što Vi to, p. Peroviću, pišete? Vi pišete svašta, vi pišete gluposti! »

Zatečen tim riječima, nijesam se mogao dosjetiti na što on nišani, stoga mu odgovorih: « Prečasni, ovaj čas nijesam svjestan o čemu se radi, ali ako sam napisao kakvu glupost, pripravan sam je i popraviti ».

Grgec je pri tome neugodnom razgovoru šutio. Lončar je osobno bio prijatelj s nekim ili monogim seniorima, ali on nije nikada valjda bio senior, nikada bliz domagojcima, ni križarima. Najavljenje KA bila je za njega prilika, da, boreći se za čistu KA, napadne križare i domagojce.

« Čista » katolička akcija

Nakon neuspjeha, da dobrovoljnim, uzajamnim sporazumijevanjem stigne do koordinacije i jedinstvene središnjice svih katoličkih udruženja, koja bi, uz neke

strukturalne izmjene, ostala i dalje kao glavni stupovi nove KA, nadbiskup se odlučuje za tzv. « čistu KA », nasuprot križarstvu i domagojstvu. On tom svojom odlukom, doduše, ne ukida dosadašnje grane organiziranih katolika, ali ih ograničuje zabranjujući im osnivanje novih društava, dok bi sva nova društva imala biti osnovana po pravilima neutralne ili čiste KA.

Koliko se sjećam, u isto vrijeme, tj. 1936, i splitki biskup uvodi zagrebački tip KA kao jedino dopuštenu organizaciju, ili točnije dozvoljava da postojeća društva i dalje rade i djeluju pod križarskim imenom i zastavom, uz uvjet da prihvate nova pravila, te da ne smiju primati unaprijed svoj pomladak, što teško pogađa obje grane, ustvari osuđene da s vremenom nestanu. Pilepić spominje i rješenje episkopata, sadržano u « Smjernicama » (kojih se ja sada ne sjećam), a po kojima domagojci i križari mogu pripadati svojim omladinskim organizacijama samo do 30-te godine. «Nakon toga oni, ako žele javno sudjelovati u KA, treba da se pojedinačno učlane u društvo katoličkih muževa u onoj župi u kojoj prebivaju ».

Predpostavka s koje polaze biskupi, osobito Stepinac i Bonifačić, je jasna: hijerarhija preuzima vodstvo i odgovornost za laički apostolat; dosadašnja autonomna društva će se trpjeti i nad njima će vršiti nadzor hijerarhija, a nova društva čiste KA se službeno uspostavljaju i priznavaju, u težnji da ona postupno absorbiraju druge dvije grane i tako jednom nastane jedinstvena KA.

Sve je to bilo više ili manje predvidljivo od časa kada se dvije snage nijesu uspjele složiti, ili točnije

prihvatiti prijedloge nadb. Stepinca, a koji je bio ipak odlučio provesti KA novog tipa kod nas. Sve je to načelno ispravno i nemam što tome prigovoriti. Biskupi vrše svoju dužnost i služe se svojim pravom, premda sam od prvog časa predvidio, da će ta čista KA trebati dugo vremena, te da će imati mnogo neprilika prije nego dobije svoj konačni oblik. Nije naime dovoljno pravno uređenje; da bi se stiglo do pravog apostolata, treba pokrenuti volje, stvoriti duševna stanja zagrijana za neki ideal, izgraditi svoje vlastite metode i stil tih novih udruženja.

Da bi ta nova KA mogla izvršiti plan i ulogu za koju je kod nas pokrenuta — ne ulazeći u njezine općenite značajke i načela —, da bi naime postala središnjom točkom koja bi privlačila k sebi sve katoličke snage, morala je doista biti nova po svojoj jasnijoj definiciji katoličkog apostolata, po svojim metodama rada i strukturi, da bi naime stvarnije i suvremenije odredila naše sudjelovanje, ne samo u nekoj općoj KA, nego da bi bila utkana u našu živu narodnu i društvenu stvarnost kao i u vjerske potrebe koje je tada naš narod doživljavao. Samo na taj način bila bi u stanju apsorbirati dotadašnji idejni i programatski inventarij već organiziranih hrvatskih katolika, pokazujući im nove ideale u njihovu zalaganju za vjerski i narodni život.

Zatim, u tu svrhu su trebali ljudi izgrađeni i dorasli za tu novu formu apostolata, dok je Sekretarijat u stvari okupio oko sebe neke dobrovoljce ili nezadovoljnike s dotadašnjim oblicima pokreta, dok sama dobra volja nije ni u ovom slučaju bila dovoljno jamstvo

za uspjeh. Ostao bi k svemu tome i povijesni momenat kroz koji je prolazio hrvatski narod u tom vremenu koji je bio nabijen očekivanjima velikih i sudbonosnih događaja na pomolu. Zadovoljiti se sa shematskom i na neki način « desinkarniranom » KA, kakva se ona u prvi čas predstavljala, ne uzimajući u obzir spomenuta zbivanja u hrvatskom narodu, s popratnim psihološkim napetostima, ona je bila, barem u prvom nastupu, osuđena na neuspjeh, tako da namjesto povezati i složiti dotadašnje snage, ona je i nehoteći, ali stvarno prijetila daljnjim raspršenjem tih katoličkih snaga.

Glavni predstavnik čiste KA, kako rekoh bio, je Pavao Jesih, kao njezin glavni tajnik. Jesih je bio čovjek asketskog lika i života, mršav i požrtvovan, dobar i skroman koji je uistinu ljubio Božju stvar i bio vjeran nadbiskupu. Ali sve te dobre kvalifikacije same po sebi nisu bile dovoljne da bi znalački uputio novu KA i stvorio od nje središnju točku okupljanja mladih katolika: organizacijski previše shematska, centralizirana, onemogućujući osobne inicijative, bez novih ideja i bez vlastitog stila. Nevolja te KA je sastojala u tome što je započela na neki način « ab ovo », ne preuzimajući baštinu i iskustvo dotadašnjih dviju grana HKP, koje su već imale svoje okušane organizacije, svaka sa svojim izrazitim tipom formacije, metodama rada i brojno članstvo, prema tome tradiciju i iskusne radnike koji su znali dati im unutarnji dinamizam i duh, a k tome bili su uz njih i afektivno povezani, a što nova KA nije imala.

P. Jesih, uz svoje plemenite i ljudske značajke uzornog svećenika, nesebično predanog svojem radu, nije bio jaka intelektualna osobnost, koja bi bila u stanju obuhvatiti šira obzorja i intuirati tadašnje težnje i osjećaje mladog naraštaja. Stoga nije bio u stanju zacrtati dalekovidni plan, koji bi odgovarao tadašnjim stvarnim prilikama i potrebama, a koji bi pokazao mladim bićima njihovo mjesto i ulogu u katoličkom i hrvatskom društvenom i kulturnom životu, da bi ih se na taj način zainteresiralo i privuklo u redove KA. Jesih se prvotno brinuo, da što ispravnije primijeni organizacijsku shemu KA, da što vjernije izvrši nadbiskupove upute, da se održavaju redoviti društveni sastanci, da se priređuju što bolje katoličke priredbe i vjerski nastupi i sl.

Njegov pomoćnik B. Babić nije mu mogao biti u tome od velike pomoći. Bio je prijatelj P. Lončara, nije volio iste ljude kao i on, nije imao svoje izrađeno mnijenje o KA, ali kako je radio u Sekretarijatu s Jesihom, jasno je, da se i njegova čula. On je bio senior, ali u posljednjem desetljeću nema više seniorata u značenju prethodnog desetljeća, postojao je zapravo krug seniora-prijatelja, ne imajući više nikakva izravnog utjecaja na katoličke organizacije, a Babić nije pripadao više ni tom krugu.

Treći je bio Pero Grgec koji je surađivao u novoj KA koliko je mogao ne imajući u njoj nikakvu specijalnu funkciju. Bio je čovjek strog sa samim sobom i s drugima. Refleksivan, duhovno izgrađen i jaka osobnost, s preosjetljivom savjesti, vjeran Crkvi i jedan između najdjelatnijih u svim dobrim i potrebnim katoličkim pothvatima. Bio je ratni drug Stepinca i od tada ostali su uvijek blizi jedan drugome, a bio je u dobrim odnosima i s P. Lončarom i Jesihom, premda jednako tako dobar prijatelj i s drugim seniorima, kao s Jankom Šimrakom, Marijem Matulićem, Matom Ujevićem, Lj. Marakovićem i s drugima.

Ja sam se s njim često viđao i razgovarao, ali ne mogu reći da sam spadao u najbliži njegov krug. Pri svakom slučajnom susretu na ulici onako snažan, s crnim očima i velikim brcima, izazivao mi je dojam da mi ima održati neku lekciju, ali to je bio samo dojam, jer se s njim mogao voditi vrlo human i kršćanski razgovor.

Osjetljive naime naravi, nastojao se kao vjernik snaći u ovim novim preustrojstvima, što nije bilo lako. Sjećam se jednog njegova predavanja u akad. klubu «Domagoja», mislim školske g. 1937-38, kada mu u diskusiji s prisutnim članovima izbjegla riječ: «Vi ste još uvijek mentaliteta Pučke stranke». Studenti su bili zgranuti tom opaskom, ta već deset godina ne postoji Pučka stranka, a prisutni su samo čuli, da je ona nekada postojala i ništa više. Grgec se odmah dao računu o učinku svojih riječi pa se odmah povukao, ili točnije razjasnio na što je nišanio tim riječima izjavivši, da je time htio reći, da domagojci ulaze u mnoga pitanja i akcije, a da za to nemaju privolu od ordinarija.

Ja sam odmah shvatio na što Grgec cilja, pa mu stoga postavih pitanje: Ako bi na pr. domagojci ve-

čeras doznali da komunistički studenti sutra spremaju zauzeti sveučilište, misli li on, da bi oni smjeli dezinteresirati se za to, pošto nemaju misije od biskupa u tom smislu? Grgec je pošteno izjavio, da nema odgovora na to konkretno pitanje, i nije više na tome inzistirao.

Bio je, kako rekoh, pošten čovjek, nepristran, nastojao je slušati sugovornika, a priznajem da je i on sam bio razapet u sebi htijući slušati glas Pastira, a nije mu bilo uvijek jasno, uzevši u obzir sve tadašnje okolnosti, kako to lonkretno provesti u djelo.

Bili smo dakle u to vrijeme uztalasani velikim zbivanjima. Mahnićevo doba radikalizma je već minulo, naše su oči bile uprte na opasnosti s Istoka sve agresivnijega, najprije od hegemonije Srba, a posljednjih godina i od strahovlade komunizma. Političke stranke su nestale, ostao je samo narodni front Hrvata okupljen oko seljačke stranke. Radićev pokret bio je unio u hrvatski narod nove socijalne ideje i izvojštio je hrvatskom seljaštvu sve djelatniju ulogu u narodnom životu, integrirajući ga u društveni, politički i kulturni život. Političko vodstvo Seljačke stranke međutim, razvojem političkih događaja sve manje zadovoljava radikalne zahtjeve osobito hrvatske mladeži, koja zbog toga sve se više priklanja revolucionarnim planovima Ante Pavelića u emigraciji. U ovom desetljeću, pred drugi rat, marksisti se nalaze u ofensivi, prije svega među intelektulacima i kvalificiranim radnicima, dok samu masu radnika i seljaka ne uspijevaju privući sebi, ostajući vjerni općem narodnom pokretu. Već smo vidjeli igru marksističke strategije oko hrvatskog pitanja, oni se ne pridružuju narodnom pokretu, ali nastoje prodrijeti kroz ustanove Seljačke stranke; po svojem pak ateizmu i materijalizmu ostaju tuđi duši naroda. Mi smo onda gledali u marksizmu drugo pogoršano izdanje beogradske hegemonije, kako se to kasnije i obistinilo.

HKP nije bio pod nijednim vidom politički pokret, usprkos zlonamjernim i neobjektivnim elukubracijama Viktora Novaka i sličnih principijelnih protivnika katolicizma kod nas, i stoga pokret nije odgovoran, ako se koji rijetki njegov član još bavio stranačkom politikom. Činjenica je, da HKP nije imao svoj posebni određeni politički program, stav ili vodstvo za vrijeme općeg hrvatskog narodnog fronta. Samo po koji rijetki stariji član još je vjerovao, da se ipak možemo još nekako nagoditi s Beogradom; drugi su smatrali da će Maček konačno riješiti hrvatsko pitanje, dok treći, većinom mladi, su bili za radikalnu akciju, tj. za samostalnu hrvatsku državu. Uzevši u obzir dakle, da je sav hrvatski narod živio u psihozi očekivanja skorih zbivanja, koja bi nam mogla donijeti političku slobodu, i prema tome da su duhovi bili vrlo uzbudljivi, što se pojačavalo s čestim sukobima i nemirima naročito na hrvatskom sveučilištu s policijom i s marksistima, smatram da i sami čas provođenja čiste KA nije bio pogođen.

Razmišljajući o tome s današnje daleke povijesne perspektive pitam se: što je mogao učiniti nadb. Ste-

pinac u tom pogledu, polazeći s činjenice, da se tada u Crkvi nametalo na neki način provođenje KA, kako se to već provodilo u drugim zemljama? Da li se on mogao izvlačiti od toga s isprikom: čekajmo bolja vremena! A ostvarajući je, kako sačuvati sve vrijedno dosada postignuto i tipično naše? Kako uklopiti zanosnu volju, požrtvovnost i pripravnost na rad već organiziranih katolika za opću katoličku stvar i dobro naroda, koordinirajući i orijentirajući ih prema najnužnijem jedinstvu i suradnji, ako njegov prvi očinski korak nije uspio?

Shvaćam dakle njegov nelagodni položaj u toj stvari kao i njegovu odluku i nastojanje da bi novom KA riješio taj čvor. Izbor osoba, koje bi imale provesti, nažalost nije bio pogođen, iako im ne niječem dobru volju. Ako njihovoj nemoći da obuhvate svu tadašnju našu stvarnost nadodamo i njihovu nesklonost prema objema dotadašnjim organizacijama, onda je lako domisliti se zašto nijesu bili u stanju privući ljude i koordinirati ih oko jednog jedinstvenog središta. Samim naglašavanjem: ništa bez biskupa, u svemu slijediti njihove smjernice, zvučilo je previše, kako bi se danas reklo « paternalistički », a da bi bilo moglo oduševiti i privlačiti našu mladež.

Činjenica je bila, da čista KA nije poboljšala stanje, nego će uz dvije postojeće stvoriti i treću granu među organiziranim katolicima.

Kako se provodila «čista» katolička akcija

Kad sam g. 1936 stigao u Zagreb, u njemu su postojale dvije ili tri domagojske srednjoškolske organizacije: jedna kod otaca dominikanaca na Maksimiru, koja se nazivala « Kruničarskom », a druga kod otaca franjevaca u Vrbanićevoj ulici kod Gospe Lurdske; možda još jedna, ali se ne sjećam gdje. Bila mi je stoga prva briga osnovati nove srednjoškolske organizacije u Zagrebu.

Ja sam naime, uz duhovništvo akad. « Domagoja », postao i glavni duhovnik đačkog saveza, kojega srednjoškolski sekretarijat, vođen po samim đacima, nije bio previše aktivan, tako da sam stvarno vodio i neke njegove poslove. Kroz prve dvije godine uspio sam organizirati jedno đačko društvo na prvoj klasičnoj gimnaziji, drugo u Kustošiji, zahvaljujući vrlo dinamičkom i vjernom Đuki Markoviću, zatim društvo srednjoškolki iz raznih škola i još dvije, koje su ostale još u fazi osnutka. Ta nova đačka udruženja u Zagrebu zadovoljavala su me po broju članstva, po svojem duhu i djelatnosti, brzo se prilagođujući našem načinu rada i stilu života. Ali koliko god su mnogo obećavala, nijesu donijela svoj plod, jer su bila kratkog vijeka. Nalazimo se u vrijeme preustrojstva u katoličkim redovima. Počelo se isticati, da samo katehete imaju dužnost i kompetenciju organizirati i voditi đačke organizacije, a ne netko koji « uopće nije iz biskupije », kako je netko rekao ciljajući na mene. Drugo, te se organizacije nijesu poklapale sa župama, kako je to

zahtijevala navodno KA, a što je praktički bilo neprovedivo. Oba ta dva razloga dolazila su iz istog izvora, od onih koji su se borili za neutralnu KA, a proglasujući te dvije norme, mogli su me vrlo « zakonito » odstraniti od djelovanja među srednjoškolskim đaštvom u zagrebačkoj nadbiskupiji.

Nije mi danas jasno kojim aktom su mi dali do znanja, da se povučem od rada među srednjoškolcima, ali znam da sam ih koncem školske godine 1937-38 morao napustiti, ne bez bola i žalosti, kada se sjetim s koliko sam se žara i ljubavi bio dao na taj rad. S ovim se htjelo, s jedne strane, ne dozvoliti osnivanje novih organizacija, a s druge, već postojeće organizacije domagojskog tipa uklopiti u nove đačke organizacije čiste KA.

Pri toj općoj reformi u katoličkim redovima, glasilo domagojskog đaštva *Luč*, prestaje to biti, pretvarajući se u glasilo « svih mladih katoličkih intelektualaca », kako čitam u uvodniku br. 9-10, g. 1942 (koji mi je broj slučajno dopao ruku). Ali u istom broju čitam i obavijest, da državne vlasti « zbog štednje papira » obustavljaju, pored ostalih revija i listova, također i daljnje izlaženje *Luči*, koja nakon 37 godina svojeg života, prestaje svojim izlaženjem. Posljednji urednik je bio Luka Brajnović.

Da bi pak nova KA brzo došla do svojeg đaštva, bilo se naredilo katehetama, da svaki od njih ima na svojoj školi provesti organizaciju katoličkog đaštva. S koliko volje i spremnosti su se oni prihvatili toga posla, nije mi poznato, ali svakako školske godine

1938-39 gotovo na svim školama niču đačke organizacije s vrlo brojnim članstvom, tako te je prvi čas izgledalo, da je ta odluka bila vrlo uputna i sretno pogođena.

Međutim već u drugoj godini ustanovilo se, da te, više izazvane nego dobrovoljne organizacije, nijesu sposobne za život; kako su brzo nastale, tako su brzo i nestale. Usprkos ispravnom principu u teoriji, da su katehete pozvani, da se brinu za vjerski odgoj povjerenih im đaka, i dosljedno da oni osnivaju i vode đačka društva, ipak, uzevši u obzir njihovu preopterećenost, njihovu « službenost », a ne rijetko i poodmaklu dob, a k tome naročito, da nije dovoljno biti katehetom, nego da uz to treba i dobra volja, osjetljivost za specifične đačke probleme i težnje, kao i stanovitu sposobnost i spremnost za taj delikatni rad, a o čemu se nije vodilo računa, sve je bilo osuđeno na neuspjeh. Koliko sam se mogao tada informirati nutarnji život i rad tih društava sastojao je u održanim sastancima, ne baš čestina, na kojima bi se uz nabožni govor i rasprave o kakvom pitanju, sastanak iscrpio. Ako k tome nadodamo po koji zajednički izlet ili priredbu, to je bilo sve, ali dovoljno za statistiku. Ovdje se jasno očitovala suprotnost između nekadašnje spontanosti i ove nove, nazovimo je « službene institucionalnosti ».

Kako rekoh, nova KA počela je odmah s organiziranjem seljačke mladeži u SKOM-u, te radničke u KROM-u. Za taj novi rad nastojala je okupiti ljude voljne posvetiti se tom djelovanju. Znam da je Ivo

Lendić surađivao u SKOM-u, a i ja sam ponešto pomagao u KROM-u, ali kako je Stjepan Poglajen počeo sa svoje strane organizirati radničku mladež, mislim da je KROM brzo prestao svojim radom, prepustivši Poglajenu taj rad, koji opet, premalo postojan, nije imao uspjeha.

Kriterij tih organizacija bio je staleški, ili « specijalizirani », kako sam već spomenuo. Njegova osebujnost sastoji u tome što osnivači imaju prije svakog drugog djelovanja i okupljanja velikog broja, obaviti prethodnu analizu stvarnog stanja društvenog, gospodarskog, kulturnog i psihološkog, i to po samim pripadnicima odnosnog staleža, da bi se na temelju toga mogao primijeniti taj tzv. « žosistički » (JOC = kršćanska radnička mladež) ili specijalizirani tip organizacije, kako ju je zamislio osnivač Cardyn u Belgiji. U tom novom tipu djelovanja i organiziranja nijesu od prvotne važnosti ni sastanci ni predavanja, niti brojno članstvo. Važno je da mladi ljudi iz dotičnog staleža u manjim skupinama otkriju, na temelju svojih zapažanja iskustva i analiza, konkretno stanje svoje društvene sredine, svojeg staleža, dakle ne samo radnog sektora, za koji postoje sindikati; zatim, da na temelju svojih zapažanja i pokupljenih podataka sami prosude, što je dobro, a što ne valja, te što bi trebalo poduzeti, da tek tada donesu konkretne odluke i izrade planove za svoje izravno djelovanje i poboljšanje sredine u kojoj žive, interesirajući se za što veći broj svojih drugova i uopće pripadnika te sredine. Važno je dakle dovesti ih do toga, da sami od sebe spoznaju, zasnuju i ostvare inicijative, organiziraju apostolat u tvornicama, prometnim sredstvima, stanbenim četvrtima, odnosno selima, mjestima okupljanja i zabavljanja svojih drugova itd.; ne ostati zatvoreni u svojim prostorijima i unutar samog udruženja, koja ostaju još samo kao žarišta gdje aktivisti, « militanti », prvaci proučavaju i organiziraju svoj apostolat.

Kod nas, pri početku toga tipa organiziranja, nije od svega toga bilo ništa, što je uostalom i shvatljivo, tä bili smo tek u početku te nove vrsti rada. Činjenica je, da tadašnjim pokretačima nije uopće bila poznata ta misao-vodilja i odnosna metodologija specijaliziranih pokreta, i na taj način bili su u stanju da kompromitiraju jednu dobru zamisao.

Te nove organizacije vodili su dobronamjerni ljudi iz tajništva KA primjenjujući im opće elementarne organizacijske sheme, vrijedne za bilo koju vrst udruženja, tako da ta specijalizirana društva nijesu bila u mogućnosti stvoriti svoj vlastiti stil života, ni specijalnu metodu rada. Ali, s druge strane, moram priznati, da je sve to skupa već bilo kasno. Po gradovima i selima susretali smo marksističke propagatore s novoskovanim parolama o « fašizmu », o « klero-fašizmu » ubačenim od VII. kongresa Kominterne, koji postaju sve agresivniji, a na drugoj strani Hitler već provodi svoju ekspanzionističku politiku najprije s aneksijom Austrije (ožujak 1938), šest mjeseci kasnije u Sudetima, a g. 1939 u čitavoj Češkoj. Mi smo nagonski osjetili da se nalazimo u predvečerje rata. Pozornost sviju bila je obuzeta tim velikim događajima u vidu, pred čime

tiha nutarnja formacija i apostolsko djelovanje je bilo zakočeno, pogotovo u toj još krhkoj novoj KA. Rat će je temeljito razdrmati, a komunistička provala u Hrvatsku će zakopati nju i sve ostale — i ne samo katoličke — slobodne organizacije kao i svaku slobodnu djelatnost.

Posljednji događaji pred rat

U posljednjim događajima nadb. Stepinac bio je u središtu, ne što bi se on htio nametnuti, nego što mu je bilo, da tako kažem, nametnuto po vlastitom odgovornom položaju kao što i povijesnim zbivanjima.

Njega sam upoznao, kako već rekoh, na nekom katoličkom zboru, gdje su đaci, i ja među njima, bili smješteni u nekoj školi u Osijeku i spavali na slami. Dok smo pred samom školom čekali na svrstavanje, da bismo otišli na neki zbor ili procesiju, približio mi se jedan mršav, povisok đak i u razgovoru mi izjavi, da namjerava stupiti u bogosloviju. Učinio mi je dojam dobra i skromna mladića, velike vjere i čvrste volje, kako sam razabrao iz njegova odgovora, kada sam mu predočio ozbiljnost toga koraka koji namjerava poduzeti. Na rastanku ga zapitah za ime, i reče mi da se zove Alojz Stepinac. Nakon tog prvog sastanka rijetko sam ga susretao; ja sam malo kasnije otputovao u inozmestvo, a on u Rim na studije. Vidio sam ga opet nekako g. 1934 ili 1935 u Splitu kao pratioca nadb. Bauera. Razgovarali smo, ali je razgovor pomalo zapinjao na njegovoj prirođenoj šutljivosti.

God. 1935 pozvao me je u Zagreb, da bih preuzeo duhovništvo akad. kluba «Domagoj», kamo sam stigao početkom g. 1936. Pri prvom posjetu preporučio mi je ispravni katolički duhovni odgoj sveučilištaraca, kao i njihovu intelektualnu formaciju; da se izbjegne svako politiziranje i da iskreno prionemo na suradnju s ostalim katoličkim organizacijama. Sjećam se od tog prvog susreta i njegovih riječi koje su ciljale i na moj publicistički rad: «Treba tući komuniste u mozak», budući da je on u tom času gledao najveću opasnost za vjeru i narod u komunizmu.

Dvije, tri godine kasnije, kada su već počeli pridolaziti sve brojniji izbjeglice, uglavnom intelektualci bilo katolici, protestanti ili Židovi iz Njemačke, Češke i Austrije, koji su se obraćali njemu za zaštitu, preporuku i pomoć, izvješćujući ga pri tome o stanju, progonima i zabludama nacizma, reče mi jednom prigodom, da je vrlo zabrinut zbog prodiranja nacističkih zabluda koje prijete da zahvate i hrvatsku mladež. «Jednom ću Vam dati, reče mi, na uvid dokumente, koje imam kod sebe, da vidite strahote što ih nacisti počinjaju».

Potenciranjem predratne psihoze, Stepinac počinje dakle, uz dotadašnje ugroženje sa strane komunizma, sve jasnije uočavati i pogibelj od nacional-socijalizma i rasizma, pogotovo što je ovaj bio već u nadiranju, te za nas bliža i neposrednija opasnost. Naša mladež naime, naročito studenti, naslućujući da bi Hitler, raskinućem Versailles-skog ugovora, odnosno diobe srednje Evrope, mogao pomoći uspostavi hrvatske

državne samostalnosti, nijesu bili dovoljno razvili u početku osjet za idejnu opasnost, što bi nam mogla donijeti rasistička ideologija. Stepinac je s pravom strahovao od te opasnosti.

Moram ovdje primijetiti, da su neki hrvatski studenti nacionalisti počeli u to vrijeme isticati neke simbole i slogane nacizma, ali, koliko sam ja mogao ustanoviti, to su više činili sa svrhom da napakoste komunistima i Židovima, nego što bi stvarno prihvaćali te nove ideje, koje na koncu padaju i na našu glavu. Ovdje ostavljam po strani nacističke agente (kao uostalom i komunističke) po Hrvatskoj, i da se je po koji mladić dao splesti u njihove mreže, ali se to ne može ustvrdti općenito za studente nacionaliste, koji će brzo tijekom rata buniti se i strahovati nad nacističkim postupkom i njihovim imperijalizmom.

Nadb. Stepinac dakle, u ovo vrijeme provodi čistu KA u svojoj nadbiskupiji. Pretpostavljam, da su i većina biskupa smatrali, da to provođenje novog tipa KA neće biti moguće uspješno provesti bez izmjene vodstva dotadašnjih dviju grana čime bi se uklonile dotadašnje zapreke jedinstvenoj KA. U tom smislu naglasilo se, da sva udruženja bez razlike imaju prihvatiti nova pravila, zatim, da se sva udruženja svake biskupije okupe u dijecezanska okružja izravno ovisna od biskupa, kojima sâm biskup imenuje predsjednika. Sva pak biskupska okružja imaju se povezati u narodne saveze, kojima biskupska konferencija ima imenovati predsjenika i duhovnika, kao jamstvo da će KA-u uistinu voditi hijerarhija.

Ovo preuzimanje vodstva i odgovornosti sa strane hijerarhije bilo je od posebne važnosti u onom povijesnom vremenu zbog općeg svjetskog položaja i ideoloških napetosti. Biskupi su to smatrali više nego uputnim, da se ne da povoda, da bi itko nepozvan govorio o tadašnjim vrućim pitanjima u ime hrvatskih katolika, što bi se moglo tumačiti u javnosti, kao da bi to bio stav Crkve.

Prva velika promjena u tom smislu se provela u uredništvu *Hrvatske straže*, katoličkog dnevnika, koji se previše zalagao za radikalnu hrvatsku političku liniju i prema tome se blagonaklono odnosio prema hrvatskim nacionalistima. O toj namjeri biskupâ bilo se već nešto načulo u javnosti, ali ja sam u razgovoru s jednim biskupom slučajno doznao, da je to pitanje već odlučeno na biskupskoj konferenciji. Kao prvi korak preuređenja imao bi se maknuti iz uredništva o. Janko Šimrak, iza kojega bi onda slijedili ostali suradnici. Naknadno doznajem da je nadb. Stepinac bio u to vrijeme zamislio, i drugim biskupima predložio, nacrt oko izdanja velikog kat. dnevnika, koji bi okupljao katolike svih struja, a u čemu nije uspjela *Hrv. straža*, i koji bi bio iznad svih političkih stranaka, borba i « bez zagriženosti » (kako reče nadb. Bauer). Po tom istom nacrtu predložio je ujediniti tri kat. tiskovna poduzeća u Zagrebu i da bi se u tom smislu stvorilo dioničarsko društvo. Kako je o. Janko stanovao, kao i ja, u franjevačkom samostanu Gospe Lurdske u Vrbanićevoj ulici, ja sam isti dan saopćio o. Janku ono što sam doznao. Rekoh mu: Eto, doznah, da vas namjera-

vaju ukloniti iz *Hrvatske straže*. Savjetovao sam mu, da bi bilo bolje da se, prije nego do toga dođe, sam zahvali na uredništvu. Time bi naime udarac lakše prebolio, poznavajući njegovu usku povezanost s dnevnikom, Šimrak je morao i sam već nešto načuti o tome, pa me zapita: otkud ja to znam. Kada mu rekoh, da sam to doznao indiskrecijom jednog biskupa, što bi imalo značiti, da se o tome govorilo na konferenciji naših biskupa, o. Janko je bio duboko potresen, do suza. On je zaista čitav svoj život posvetio najprije političkom radu, zatim novinarstvu komu je dao, u punom smislu te riječi, svega sebe, svoj život, snage i sve što je imao.

Ne spada na mene, da dajem svoj sud o tom koraku. Biskupi su imali pravo intervenirati kada su smatrali da to zahtijevaju viši vjerski interesi i razlozi u ondašnjim osjetljivim povijesnim prilikama. Ako bi mi se dopustila jedna primjedba, onda bih rekao, da je sama konferencija, ili barem tajništvo zagrebačke nadbiskupije imalo provesti to uklanjanje s odgovarajućim ljudskim obzirima, uputivši npr. o. Janku neko pismeno priznanje i zahvalu za sve ono što je učinio za katoličku stvar u Hrvatskoj uz osobne žrtve. Koliko ja znam, to nije učinjeno.

O. Janko Šimrak, iza svojega otpusta, otišao je najprije u Rim; za vrijeme rata bio je imenovan vladikom križevačke biskupije (unijatske), a komunistički režim strpao ga je u zatvor, gdje je bio moralno i fizički dotučen, dopuštajući mu da zadnje dane agonije i smrt provede u svojem stanu.

Nešto slično se dogodilo i s dr. I. Protulipcem, svakako s čovjekom vrlo zaslužnim i požrtvovnim javnim radnikom i borcem za vjeru kao i neumornom organizatoru hrvatske katoličke mladeži. Ne znam točno, u kojem času, ni na koji način je bio maknut s vodstva križara, ali znam ipak da se ni s njim nije postupalo u tom času s konvencionalnim obzirima, da bi mu se bar nekako ublažio taj gorki čas. Svakako, koliko sam se mogao u to vrijeme informirati, razlog njegova uklanjanja s vodstva Križarskog bratstva bio je slijedeći: Protulipac je proveo kapilarnu vrlo razvijenu organizaciju s brojnim članstvom, strogom stegom, i apelirajući na volju i zanos, bio je izazvao među njima ne samo veliko oduševljenje, što je nekada kod nekih graničilo s fanatizmom, nego i bezuvjetnu privrženost svojoj osobi, tako da su se biskupi pred tim činjenicama zabrinuli. Ova ponešto jaka zapažanja bio mi je saopćio jedan naš biskup. Te takve pojave nijesu bile dobro viđene u Crkvi, osobitim obzirom što smo se onda nalazili u vrijeme masovnih zanosa i fanatizama bilo komunističkih, bilo Mussolinijeva fašizma i Hitlerova nacizma, kojima je nadošao i već spomenuti belgijski tribun Degrelle uz otežavajuću okolnost da je on uskočio u politiku iz redova KA.

Članstvo ga je dakle oduševljeno slušalo i slijedilo, ali koji čovjek u takvu položaju ne bi upao u zamku? Uspjeh i ugled što ga je postigao u redovima mladeži i u široj hrvatskoj javnosti, potencirao je u njemu već prirođenu ambiciju za vodstvom. To pak dolazi u izravnu suprotnost s načelima KA, u kojoj vrhovno

vodstvo, riječ i odgovornost ima svaki biskup za svoju biskupiju. I od toga časa bio je neizbježiv raskorak, ako ne i sukob s biskupima. Psihoza je bila takva — kako mi jedan svećenik tada reče — da bi Protulipac bio mogao, kada bi on to bio htio, provesti shizmu među hrvatskom katoličkom mladosti, i on bi u tome bio uspio. Protulipac se iza toga posvetio « Hrvatskom junaku », ali to već ne spada u predmet, a njegovim zamjenikom bio je imenovan Leo Žnidaršić.

I ja u to vrijeme napuštam duhovništvo « Domagoja ». Domagojci su bili u velikoj većini uz nacionaliste, za hrvatsku državu. Osim po koje upozorenje Stepinca, da bi se izbjegli i predusreli nacionalistički ekscesi i oprez nasuprot nacističkim upljuvcima, on nije nikada meni iznio izričita gravamina dotadašnjem radu i životu domagojaca, niti je zamjerio njihovoj nacionalnoj orijentaciji. Kada je dakle bila već ustanovljena NDH, nekako zimi g. 1941-42, otišao sam k nadbiskupu i ne sluteći, da će to biti moja posljednja audiencija u svojstvu duhovnika akademskog « Domagoja ».

Već uvodne njegove riječi dale su mi jasno naslutiti, da se nešto zbilo, da je neka odluka u njemu sazrela, a nijesam se mogao domisliti što bi moglo biti na stvari. Započeo je prilično uzbudljivo tužiti se na poplavu krivih ideja i orijentacija, na pretjeranosti i prava zlodjela krvavih obračuna sa strane ustaša, četnika, njemačke i talijanske soldateske. Žalosno je da i sami neki katolički studenti, nastavio je, plove tim

vodama krivih doktrina, pitajući se: kamo to vodi? Kako se suprotstaviti tom zlu što nas okružuje?

Trebam priznati da su te optužbe bile opravdane, svi smo ih mogli lako dnevno utvrditi, osuđivali smo ih i ja sam u svojim razgovorima, predavanjima studentima, mladeži i seljacima sve to osuđivao, ističući pri tome, da sam uvijek očekivao, da će Hrvati pokazati svoju humanost i ne upotrebljavati balkanske metode odmazde, koje sam uvijek osuđivao.

Druga je istina, da su i hrvatski katolički studenti velikim dijelom pristali i surađivali s NDH, koliko domagojci, toliko križari i oni iz čiste KA od koje posebno spominjem Frana Rubinu iz Varaždina.

Nadb. Stepinac je sve to znao, nisu naši studenti preko noći postali nacionalisti i kada sam tijekom razgovora htio postaviti po koje pitanje ili tražiti kakvo razjašnjenje, nijesam u tome uspio, ali u jednom času reče mi nadbiskup: «Sama Providnost mi je poslala neke domagojce koji ispravno misle i sude, i osuđuju te političke pretjeranosti ».

Ove posljednje riječi bile su za mene od posebne važnosti, jer su mi otkrivale pozadinu teških Nadbiskupovih optužbi. Odmah sam shvatio da se radi o Maksu Pelozi s još dva sumišljenika, kojima se kasnije pridružio i mladi student Ciko (kako čujem, poginuo je pri povlačenju). Peloza je svršio gimnaziju u Sušaku, ušao u senjsku bogosloviju, ali je napušta, da bi se upisao na zagrebačko sveučilište, i u isto vrijeme se učlanjuje u « Domagoj ». Bio je čudan svat, mučaljiv, povučen u sebe, trajni diverzant, koji je uvijek imao

uza sebe neki mali kružok prijatelja. Njegov « hobby » bilo je socijalno pitanje. Bio je povezan sa slovenskim socijalnim organizacijama, dok ga je hrvatski narodni problem malo zanimao. Karakteristične su za njega riječi jednog senjskog svećenika, koji upitavši me: « Što je s Pelozom u Zagrebu? », i na moj odgovor: da se upisao u « Domagoj », reče mi: « Pazite dobro, taj čovjek je sposoban da vam razjuri 'Domagoj'.

Početkom naime školske godine 1941-42, prva godina našega rata, dođe k meni Peloza sa spomenutom dvojicom da bismo raspravili o nekim njihovim prijedlozima koji se odnose na « Domagoj ». Radilo se ukratko o nekim mjerama koje bi trebalo poduzeti, u vidu da se « Domagoj » ne povezuje previše s nacionalistima i ustašama, da bi se ogradili od utjecaja ustaške politike i od opasnosti nacističkih, rasističkih zabluda, nego da bi ostao vjeran svojoj katoličkoj orijentaciji. Ja sam bez otezanja prihvatio njihove prijedloge i sugestije kao vrlo dobre i potrebne. Rekoh im, da mi je drago da imam uporište u njima u tom smislu, budući da mi je do toga da u toj novoj situaciji budemo više glas razbora, savjesti, humanosti, da se ne dajemo zavesti od fanatizma i nehumanih tendencija. Rekoh im stoga: neka točno definiraju svoje sugestije, neka ih iznesu na plenarni sastanak, da se tamo u široj zajedničkoj raspravi bolje definiraju, a ja ću s moje strane učiniti sve da se iz njih povuku i konkretni zaključci. Dovle je sve išlo u redu, ali oni nisu slijedili taj jedino ispravni put, nego, kako sam mogao utvrditi prigodom razgovora s nadbiskupom, oni su iza našeg razgovora

pošli k njemu i optužili su domagojce, kao da bi navodno već bili počinili one neispravnosti, koje smo u razgovoru mogli tek naslutiti kao potencijalne i koje stoga treba predusresti.

Netom sam dokučio na toj audienciji o čemu se radi, rekoh nadbiskupu: « Preuzvišeni, kada smo već dotakli suštinu pitanja o idejnoj ispravnosti domagojaca, dozvolite mi ili da Vas potanje izvijestim o tome i dadnem moje mišljenje o tim studentima koji su došli k Vama, ili pak u suprotnom slučaju ne ostaje mi drugo nego povući konsekvencije koje mi se nameću ».

Stepinac mi nije izravno odgovorio na postavljeno pitanje, nastavio je drugim riječima opetovati što mi je već rekao. Bilo mi je jasno, da je nadbiskup bio već donio odluku i da je uzaludno trošiti riječi. Par dana iza toga sastanka predao sam Tajništvu nadbiskupije svoju pismenu odreku na duhovništvu akad. kluba « Domagoj ». Ni ja nijesam nikada dobio nikakvo pismeno saopćenje ili potvrdu na tu moju ostavku.

Kako rekoh, to se zbilo nekako početkom g. 1942. Tri godine kasnije susreo sam jednog od sumišljenika Peloze u Rimu iza rata, koji mi je tijekom razgovora razjasnio pozadinu tog njihova koraka kod Stepinca. Doznao sam tada, da je zapravo u pozadini svega toga stajao Augustin Juretić. Juretić je bio nekada senior, bio je poznati javni radnik, ustvari više političar nego drugo, koji je od vremena pučke stranke često išao i boravio u Beogradu gdje je dobio veze i neke položaje. Bio je protivnik Pavelića i ustaša, nije dobrim okom gledao NDH, kasnije je prionuo uz Mačekovu

stranku. Početkom rata živio je u Zagrebu, ali se brzo prebacio u Švicarsku gdje je živio do smrti. On je podržavao veze s nekim seniorima, ali s domagojcima kao takvima nije imao nikakve veze; ne pamtim da je za mojeg vremena ikada stupio u prostorije « Domagoja ». Smetalo ga je što i domagoijci s ostalim studentima demonstriraju protiv Jugoslavije, prianjaju uz NDH i u njoj surađuju. On je dakle nanjušio Pelozu i uvidjevši njegov politički stav, nagovorio ga je da pođe do nadb. Stepinca, da mu iznese gravamina koja su oni među sobom prorešetali i na svoj način definirali protiv domagojaca. Ne znam kakvu su ulogu meni pripisali u svemu tome, ali je sigurno, da su utvrdili, barem neizravno, da bih bio nesposoban ili nemoćan da održim ispravnu liniju u « Domagoju ». Bilo mi je dakle jasno, zašto je Peloza preskočio javnu raspravu među samim domagojcima o svojim prijedlozima, kako sam mu bio sugerirao i on obećao. Bio je već obvezan prema Juretiću i htio je izbjeći javnu raspravu i suočenje sa svojim drugovima. Najmanje što mogu reći kod svega toga jest, da mi je vrlo zazorno, da jedan političar kao Juretić optužuje mene zbog politike, koji sam uvijek od nje zazirao.

Nijesam ipak nikada očekivao, da će ovaj moj slučaj s nadb. Stepincem imati i svoj epilog na moje duhovno zadovoljstvo. Prošlo je od tada trideset godina, kada sam g. 1972 u Salzburgu susreo fra Honorija Hermana, zagrebačkog franjevca. Tokom našeg razgovora blagoglagoljivi fra Honorije se najednom dotaknuo i mojeg posljednjeg razgovora sa Stepincem

i s time u vezi moje ostavke na duhovništvu « Domagoja », što me ne malo iznenadilo, ne sluteći uopće da bi moj sugovornik nešto o tome znao. O. Honorije mi naime reče, da je Stepinac, u nekom razgovoru s o. Osvaldom Totom (u emigraciji se nazivao fra Roko Romac, a umro je u Australiji g. 1971) i s Domagojem Ružičićem, nešto prije svršetka rata, priznao, da je pogriješio što se dao zavesti od Peloze i drugova, obzirom na « Domagoj » i mene. O. Honorije nije mi znao reći na temelju kojih činjenica je Stepinac uvidio tu svoju krivnju. Ipak smijem predpostaviti — a upravo to sam htio razjasniti nadbiskupu u posljednjem razgovoru s njim — da je on doznao, da je Peloza surađivao s partizanima. Ja sam već onda imao razloga da slutim, ali imam i dokaz iz kazivanja neke č. sestre Talijanke « službenice milosrđa », koja je duže vremena proboravila u Hrvatskoj i to u Kustošiji i naučila prilično hrvatski. Ta sestra, i ne znajući za moje veze s Pelozom, reče mi, da ga je vidjela u sumnjivoj vezi s komunistima kada su ulazili u Zagreb.

Mojim nasljednikom u « Domagoju » bio je imenovan o. Srećko Majstorović, franjevac iz Zagreba, ali nije imao vremena pokazati se na djelu. Ratni vihor je već odnio većinu studenata na bojište, drugi su ušli u državne službe, a k tome i veze s pokrajinom bile otežane ili prekinute; studenti nijesu više tako lako dolazili u Zagreb; svi smo proživljavali tešku ratnu psihozu nesigurnosti, glada i strahota. Sve je to vrijedilo i za « Domagoj » kao i za sve ostale organizacije

u kojima se članstvo istanjilo, a djelatnosti utihnule (77), premda su svi nastojali sačuvati nit života, očekujući novo uskrsnuće iza rata. Mjesto uskrsnuća došlo je « oslobođenje » od svega što je prethodilo komunističkom režimu. Hrvatski katolički pokret je bio ugušen kao i pokušaj nove katoličke akcije pod novim teškim jarmom.

Ja sam i nakon svoje ostavke podržavao prijateljske veze s pojedinim domagojcima. Par dana prije svršetka rata zamolili su me da priredimo još jednom dan sabranja u Crkvi. Složili smo se za nedjelju dne 6. svibnja 1945. Bilo ih je oko 25, održao sam im dva duhovna nagovora, mladići su se pričestili... bio je posljednji čin akad. društva « Domagoja » u domovini upravo kobnog dana 6. svibnja. Nitko nije to jutro slutio, da ćemo istu večer napustiti domovinu i postati čest bezbrojnog mnoštva lutalaca i izbjeglice sve do - danas.

Korolarij Hrvatskog katoličkog pokreta

Od članova HKP, koji nijesu poginuli u ratu, ili nakon rata posmicani od komunista, da li je itko od preživjelih bio pošteđen od logora i tamnovanja? Svakako, svima onima koji su ostali u domovini bilo

(77) *Luč*, br. 9-10, 1942 (valjda posljednji broj) donosi imena novoizabranog odbora « Domagoja »: predsj. Miloš Jelinčić, ostali odbornici: Stanko Plepel, V. Flego, Pero Vukota, i Luka Brajnović. U istom broju ustanovljuje se da

je zabranjeno svako djelovanje, pisanje, sastajanje i govorenje, tj. ono što se naziva građanskim ili čovječjim pravima. Čuo sam od Ante Maršića, koji voli ispitivati i sakupljati podatke, da je od dubrovačkih studenata doratnog naraštaja nestalo 93 (devedeset i tri), što u samom ratu, što od poratnog komunističkog klanja. Predmnijevam da nije bilo drukčije ni u ostalim hrvatskim gradovima.

Mali broj članova HKP — domagojaca i križara — koji smo spasili svoje živote i nalazili se u Rimu, bili smo se sastali par puta g. 1945-46 u Via Merulana. Radilo se o prijateljskim susretima, da se vidimo, izbrojimo i porazgovorimo, bez ikakva konkretnog plana. Mislim da nije bilo više od tri ili četiri sastanka.

Ali već za vrijeme drugog sastanka pozove me vratar Antonianuma da me netko traži na vratima. Bio je to Ante Jerkov koji mi je, navodno, donio poruku Lava Žnidaršića, predstavnika križara, da moramo nastaviti našim radom, ali svi složno bez ikakve diobe, a prema slovu poruke, bio bi Jerkov predstavnik Žnidaršića u emigraciji. Poruka je bila usmena, izjavljuje Jerkov, jer je opasno slati bilo kakvu pismenu poruku. Mjesto odgovora rekoh mu: « A što onda ako mi ne-

« broj članova se vidno umanjuje. Mnogi članovi društva pozvani su na nove dužnosti u javnom životu ili u vojsku. Društvo je izgubilo ove godine i svog agilnog duhovnika fra Bonifacija Perovića... » U tom istom broju vidim da je bio zakazan i tečaj đaštva KA u Virju. Da li se je održao? Ako se održao onda je svakako bio posljednji đački tečaj.

mamo povjerenja u tebe?» Bio je zatečen, kušao se opravdavati i brzo je nestao. Ja sam naime bio čuo o njegovim sumnjivim vezama, a kasnije se bjelodano uspostavilo, da je bio agent-provokator komunista, a što dokazuje i današnji njegov bilten *Relazioni religiose*, što ga izdaje u Rimu.

Raspršili smo se dakle po svim kontinentima u potrazi za novom domovinom i egzistencijom. Najveći broj, u prvo vrijeme, je zaplovio prema Argentini, koja nam je prva otvorila vrata, zahvaljujući upornim navaljivanjima fra Blaža Štefanića u Buenos Airesu, na emigrantske vlasti. Već prvih mjeseca u Argentini g. 1948 pokušali smo se sastati opet svi bez razlike, ali je sve svršilo s nekoliko neformalnih sastanaka. Ljudi su stigli goli i bosi, trebalo je prije svega brinuti se kako preživjeti, kako doći do bilo kojeg uposlenja, nabaviti neko pristojno odijelo, nastambu i sl. Dvije-tri godine kasnije ponovno sam pokušao okupiti, i to samo mlađe ljude, ali i taj pokušaj je svršio s istim negativnim rezultatom. Tek deset godina nakon našeg dolaska u Argentinu tj. 1958, bio sam započeo s potpuno novim naraštajem, koji nije doživio ni domovinu, ni rat, većinom rođeni po logorima ili pak pobjegli iz domovine kao mala djeca. Ovaj moj posljednji pokušaj s organiziranjem daštva pratili su isti simptomi polaganog i nesigurnog rasta, kao nekada u početku u Dubrovniku. Trebalo je barem dvije godine tapkanja i kolebanja dok je društvo hrvatskih katoličkih studenata u Buenos Airesu proradilo. Već krajem druge godine okupilo se oko tridesetak đaka, što postepeno raste do šesdeset, i moram priznati da su se studenti rado odazivali, prisustvovali sastancima i s velikim zanimanjem su pratili raspravljana velika idejna gibanja u svijetu, kulturna i vjerska pitanja, a s posebnim interesom za povijest i posljednje sudbonsone događaje u domovini Hrvatskoj. Potaknut tim uspjehom, bio sam se obratio pismom našim svećenicima i nekim studentima po Evropi i SAD, ne bih li još gdjegdje probudio interes za osnutak sličnih društava, ali odziva nije bilo.

Politička dnevna i stranačka pitanja bila su načelno odsutna iz naših diskusija na sastancima. Svjesno smo ih odbijali, prije svega što to ne spada u narav i svrhu ovakvih udruženja, a drugo, jer se o tome i previše politiziralo među njihovim roditeljima i starijim prijateljima, pa je s toga gledišta bilo vrlo uputno ne ulaziti u ta pitanja. Ovo novo i posljednje društvo predstavljalo je za mene neko osobno intelektulano i moralno zadovoljstvo: s đacima sam započeo svoju tzv. javnu djelatnost, pa evo, s njima i svršavam, i mislim da ga s pravom smatram duhovnim i idejnim nastavkom, ili točnije posljednjom mladicom katoličkog gibanja kod Hrvata. I zbog toga sam nastojao podržavati — koliko je bilo moguće — veze s Pax romanom, koja nas nije nikada prestala voditi pod rubrikom: Hrvatski katolički đački savez u egzilu, kao i druge slične saveze iz zemalja bez slobode.

Način kako smo postavljali i rješavali različita pitanja i probleme u društvenom radu, kao i metoda zajedničkog sudjelovanja u radu društva i raspravama

potpuno je zadovoljila članove, a i roditelji su mi više puta izrazili svoje zadovoljstvo s našim radom. Iza mojeg napuštanja Argentine g. 1968, preuzeo je duhovno vodstvo fra Marijan Zlovečera, i kako vidim u jednom broju *Ognjišta* (Buenos Aires) iz g. 1972 koje redovito donosi posebnu rubriku izvještaja i dopisa tih mladih ljudi — te godine bilo je u društvu 68 članova, 37 mladića i 31 djevojka. Kako spomenuh dvojica njihovih predstavnika prisustvovala su kongresu Pax romana u Fribourgu (Švicarska) g. 1971 prigodom 50 godišnjice njezina osnutka ([78]).

To bi dakle društvo bio posljednji plamsaj našega hrvatskog i katoličkog pokreta u Hrvatskoj, započetog od biskupa Mahnića u zoru ovog stoljeća, a koji nije prestao svojim opstankom i djelovanjem zbog recimo neke staračke nevitalnosti ili skleroze, ni zbog nestajanja ideala u hrvatskoj mladeži. Uostalom, koliko idealnih pothvata, kulturnih i socijalnih napora je palo tijekom naše povijesti pod teškim kolesima gorke sudbine i tuđinskih najezda!

Radi kronike bilježim i ovo: još prije osnutka društva studenata u Argentini bila je pokrenuta u Madridu smotra *Osoba i duh* pod vodstvom o. Hijacinta Fr. Eterovića i Luke Brajnovića. U njihovoj nakani je bilo da bi ona postala središte okupljanja hrvatskih

([78]) U posljednji čas čitam u « Ognjištu », Buenos Aires (br. svib.-lip. 1975) da će dva predstavnika društva prisustvovati kongresu Pax Rom. u Limi (Perú) u kolovozu 1975.

katoličkih studenata i intelektualaca u emigraciji, ali sve je ostalo pri publicističkom radu, a da se nije pristupilo k ostvarenju same organizacije.

Je li uspio Hrvatski katolički pokret?

Ovo je pitanje prvi put postavio fra Ignacije Radić u svojoj biografiji *Biskup Mahnić*, pod naslovom « Je li đački pokret uspio? » Po samom naslovu vidimo, da se njegov upit odnosi samo na đaštvo, a ne na čitavi pokret, ali i u tom užem okviru daje previše općenit i sumaran odgovor. Zaključuje, da nije potpuno uspio. Krivi bi bili osobito prvi rat, ali ipak nije sve propalo, da na koncu požali što se « đački pokret razdrobio » ([79]).

Drugi, koliko je meni poznato, koji je postavio to pitanje bio je Pavao Tijan u nekom svojem rukopisu, odmah iza zadnjeg rata, kada se već nalazio u emigraciji, a u kojemu priznaje pokretu neke njegove uspjehe, ali se više priklanja mnijenju, da nije uspio.

Na kraju mojih zapamćenja o HKP smatram se i ja prinukanim, da pokušam dati odgovor na to pitanje, pogotovo što ga prosuđujem iz dalje povijesne perspektive nakon 30 godina, iza kako je prestao svojim djelovanjem.

Moj odgovor polazi s dvostrukog kriterija. Prvi bi bio: Koliko je pokret uspio dati svojim članovima

([79]) Fra I. Radić, n. dj. 90.

nutarnji, vjerski život i na njegovu temelju formirati ih intelektualno, kulturno i profesionalno. Drugi kriterij: Pokret je imao i svoju društvenu, javnu dimeziju i kao takav je postao organizirana snaga laičkog apostolata, koja je težila k duhovnoj, društvenoj i kulturnoj obnovi hrvatskih katolika.

Kako znamo, bio je početno pokrenut kao đački pokret; okupljao je pretežno prve naše brojne đake koji su dolazili sa sela, a koji će preko pokreta, po prvi put doći u doticaj s novim društvenim organiziranim životom i radom, koji im je za uzvrat otvarao ne samo obzorje njihova vlastitog statusa školovanih ljudi, nego i nove kulturne vidove i socijalnu problematiku njihova naroda, društva i Crkve. Drugim riječima HKP imao je u prvom redu omogućiti đacima nutarnjo-vjersku, kulturnu i društvenu formaciju u kršćanskoj viziji svijeta, da bi se mogli snaći i orijentirati u tom za njih novom svijetu, ali istovremeno spremati se za vjersku, prosvjetnu i moralno-društvenu obnovu svojeg naroda i to svojim primjerom, apostolatom i društveno-kulturnim stvaralačkim djelovanjem.

Što se tiče prvoga, tj. nutarnjo-vjerskog doživljaja kod članova pokreta, moram opaziti dvije stvari: njihovo vjersko doživljavanje nije više bilo tradicionalno, pučko, ni kao shvaćanje, ni kao praksa, kako se to još onda doživljavalo u njihovim selima. S druge strane, samo pripadanje katoličkom pokretu bilo je neko javno ispovijedanje svoje vjere, što je bilo u suprotnosti s tadašnjim intelektualno-građanskim javnim mnijenjem, gdje je « modernost » značila prije

svega u najmanju ruku distanciranje od vjere i Crkve. Njihov dakle nutarnjo-vjerski doživljaj je nužno bio dijalektički, kritički: prema onome tradicionalnom, kao i prema modernističkom. Kako dati dakle odgovor na postavljeno pitanje obzirom na nutarnji život pripadnika pokreta? Koja statistika može to ustanoviti, osim one « Božjih knjiga »? Ostaje ipak činjenica, koju svi možemo utvrditi, a ta je, da su prosječno svi članovi, a po njima i mnogi vjernici oživjeli, osnažili i učvrstili svoje vjerovanje i sakramentalni život milosti. Svi su pripadnici, s jedne i druge strane, sačuvali kroz sav svoj život svoju bitnu duhovnu kršćansku formaciju, nijesu izdali svoje ideale, uglavnom su svi ostali vjerni svojoj vjeri i Crkvi. I samo ugodno sjećanje na dane zajedničkog rada u pokretu, koje su sačuvali kroz život, služi kao neizravni dokaz o dubokim vjerskim brazdama izoranim u redovima katoličkog pokreta. Kada je pak nadošao veliki čas kušnje, svatko je na svoj način dao svjedočanstvo za Krista i za svoj narod: nijesu ih zanijekali, ni izdali. Pripuštam, i te kako, da je moglo biti i bolje, ali svakako ne može se reći da se sve rasplinulo i da nije bilo uspjeha.

Prosudimo li djelovanje pokreta po kriteriju vanjske uspješnosti, tj. da li je uspio razviti se u snažnu društvenu snagu i provesti u djelo svoj zacrtani program obnove u našoj narodnoj stvarnosti, tada jasno, da se ne može govoriti samo o uspjesima nego i o neuspjesima, nikada o potpunom uspjehu. Ne smijemo pri ovome pitanju smetnuti s uma da, koliko god je

naš pokret bio dugog vijeka, ipak on se nije bio još razvio u puni opći pokret, ostajući pretežno mladenački pokret, i kao takav bio je u fazi prethodne formacije za buduću punu djelatnost, ne niječući mu da je izvršio značajnu ulogu, kao nijedan drugi omladinski pokret u Hrvatskoj.

Proširimo li naš panoramski pogled na svu našu narodnu stvarnost toga razdoblja, pitam se: koji se drugi pokret, ustanova, inicijativa, stranka i bilo koje zamašnije djelo, na bilo kojem području, može podičiti svojim punim konačnim uspjehom? Promatramo li to pitanje iz još šire perspektive današnjice: općeg isprevraćanja, nijekanja ili osporavanja, koja drmaju s mnogo starijim ustaljenim i povijesnim ustanovama, s teologijom, hijerarhijom, sveučilištem, školstvom, državom, autoritetom, sjemeništima i redovništvom itd., tko bi mogao izjaviti, da je uspio u ovom « društvu promjena »?

Ove opće refleksije ipak me ne lišavaju dužnosti da pokušam pobliže prosuditi bilo negativne, bilo pozitivne pojave u HKP kroz njegov skoro polustoljeni život.

Negativne i sporne pojave

1. - Činjenica, da je HKP izvorno nastao inicijativom jednog Slovenca, biskupa Mahnića, znači li ona neki početni nedostatak, koji bi daljnjem našem rastu ponešto zamračio našu istovjetnost, idiosinkraziju kako to misli prof. Tijan i neki drugi, koja bi neizbježivo vukla za sobom neki presudni ne-naš utjecaj na život i djelovanje HKP. Nalazimo se u hipotezama! Vjerojatno, da je inicijativa bila nadošla i nadahnuta od nekog Hrvata, neki stavovi i reakcije bili bi se drukčije odvijali, osobito za prva dva desetljeća. U tom smislu mogu navesti kao primjer naš idejni radikalizam s diobom duhova, što ga je Mahnić doveo iz Slovenije, gdje je sukob katolika i liberalaca bio mnogo dublji nego kod Hrvata i nije potpuno odgovarao hrvatskim prilikama, premda, mora se priznati, da i kod drugih katolika, ili u Crkvi uopće, susrećemo više ili manje u tom razdoblju takav radikalizam.

Osim idejnih smjernica — a te smjernice su bile uglavnom one svih ostalih kat. pokreta u svijetu —, koliko znam, Mahnić se nije miješao u redovnu konkretnu djelatnost pokreta, u rad organizacija, gdje se sve razvijalo prema zamisli samih članova i našim prilikama, dok je sam Mahnić ostao samo kao najbolji savjetnik. Činjenica pak, da đaštvo, a za njim svi ostali, oduševljeno prihvaćaju ideje i program, te da stvarno sami izrađuju nutarnji organizacijski život i rad, smatrajući sve to našim djelom i pothvatom, znači da sav pokret idejno i organizacijski smatraju « hrvatskim », a ne kao nešto što ne bi nama odgovaralo. Istina je, bili smo katkada pretjerali u polemici, ali ne zaboravimo da je to vrijeme bilo vrijeme netolerantne « tolerantnosti » liberalističkog antiklerikalizma, kada je polemika bila ton i stil jednako s obje strane. Moglo se u prvo vrijeme stvoriti dojam, kao da se pokret ograđivao i zatvarao u sebi, da se distan-

cirao od tadašnjih pomodnih težnja, ali ustvari se radilo u prvo vrijeme više o potrebi izrađivanja svojih vlastitih idejno-principijelnih stavova i svojeg operativnog programa, nego kao neka tendencija odvajanja od općih javnih zbivanja. To dokazuje činjenica da ljudi pokreta već od svojeg početka vode i te kako žive javne rasprave i suočenja s tadašnjim pomodnim strujama, idejama i pokretima, što je često poprimalo polemički ton, ali što bjelodano očituje njihov otvor, interes i volju surađivanja u svim velikim kulturnim i društvenim problemima narodnog života i što se konačno ostvaruje u općoj suradnji, kako smo vidjeli, sa svim živim snagama naroda. Obzirom pak na organizaciju samog pokreta Mahnić nije izradio ni nametnuo nikakvu strogu organizacijsku strukturu pokreta, a i sama ideja seniorata bila je uobičajena i kod drugih udruženja u srednjoj Evropi.

Mogli bismo dakle reći, da smo pokret prihvatili i vlastitim iskustvom prilagodili ga našim prilikama i potrebama. Sve je bilo prožeto idealizmom — svojstvenim mladim neistrošenim bićima — vjerom, čovještvom, kršćanskom demokracijom, pravdom i slobodom, sve promatrano pod vidom kršćanskog svjetovnog nazora.

2. - Tipovi organizacije premda nijesu bili naši, nijesu nam bili ni tuđi. Nastojali smo nešto naučiti od onih koji su nas prethodili, ali ustvari svi ti naši «tipovi» bili su početni, elementarni, embrionalni, tako da bismo do njih stigli sami od sebe bez ikakva

tuđeg uzora. Ono pak što smatram novim i važnijim od samoga tipa organizacije jest, da nijesmo prisvojili zatvorene i zastarjele strukture raznih «circoli», «oratori», «patronages» od nekih drugih naroda, koji su nastojali ograđivati i uščuvati mladež od vanjskih utjecaja, i gdje su stariji redovito imali glavnu riječ. Mi naprotiv imamo odmah otvorena udruženja koja javno djeluju u školi, na sveučilištu, na ulici, u selima i gradskim četvrtima, i prema tome nije se radilo o odijeljenju od društva i očuvanju, nego naprotiv o prisutnosti, zračenju i privlačenju, o apostolatu u društvenoj sredini u kojoj smo živjeli. Autonomija je sastojala u tome da, uz asistenciju duhovnika, sami odlučuju, izabiru svoje odbore, imaju inicijativu, stoga su djelatni, a često i borbeni, ali i odgovorni, bez «paternalizma» kako se danas kaže.

Koliko to vrijedi za orlovsko-križarsku organizaciju? Orlovi nam dolaze iz Češke, preko Slovenije, kao uostalom i sokolstvo. Manje mi je poznato koliko su oni baštinili od prethodnih omladinskih organizacija na selu, ali činjenica je da se orlovstvo brzo «pohrvatilo» odgovarajući čitavim sustavom, voljom i praksom težnjama hrvatske mladeži. I naše nevolje i nedostaci naši nijesu bili uneseni izvana. Prema tome, iako prva inicijativa našega pokreta, bilo đačkog bilo orlovskog tipa, nije iskonski naša, mi smo ipak te poticaje i uzore brzo prevodili i preudesili po našem vlastitom geniju, u dobrome i lošemu.

Tek o primjeni « čiste KA », u predvečerje drugog rata, možda bi se moglo primijetiti, da je bila preuzeta izvana. Ali i ona već u samom početku nastoji tražiti svoje puteve s posebnim specijaliziranim udruženjima za različite slojeve pučanstva. Usprkos još nestručnim ljudima i nedovoljnom poznavanju njihova metodološkog funkcioniranja, sama ideja bila je sociološki i psihološki ispravna i, vjerujem, da bi s vremenom bila uspjela, ali joj nije bilo dano potrebno vrijeme za to.

3. - Razdor u Hrvatskom katoličkom pokretu je zastalno bio najveća zapreka boljim ostvarenjima, o tome nema sumnje ni isprike; bio je kao neki zarazni virus koji je nagrizao vjerodostojnost našeg svjedočanstva za Krista, usprkos brojčanom rastu.

Da li se mogao izbjeći razdor? Sigurno, to, da se u početku pitalo članstvo, ne bi nikada došlo do rascjepa. Tako nam on još jednom dokazuje našu ljudsku slabost i nesavršenost, pa i kada djelujemo s najboljim nakanama. Da smo ga izbjegli, bili bismo dali autentično svjedočanstvo kršćanskog jedinstva u ljubavi pred svijetom; bili bismo izbjegli sablazni što smo je kod mnogih izazvali; imali bismo obilje Božjega blagoslova. Moramo dakle ponizno priznati, požaliti taj razdor kao najveću nedaću našega HKP.

Malo nam vrijedi kao opravdanje i utjeha, ali ipak spominjem i to, da su i drugi katolički pokreti u svijetu prošli kroz iste pojave razdora, ako ne i teže, u svojem krilu. Sjetimo se sukoba u Italiji između « Opera dei Congressi » i demokratske struje, što je završilo s osudom R. Murria; u Francuskoj između tradicionalista-monarhista i s druge strane republikanaca, a što svršava osudom Marc Sangniera; u Belgiji između Liège i Anversa; u Njemačkoj između smjera Berlina i Kölna itd.

Međutim ta ista nevolja se nekako opetuje i danas: ljudi oko *Glasa koncila, Svezaka* itd. prigovaraju našem nekadašnjem razdoru, dok se oni sami nalaze usred sukoba s ponovnom diobom hrvatskih katolika u tzv. tradicionaliste i progresiste, ne bez zadjevica, polemika i sablazni. Ipak s radošću primjećujem, da taj razdor u zadnje vrijeme utihnjuje.

4. - Jedno, nazovimo ga tako, sporno pitanje — s osobitim obzirom na naš razdor — jest držanje našega episkopata: prvo, što se on nije na vrijeme više zanimao za HKP; drugo, što i onda kada se počeo zanimati, biskupi nijesu bili složni u svojim pogledima i odnosima prema njemu, te namjesto njihova djelovanja u smislu jedinstva, oni su ga neizravno priječili. Oni se dakle u početku ne zanimaju za pokret, što daje povod Mahniću da požali taj nehaj biskupa. U slučaju pak da su se više zanimali, bili bi sigurno onemogućili neke pogrješke, na vrijeme raščistili prigovore i prijepore među dvjema granama HKP i očuvali nam njegovo jedinstvo. Ali promatrajući stvar s gledišta ondašnjeg mentaliteta, ne bi li oni možda svojim paternalizmom zakočili onu spontanost, zanos koji je značajka našega pokreta? Eto, zašto ovo nazivam, « spornim pitanjem ».

Pripadnici pokreta ne samo da nijesu osporavali autoritet i intervencije biskupa, nego su naprotiv željeli imati biskupe bliže, kao idejnomoralni oslon i sigurnost u svojem djelovanju.

(Sjećam se nekog seniorskog sastanka, mislim g. 1925, koji je bio posjetio neki biskup, kako je predsjedatelj u pozdravnim riječima izrazio radost i zadovoljstvo zbog toga posjeta, jer « se osjećamo sigurnijim kada imamo biskupa uza sebe »).

Išlo se je dakle suprotno od današnjih osporavatelja, kojih mi stav ostaje neshvatljivim: kako naime razjasniti činjenicu da su nam biskupi u naše vrijeme, prije koncila, njegovih dijaloga i otvora, dozvoljavali dovoljno slobode za naš apostolat, dok bi oni danas to — ne znam kako — priječili?

5. - Tijanova opaska da « hrvatski narod još nije bio duhovno jedinstven, niti su svi krajevi i slojevi bili na istom stupnju kulture i civilizacije, a pokret nije o tome vodio računa, pa nije mogao uspjeti », je u velikoj mjeri istinita. Moramo priznati da je to tako onda bilo; bili smo prožeti više voljom i oduševljenjem, nego proučavanjem sociološko-kulturno-psihološkim stvarnog našega stanja, te ispitivanjem shodnih analiza i metoda. Sve je to bilo pomalo uvjetovano i našim povijesnim udesom, a što ne vrijedi samo za naš pokret, nego i za sve ostale općenarodne pokrete, bilo kulturno-prosvjetne bilo političke. Nije se vodilo računa o činjenici, da smo stoljećima bili odijeljeni

jedni od drugih po različitim, kulturnim krugovima i političko-socijalnim ustanovama, što naravno nije poštedilo ni samu Crkvu u hrvatskom narodu, stvarajući se divergentna vjersko-crkvena središta. Daleko od mene da bih ikoga krivio za to, ali ta činjenica je postojala i dijelom još postoji osobito između Zagreba i Sarajeva. Već sam spomenuo — da ostanem na crkvenom području — da Bosna nije prihvatila Mahnićevu « Svećeničku zajednicu »; ne znam npr. koliko je negda bilo đačkih organizacija na području Bosne, ali znam da za vrijeme mojeg boravka u Zagrebu nije postojala ni jedna, osim na franjevačkoj gimnaziji u Visokome. Isto tako, kada je za vrijeme diktature nastalo relativno zatišje unutar katoličkih redova, sarajevska ekipa sa svojim *Katoličkim tjednikom*, nije prestala i dalje podržavati javne rasprave o tim pitanjima, a to se na neki način vuče do danas, kako to dokazuje famozni članak u *Hrvatskoj reviji* « Vigilantibus jura », nedvojbeni proizvod i izražaj istog mentaliteta i stava, kao i nikada razjašnjeni slučaj Krune Draganovića.

Istina je dakle da hrvatski narod nije još duhovno jedinstven i da je naš HKP, kao izdanak svojeg naroda, bio neizbježivo izvrgnut tim nedostatcima samoga naroda i njegovih teških povijesnih prilika, te da smo tek na putu punog političkog, kulturnog i duhovnog jedinstva.

Veliki dio neuspjeha HKP-a ima se tražiti u činjenici, da je on nastao i djelovao u izvanrednim prilikama naše novije povijesti: prvi svjetski rat, obaranje

austro-ugarske monarhije, uz neke druge: boljševička revolucija, nadolazak Jugoslavije i njezinih trajnih diktatura, velika svjetska kriza i drugi svjetski rat. Između dva rata svi napori hrvatskog naroda, kao i javna pažnja bili su kroz to vrijeme usredotočeni oko borbe za narodna prava i slobodu. Sve ove povijesne i psihološke činjenice su velikim dijelom apsorbirale pažnju naše mladeži, povlačile ju i poticale na različite akcije, pothvate, prianjanja uz političke vođe i pokrete. Teško je bilo u takvim narodno-političkim i psihološkim stanjima zahtijevati i provoditi neku «čistu» liniju, neko neporočno ponašanje, odrediti mladeži točnu granicu politički dozvoljenoga i nedozvoljenoga, jer ona iskonski shvaća život u njegovu jedinstvu. Upravo to stanje možemo okriviti za veliki dio neuspjeha HKP. Nijesmo nikada uspjeli obrađivati, produbljivati i bolje definirati bilo koji veliki kulturni, vjerski i društveni problem ili struju u odnosu s hrvatskom stvarnosti.

Mi smo doduše primali i raspravljali o velikim problemima: demokraciji, humanizmu, slobodi, personalizmu, solidarnosti i sl., ali nam je nedostajao potrebni intelektulani mir i odgovarajući voljni napor, da bi ih dublje obradili prema našoj narodnoj i društvenoj stvarmosti. Kada god se to pitanje produbljivanja postavljalo, uvijek se odgovaralo: najprije moramo izvojštiti narodnu slobodu, pa onda se posvetiti tim dubljim problemima. I to tako traje već pedeset godina mojega iskustva, i kako vidim tako će se i nastaviti u nedogledno vrijeme, u očekivanju boljih dana.

1. — Ističem u prvom redu činjenicu, da je HKP svježoj, neistrošenoj, nerazočaranoj hrvastkoj mladeži iz svih širokih slojeva pučanstva, mladeži punoj volje i energije *otvorio vrata novoga života*, omogućivši joj da kao prvi naraštaj — osobito u nekim krajevima — uđe djelatno u javni život, da u njemu razvije svoju osobnost i preuzme svoj dio odgovornosti, a što je samo po sebi jedan od najpozitivnijih učinaka pokreta. Ta činjenica nam omogućuje shvatiti zašto je on već od svojeg početka postao općehrvatski pokret mladeži, kao i njegovu upornu postojanost, jedno i drugo udivljenja vrijedno. To je pak bilo moguće, jer on nije bio izazvan nikakvim vanjskim probitcima ni interesiranim ideologijama, strankama, čak niti po samoj crkvenoj hijerarhiji, nego niknuo na istoj vjeri i istim vrijednostima, združen i vođen zajedničkom voljom, prkoseći pomodnim strujama, prigovorima, napadajima i podcjenjivanju, tako da je dugotrajnim borbama imao izvojštiti svoje mjesto u našem javnom životu, zapravo pravo građanstva idejama, načelima i vrijednostima koja su sačinjavala najbogatiju i najautentičniju baštinu hrvatskog naroda.

2. - Zanosna volja, kojom su mladi ljudi prihvatili ideje i suradnju u pokretu, daje mi pravo ustvrditi, da je on *ispunio jednu prazninu*, potrebu vremena u našem narodnom, vjerskom i intelektualnom životu. Mladež, bez razlike na zvanja i pokrajine, prihvaća

naš pokret ne samo kao neku novost — bilo je tada i drugih novih pokreta — u svojem životu, nego u prvom redu zbog suštinskog njegova sadržaja i programa, koji sintetizira u jedno skladno jedinstvo vrijednost svakog pojedinog čovjeka, društveni život i narodnu zajednicu. Bez toga ne bismo mogli shvatiti njegovu nutarnju konzistenciju i dugo trajanje pokreta, a na što su mu drugi slični pokreti zavidali, ali sami nemoćni da se s njim takmiče.

3. - Bio je *prvi pokret katoličkog laikata* kod nas s izričitom misijom obnove i kao takav nalazio se izvan područja gdje se sukobljuju različiti ineteresi i snage političkih stranaka i ekonomskih skupina. To mu je bilo omogućilo da prebrodi sve socijalne granice kao i pokrajinske šireći se po svim hrvatskim krajevima i oblikujući, uz svijest zajedničke vjerske pripadnosti i onu pripadnosti istoj narodnoj zajednici, što je osobito važno zbog povijesne odijeljenosti i različitih kulturnih utjecaja, što sačinjava daljnji doprinos buđenju svijesti narodnog jedinstva.

Na društvenom pak polju, pokret razvija naravno, bez opreka i prigovora s nijedne strane, jednakopravnost, provodeći u dnevnom životu bratsku suradnju između đaštva, seljaštva, radništva, građanstva i inteligencije, i svi u solidarnoj suradnji provode u djelo demokratsku društvenu svijest jednakih prava i vrijednosti, priznaje svima odgovarajuću ulogu i važnost s vlastitom odgovornosti.

4. - Polazni stav HKP, njegov program i sva djelatnost bili su pozitivno usmjereni: *izgrađivati*, oblikovati mlade ljude; širiti prosvjetu u narodu, učiniti ih djelatnim subjektom u demokratskom društvu, i u tu svrhu osnivaju se raznovrsne organizacije, zamišljaju se i ostvaruju pothvati. Svrha je dakle vjerska, društvena, kulturna. Na kritike odgovaralo se kritikom, ali ipak ne neplodnom kritikom, pošto smo protiv onoga što smo smatrali nevaljalim predlagali konstruktivne i stvarne vrijednosti. Naša navodna «obrana» nije bila obrana nekih samoživaca, koji bi branili nekakve svoje položaje i interese, kojih nije bilo; bila je to obrana onih vrijednosti koje su bile najdublje usađene i doživljene u samom narodu. Nasuprot liberalizmu, modernoj, naprednjaštvu, socijalizmu i drugim strujama, koje su težile, da odstrane našu katoličku vjeru i kulturnu tradiciju, proglasujući ih privatnom stvari, tj. nevažnima, nebitnima, da bi im tako onemogućili bio kakav utjecaj u hrvatskom kulturnom i društvenom životu, naš je pokret išao za tim, da te vrijednosti oživi, osuvremeni, da im izvojšti ona prava j mjesto koje im stvarno pripada. U tom svojem nastoianju on je dobrim dijelom uspio, tako da će u posljednjem desetljeću biti općenito prihvaćen stvaralački kulturni, socijalni i prosvjetni doprinos hrvatskih katoličkih ljudi, jednakopravno s ostalim strujama i pokretima, a kulturna kršćanska baština kao opće dobro hrvatskog naroda.

Ovdje je mjesto da, zbog potpunijeg pregleda, navedem, uz već spomenuta imena ljudi iz HKP i ona

nespomenuta, a koji to zaslužuju bilo svojim uzornim kršćanskim životom, bilo svojim društvenim, kulturnim, književnim i prosvjetnim djelovanjem u hrvatskom javnom životu: dr. Pero Rogulja, Izidor Poljak, dr. Rudolf Eckert, dr. Janko Šimrak, dr. Ljubomir Maraković, dr. Milan Ivšić, dr. Velimir Deželić, dr. Josip Andrić, prof. Pero Grgec, dr. Ivan Merz (čiji se već uveo proces za beatifikaciju), dr. fra Dominik Mandić, Đuro Sudeta, dr. Ivo Protulipac, dr. Juraj Šćetinec, Mario Matulić, prof. Stjepan Horvat (posljednji rektor hrvatskog sveučilišta prije dolaska komunista na vlast i plodan znanstveni pisac u Argentini, gdje sada živi), dr. Avelin Čepulić, Mate Ujević, Vilko Rieger, Pavle Tijan, Dane Uvanović, Zvonko Remeta, Srećko Karaman, Tijas Mortigjija, Šenda, Aleksa Kokić, dr. Ivan Oršanić, Ivo Degrel, dr. Krsto Spalatin, Ivo Bogdan, Franjo Dujmović, Ivo Lendić, Dušan Žanko, Milivoj Mostovac, August Đarmati, Ante Jakšić, Luka Perinić, Ton Smerdel, Sida Košutić, Stjepan Krčmar, Cvite Škarpa, Štef Tomičić, dr. Franjo Nevistić, Luka Brajnović, Zvonko Dugački, Danijel Crljen, Ante Vitaić-Jakaša, dr. Mateo Jeličić, Marica Stanković (predsjednica Velikog križarskog sestrinstva), prof. Antica Ljubić-Juras (poznata socijalna radnica), Mira Dugački-Vrljičak, Felix Niedzielski — i neka mi oproste oni kojih se ovaj čas ne sjećam.

Smatram potrebnim još jedno razjašnjenje, da bismo mogli na široj razini shvatiti ulogu tih katoličkih intelektualnih prvaka. Katolička literatura, kao uostalom

i druga stvaralačka područja tijekom 19. st., bila su dobrim dijelom izgubila, pred prodorom modernih literarnih struja, gotovo kod svih naroda vezu s njima. Iza kako su te nove struje prekinule svoju nutarnju povezanost s dotadašnjim evropskim duhovnim jedinstvom, ploveći strujama racionalizma, naturalizma, pozitivizma i materijalizma, katolička književnost se odkopčala od njih. Ali ne samo književnost, nego se otvorila neka provalija između moderne kulture i Crkve i na svim ostalim poljima: filozofskom, umjetničkom, slikarskom, glazbenom, dramskom itd. Pred tom pojavom suvremeni katolički pokreti vrše značajnu ulogu; oni s jedne strane daju poticaj novom procvatu kršćanske literature, i u isto vrijeme tom novom naraštaju književnika, umjetnika i kulturnih radnika udahnjuju novi izražaj, novi stil i novu tematiku, kako je to odgovaralo tadašnjem vremenu uspostavljajući na taj način prekinutu vezu s općim stvaralačkim kulturno-intelektualnim naporima.

Mahnić je odmah od početka pokreta jasno uvidio potrebu tog novog otvora i na nj poticao. U prvom prilogu za bogoslove i sveučilištarce u *Hrvastkoj straži*, g. 1904, on piše: « Vi ste nas razumjeli... Do vas je, prijatelji, da isprekidane sveze između vjere i znanosti, između svjetske i duhovne inteligencije u Hrvatskoj opet skopčate ». U istom smislu piše i u *Luči* g. 1915-16: « Radi se o tome, da se uspostavi veza i prijateljski odnošaj između Crkve i države, da se dovedu u sklad vjera i razum, dogma i znanost, sloboda i Crkvi dužna

poslušnost, moderni napredak i vjersko-načelni konservatizam katoličke nauke i filozofije» (80).

Jasno, da je za sve to trebalo mnogo vremena, upornosti i izdržljivosti, da bi se naime uklonila uzajamna nepovjerenja i neshvaćanja, kao i zla shvaćanja; da bi se katolička misao, kultura, književnost, umjetnost itd. opet uklopile u zajedničko opće kulturno dobro. Taj proces, kako spomenuh, bio je općenit u evropskim zemljama, pa i kod nas, tako da je odatle nastala puna «jednakopravnost svih uvjerenja i organiziranih katolika s ostalima u javnom životu», piše Tijan u spomenutom pismu.

U trećem razdoblju našega pokreta mi smo mogli dakle utvrditi, da ne postoji neka razlika, diskriminacija između članova HKP i ostalih, osim valjda u zadnjim uporištima, gdje su se bili ušančili masoni, kao na pr. na medecinskom fakultetu u Zagrebu i možda još gdjedje. Kada je pred drugi rat bila pokrenuta *Hrvatska enciklopedija*, ne samo da su u njoj surađivali, jednakopravno s drugima, ljudi iz HKP prema svojim znanstvenim i stručnim sposobnostima, nego je i samo uredništvo predano u ruke dvojice iz redova katoličke inteligencije: Mati Ujeviću i Pavlu Tijanu, koji organiziraju njezino izdavanje i uspijevaju okupiti oko nje suradnju svih hrvatskin kulturnih radnika bez razlike na idejno, kulturno i političko mišljenje i opredjeljenje. Za vrijeme NDH mnogi katolički intelektualci bit će često glavni predstavnici u tisku (Bogdan, Tijas, Degrel, Lendić), u kazalištu (D. Žanko), u izvještajnim agencijama (D. Uvanović) itd. I izvrsno uređivana *Spremnost*, tjednik za vrijeme rata, vode Bogdan i Tijas, uz suradnju M. Magdića (koji napušta marksizam, prianja uz opći hrvatski narodni pokret, predan od Engleza komunistima, ubijen umire kao katolik), te štefa Tomičića, a kasnije uređivanje preuzima F. Nevistić.

(80) *Knjiga života* 177. Kod PILEPIĆA, n. dj. 55.

Završavam s dvije opće misli.

HKP nije bio samo neka organizacija za stanovitu ili djelomičnu svrhu i djelatnost, bilo političku, kulturnu ili društvenu. Bio je u prvom redu pokret ljudi za osobnu formaciju, za razvoj potpune čovječje osobe. Doživljene vjerske, kulturne, narodno-društvene vrijednosti, nastojao je oživiti i rasprostraniti među hrvatske vjernike: đake, seljake, radnike i građane, oblikujući što zaokruženiju kozmoviziju ili filozofiju života, udarajući im na taj način jedinstveni pečat u njihovu privatnom i javnom životu i djelovanju. On je polarizirao u svojem formativnom djelovanju sve životne vrijednosti i žive snage koje su stvarno sačinjavale istinski životni sadržaj hrvatskih vjernika, i narod ga je kao takva bio i prihvatio. Da je pak odgovarao iskonskoj, autentičnoj duši tadašnjega našega naraštaja vidi se i po tome, što je početni đački pokret, i iz njega razvijeni sav katolički pokret, jedini koji vremenski nepokolebivo traje i neprestano razvija

dalje svoj idejni sadržaj kroz gotovo pola stoljeća, dok ga nije sila ugušila.

U tome je sastojala njegova specifična oznaka, za razliku od drudih omladinskih hrvatskih pokreta, koji su išli za ostvarivanjem jednog ili drugog dobra ili cilja ne obuhvaćajući potpunog čovjeka, ni svu narodnu stvarnost, a često prožeti idejama i nazorima stranim narodnoj duši, bili su nerijekto moralno i duhovno od njega odijeljeni. Naš pokret se odlikovao i svojom materijalnom neimaštinom; nije bio potpomognut s nijedne strane, nije ovisio od nijedne velike svjetske ustanove ili stranke, nije imao fondova ni novčanih potpora, nitko se u njemu nije obogatio. Bili smo, u velikoj većini, sinovi siromašnih slojeva naroda, sve troškove smo sami podnosili uz osobne žrtve. Jedini doprinos dobivali smo katkada moljakanjem milodara od svećenika i prijatelja, da bismo mogli omogućiti najsiromašnijima prisustvovati kakvu tečaju ili duhovnim vježbama, i to je stanje trajalo do kraja.

HKP je nikao iz uma, volje i srca naše mladeži; svoje pak misli-vodilje, snagu i milost crpao je iz svoje vjere. On je prvi upozorio na nova vremena, u svojem početku na liberalizam koji je bio započeo dezintegraciju hrvatskog narodnog bića, a u svojem trećem razdoblju na marksizam koji to raspadanje nastoji dovršiti, nasuprot kojima on daje svoj znatan doprinos za hrvatsko narodno i kulturno ujedinjenje. Velika je njegova zasluga da katolički i kulturni izražaj nije bio zanijekan u hrvatskom narodu, a koji i dandanas ostaje njegova najsnažnija moralna snaga protiv neprijatelja.

Bio je dakle autentično očitovanje dubinske vrijednosne suštine hrvatskog naroda.

Kada danas, nakon trideset godina, susretnem po kojeg bivšeg člana HKP, mogu još bolje ustanoviti, da je on bio ne neki pomodni, kontigentni pokret, nego u prvom redu pokret ljudi u kojima je duboko zaorao svoje brazde i oblikovao u njima duhovnu fizionomiju za čitav njihov život. Svakako da je on, usprkos našim ljudskim nevoljama i nedostatcima, bio najsnažniji i najpozitivniji općenarodni pokret hrvatske mladeži.

DODATAK

Hrvatski katolički pokret u vrednovanju nekih katoličkih posaborskih pisaca u Hrvatskoj

Dok sam tražio gore spomenuti materijal o HKP, dopao mi je u ruke i neki drugi materijal novijeg datuma, koji se odnosi na HKP. Predmnijevam da ovaj materijal nije potpun i pretpostavljam da bi još više toga moralo postojati, što je meni nepoznato. Ipak iz onoga što imam kod sebe, dovoljno mi je da zaključim, kako neka naša braća u domovini ne samo da ne poznavaju povijesne prilike u kojima je nastao i djelovao naš pokret kao ni njegov duh i napore, što bi se moglo ispričati, ali je štetno što to nepoznavanje prati stanovita tendencija, koja zaista nije objektivna ni dobronamjerna. Evo što mi je dopalo u ruke:

1. - *Pismo Šagi-Bunića šibenskom biskupu Arneriću*, iz g. 1967, a objavljeno u *Svjedočenje*, br. 36, 1970.

2. - *Odgovor Sibe Zaninovića upućen Šagi-Buniću*, u *Svjedočenje*, br. 45, 1970.

3. - *Završni odgovor S. Zaninovića istom Š. - Buniću*, u *Svjedočenje*, br. 51, 1970.

4. - *Odgovor S. Zaninovića Smiljani Rendić*, dostavljeno uredništvu *Svjedočenja*, koje ga ne objavljuje, stoga ga Zaninović umnaža i razašilje.

5. - *Popratno pismo istoga Zaninovića*, kao « Pogovor u razgovoru sa Š. - Bunićem ».

6. - *Svesci*, br. 17-18, s člankom Zlatka Markusa.

7. - *Gledišta*, br. 9, 1971, Beograd, s člankom pod naslovom: *Posaborsko stanje Crkve u nas.*

Uz gornje napise spominjem da redovito pratim *Glas koncila*. Iz svih ovih publikacija upotrebljavam ovdje samo ono što se odnosi na HKP, izravno ili neizravno.

Kada sam se nakon 20 godina povratio u Evropu, g. 1968, i susretao kojega mlađega člana hrvatskog klera iz domovine, razgovarajući s njima, začudilo me što nitko od njih ne zna ništa od naše prethodne neposredne povijesti, što se naime zbilo kod nas između dva rata. Štoviše, ništa o životu, naporima, djelatnostima i težnjama naše Crkve, i prema tome ništa o Hrvatskom katoličkom pokretu, o njegovu postanku i idejnim smjernicama, o ljudima, borbama, uspjesima i neuspjesima, ukratko o njegovoj povijesti. Ipak brzo sam se dosjetio jadu: nije se smjelo o tome pisati, govoriti ni spominjati. Sve što je novi naraštaj mogao doznati o njemu bilo je iz montirane i zlonamjerne komunističke propagande, koja je, kao što svu hrvatsku povijest, tako i onu HKP prikazivala u negativnim, crnim bojama, stvarajući o njemu crne legende, — po

uzoru njihova stjegonoše Viktora Novaka u svome *Magnum crimen* — kojih je prva nevina žrtva i sam nadbiskup Stepinac.

Kada se, poslije pada Rankovića, već pomalo smjelo spominjati i raspravljati o hrvatskoj prošlosti i velikanima, slobodnije iznašati našu nedavnu povijest i kulturne napore, bilo je opravdano očekivati, da će se i novi naraštaj hrvatskih katolika nastojati duhovno povezati i obnoviti prekinutu nit sa svojim prethodnim naraštajem. Postojala je opravdana nada da će, koliko je moguće, upoznati i shvatiti njihov život i djelovanje, koji su, premda u drugom povijesnom času i služeći se drugim metodama apostolata, ipak radili na istoj njivi Gospodnjoj, zbog čega su i bili ozloglašeni i progonjeni, te da će nastojati oprati ljagu nabačenu na svoju stariju braću. Promatrajući HKP pokoncilskim očima naša braća nijesu trebala odobravati sve ono što smo mi onda radili. Kao što ni sin ne odobrava sve i kako je njegov otac radio, ali ostaje s njim životno i duhovno jedno, tako isti osjećaj i odnos smo mi očekivali od onih koji su nas zamijenili na njivi Gospodnoj u hrvatskoj Crkvi. « Multi unum corpus sumus in Christo, singuli autem alter alterius membra » (Rim 12, 5).

Žalim što iz spomenutih spisa ne odiše taj duh zajedništva u nastupima za istu vjeru. Njihovo pisanje ne odiše težnjom, ako ne svemu odobravati, barem shvatiti nas. Njihove tvrdnje ne odrazuju ondašnje činjenično stanje, nego se jednostavno sve odbija i osuđuje, upotrebljavajući pri tome ne rijekto leksikon,

koji više očituje komunistički propagandistički « žargon », nego li obzirnu i uglađenu javnu raspravu.

Termini optužbe i njihov rječnik

1. - Šagi Bunić, u spomenutom pismu, aludirajući na bivši HKP, tvrdi, da je kod nas postojala « politizacija katolicizma » u smislu predratnog nacionalizma. Na istom mjestu govori o « identifikaciji hrvatstva i katolicizma (eufemizam za komunistički slogan o « klerofašizmu »! m. bilj.), što se « ne smije više pojaviti pod firmom apostolata laika ». Na osnovi tih tvrdnja, preporuka koju Šagi Bunić daje biskupu Arneriću za spas Crkve kod nas zvuči: « *Mi se ne smijemo više povratiti na g.* 1939. (sve istaknuto u originalu), što bi moglo naprosto značiti samoubojstvo katoličke vjere u Hrvatskoj i u Jugoslaviji ».

2. - Gđa. Smiljana Rendić je već mnogo manje izbirljiva i kontrolirana u svojem agresivnom rječniku. Ona piše o našem « animozitetu prema kleru », a članove HKP naziva « aktivnim klerikalcima »; oni su bili « traumatizirani », « vođeni za ruku », prema tome « sluge klera » jer bismo navodno djelovali pod « diktatom crkvene hijerarhije » i to do te mjere, da smo bili « moralno deformirani ». (*Svjedočenje*, br. 46, 1970, navodim prema pismu Zaninovića, jer nemam pri ruci taj broj smotre). U polemici s Čedomilom Čekadom u *Glasu koncila* nalazim i ove njezine izraze: « ekrazirati », « degutirati », « kondicionirati », « furtim », « integristi », a ima još toga (*Gl. kon.*, br. 22, 1971).

U očitom protuslovlju s gornjim tvrdnjama S. Rendić u *Svjedočenje* (br. 8, 1970), pod naslovom *Između mnogih taborića*, piše: « Predratni katolički laikat tako se malo dao uprezati u diktate crkvene hijerarhije i tako malo svoju Crkvu smatrao mjesto za uniformiranje, da je sve do kraja ostao razdijeljen na svoje dvije grane... Ni Domagoj ni Križarstvo nije utemeljila kat. hijerarhija, nego su to od samog osnutka bila čisto laička društva, od laika utemeljena: nikakvi biskup ih nije dekretirao » (Navodim iz istog pisma Zaninovića).

3. - Zlatko Markus, polemizirajući s nekim anonimusom, pita se — u punom neznanju vjerskocrkvenog života posljednjeg stoljeća, a što bi razboritom čovjeku savjetovalo oprez i suzdržljivost u svojim sudovima — « što bi trebalo biti ' katolički intelektualac ' i po čemu bi se on, ako je intelektualac, razlikovao od drugog intelektualca? » Ustajući protiv tobožnje težnje, da se kodificiraju zakoni o « katoličkoj književnosti », « kat. novinama », « katoličkom mišljenju » i sl., pita se « hoće li doći do toga da se stvara ' katolička cestogradnja ', ' kat. aerodromi ', ' kat. kulinarstvo '? » I sve mu ovo primitivno neznalaštvo ima služiti samo kao « forte » u njegovu obračunu s klerikalizmom. Sve je to, piše on, klerikalni napor, težnja, da se umjetnost stavi u službu svojih malih uskih klerikalnih i u krajnjoj liniji privatnih interesa. « Klerikalne sredine, na-

stavlja isti, svih boja i smjerova u Hrvatskoj ne jednom su pokušale i pokazale što i kako mogu pomoći ovoj zemlji », jer « osnova klerikalnog jest u biti antiintelektualna i dogmatska. Sterilnost je njezina pogubna za duh. Ako je netko kompromitirao kršćanstvo onda su to bili klerikalci ». Iza ovakve i slične bujice « svete » srdžbe na klerikalizam, ali ipak pred neospornom činjenicom katoličke književnosti, novinstva i katoličkih intelektualaca uopće, on se izvlači općom, suhoparnom tvrdnjom: « Nešto sasvim drugo je moralni i vjerski profil onih koji rade neki posao » (*Svesci*, br. 17-18, 1970).

4. - Ovakav stav bi imao svoje opravdanje u pokoncilskoj obnovi, kako to zamišljaju naši « posaboraši ». Evo, npr. kako nam Živko Kustić opisuje stanje i funkcioniranje Crkve kroz posljednjih 1.700 godina, tj. od vremena jadnoga Konstantina.

« Župa se pretvorila u administrativno crkveno područje » tako da « tko je poželio snažnije kršćanski živjeti, morao se je nekako iz te sredine izvući », išlo se u samostan, u sjemenište ili kakvu vjersku organizaciju. Crkva se raslojila na redove, ustanove i službe ». « Od župljana se u takvu ustrojstvu ne očekuje da ozbiljno teži za kršćanskim savršenstvom. Predpostavlja se da župljanin redovito upada u smrtne grijehe, da zapravo više ili manje neprekidno živi u grijesima, a to se onda rješava obvezom na ispovjed, najmanje jednom godišnje ». Župljanin mora dolaziti na misu, ali unaprijed je jasno da nije duhovno dorastao za

sudjelovanje u otajstvu mise; to mu se otajstvo krije nepoznatim jezikom. I sve je to tako funkcioniralo stoljećima. « I sjemeništa i samostani i crkvene organizacije donosile su lijepe plodove pobožnosti i savršenstva, uvijek je bilo svetaca. Kao da je sve bilo u redu ». I sva ta nadgradnja odjednom došla u krizu... « Zaprepašteni gledamo kako se velika i dobro uređena sjemeništa ustrajno ispražnjuju, kako se nešto slično događa i su samostanima. A brojne i plodne katoličke organizacije Bog nam je oštrim metlama jednostavno pomeo ». A zaključak ovih površnosti bio bi po njemu: « Bog se zaželio pracrkve ». Zašto? Jer ova dosadašnja se je iznevjerila, a nova Crkva bi imala nastati iz « baza ili osnovnih zajednica » (*Gl. kon.*, br. 21, 1972).

Ovaj poduži navod, zapravo vulgarno izneseno gledište progresivne teologije Zapada, kopirane kod nas bez potrebe, ne u pravo vrijeme i ne na korist vjere, navodim ipak zbog toga što baca svijetlo na pozadinu i mentalitet kojim se sudi HKP. Pitanje se o njemu postavlja samo po sebi: kako bi uopće mogao vrijediti pokret prvog laičkog apostolata kod nas, koji je ipak nikao iz duha i krila Crkve, ako sama Crkva nije vrijedila, bila je krenula praktično krivim putem?

Prije svega, kao odgovor, jedna opća refleksija. Gornji navodi kriju u sebi neki pokušaj prekida slijeda, kontinuiteta današnjih vjernika s onima koji su ih prethodili. Ja sam na drugom mjestu upozorio na opasnost tog povijesnog prekida (u knjizi: *Hrvatsko društvo u revolucionarnom procesu*) u hrvatskom društvu, istak-

nuvši da « samo narodi s dugom bogatom kulturom i predajom kriju u sebi veći potencijal » daljnjeg razvitka. Kako nažalost vidim iz gornjih spisa, ta ista opasnost pojavljuje se i među samim hrvatskim vjernicima, unutar same Crkve. Ovdje se ne radi o reformama na bilo kojem području, niti o pitanju metode individualnog ili komunitarnog, organiziranog ili neorganiziranog apostolata; sva ta pitanja su trajno otvorena za raspravljanje i u neprestanom razvoju prema prilikama vremena i mjesta; oblici apostolata se mijenjaju, ali duh apostolata ima trajno ostati duh Isusa Krista.

Pregledao sam ne mali broj publikacija drugih katoličkih naroda, koje raspravljaju o povijesti svojih odnosnih katoličkih pokreta. Ta literatura podrobno ispituje duh i ideje koje su ih pokrenule, postanak, ciljeve, raznovrsne inicijative i oblike udruženja; donosi biografije najuglednijih svojih predstavnika, kritički ispituje i analizira njihove misli i djela, uokvirujući sve to u ondašnje vrijeme i prilike. Objektivno im se priznaje značajan doprinos obnovi katoličke svijesti i života, njihovo pionirstvo, zanos i žrtve tog prvog organiziranog katoličkog laičkog apostolata, kao važnog čimbenika u životu Crkve, prethodnika kasnije KA, ne štedeći pri tome isticati i pogrješke, nedostatke, slabosti, što se po današnjim kriterijima i iz suvremene perspektive bolje mogu zapaziti. Prelistavajući dakle tu literaturu utvrđujem činjenicu, da kod nijednog drugog naroda ne nalazim neku globalnu osudu, neki ostracizam svojih prethodnika, kako se to očituje iz gore navedenih navoda o našem HKP.

Iz ove negativne note nekih « našinaca » strogom logikom bi se imalo zaključiti da između dva neposredna naraštaja hrvatskih vjernika ne bi postojala nikakva točka referencije, na kojoj bismo se mogli susresti i sporazumjeti, kao ista vjera, iste istine i milost, isti sakramenti i apostolat. Znači li to zatvoriti vrata bratskom dijalogu? Ne vjerujem, da bi njihova namjera išla do te granice, ali ipak, kada riječi, kao izražaj duha, ne okupljaju i ujedinjuju, nego razdvajaju, tada moramo zaključiti, da tu nedostaje DUH, budući da njegovo čudo sastoji u: moći se sporazumjeti, kao kada je Duh govorio po Apostolima i svi su ih narodi razumjeli.

Iza ovih općih refleksija pokušavam sažeti konkretne optužbe.

1. - Klerikalizam HKP-a

2. - Politizacija katolicizma i « nacionalni katolicizam ».

3. - Obrana « pod svaku cijenu ».

4. - Nutarnji razdori.

5. - Uvjetovanje i otuđenje članova HKP-a

Klerikalizam - opsesija

Kod stanovitog kruga pokoncilskih hrvatskih katolika u Zagrebu, čini se, da je « klerikalizam » kao riječ i pojam postala prava opsesija. Nazivam « opsesijom », jer predstavlja neku crvenu nit, koja im ne

daje mira, nego se povlači, navraća i opetuje u bezbroj varijanata, kroz mnoštvo članaka. Prema Šagi Buniću — dobivam taj dojam — najveća opasnost za vjeru i Crkvu u Hrvatskoj, ne bi dolazila ni od ateizma, ni od materijalizma, ni hedonizma, ni amoralizma, nego upravo po starom i novom klerikalizmu.

Strašilo klerikalizma se pojavljuje po enciklopedistima i francuskoj revoluciji. Polovicom prošlog stoljeća se poistovjetuje klerikalizam s vjerom upoće, polazeći od pretpostavke, da se svaka vjera, prije ili kasnije, pretvara u klerikalizam. Početkom ovog stoljeća triumfira antiklerikalizam, da nakon drugog svjetskog rata pomalo nestane iz društvenog rječnika slobodnih zemalja.

Pratim tisak zapadnih zemalja i gotovo nigdje ne nailazim na riječ « klerikalizam », unatoč postojanju snažnih političkih stranaka u nekima od njih, nadahnutih na kršćanskim principima. Tako n.pr. u talijanskom tisku nema više strašila klerikalizma, osim u rijetkim slučajevima, i to uglavnom kao jeka minulih vremena; ali ga nema ni u francuskom tisku, u toj kolijevci antiklerikalizma. Tako je smotra *Informations Catholiques Internationales* (br. 4, 1972, 15.) mogla napisati i ove riječi: « Antiklerikalna borba, koja je dugi niz godina razdirala Francusku, ugasila se ». U slijedećem pak broju piše, da se je laicitet, već odživljena tema rasprava, opet pojavio u Francuskoj god. 1972 povodom jednog stavka iz zajedničkog programa socijalističke i komunističke stranke za izbore, prema kojem bi se imali isključiti crkveni ljudi iz škola, koje bi se

imale nacionalizirati. U javnim raspravama, koje su tim povodom nastale, ispoljilo se, da na pozicijama tradicionalnog laiciteta, u smislu da već sama pripadnost Crkvi bi opravdala da se vjernike liši građanskog prava, ostala je samo kompartija (n. mj., br. 419, 1972, 19). Tajniku komunističke partije Francuske nije ostalo drugo nego « remanger » taj svoj antiklerikalni apetit.

U Njemačkoj nije nikada klerikalizam, odnosno antiklerikalizam, bio previše u uporabi. Pregledao sam n.pr. mali leksikon *Herders Zeitbericht* od god. 1963, gdje među, otprilike, 12.000 natuknica, ne nalazim uopće onu « klerikalizam ». Šestvolumni leksikon *Die Religion in Geschichte und Gegenwart*, sv. VI, samo na jednom mjestu spominje klerikalizam, i to kada govori o moralu i njegovim strujama od kojih jedna misli, da će kršćanska zajednica morati imati u budućnosti svoju riječ u javnosti, tj. da preuzme vlastitu političku zadaću u punoj solidarnosti sa svijetom; druga naprotiv, polazeći od suprotnosti kršćanske poruke i moderne svijesti, misli, da kršćanska zajednica ne smije ulaziti u ono što nije opravdano u sv. Pismu i objavi. Zaključuje pisac ovim riječima: « Jedna i druga struja na taj način lako dovodi, začudnim suglasjem, k nekom latentnom KLERIKALIZMU, tj, osjećaju nekog nadmoćnog autoriziranja Crkve i u pitanjima svjetskih stvari. » Naš Mateo Jeličić, na nekom političkom zboru u Argentini, pred više godina, kako mi je sam pričao, reče: « Gospodo, klerikalizam je već staromodan, ali ne manje i antiklerikalizam! ».

Ostao bi još komunizam koji, iz ideoloških postu-

lata i za očuvanje svojeg monolitizma, podgrijava staru čorbu, nastojeći na taj način ugušiti glas još jedinog svojeg sugovornika-Crkve. Ali dok shvaćam tu komunističku strategiju, ne mogu nikako shvatiti, čak me zaprepašćuje činjenica, da Šagi Bunić i drugovi joj poslužuju kao jeka u katoličkom tisku. Tako Markus, u spomenutom članku u jednoj katoličkoj publikaciji, upravo se ekshibira vitlajući se s « klerikalizmom » kao najsnažnijim oružjem u svom « dijalogu » s anonimusom. Tko ima pri ruci taj članak, neka izvoli prebrojiti koliko puta ponavlja taj termin, a ni S. Rendić ne zaostaje previše za njim.

Gdje ga nalaze? U prošlosti, kad je sve bilo klerikalizirano, politizirano, ali i u sadašnjosti neprestano ničući kao stoglava hidra. Po njima je čitavi HKP bio klerikaliziran, i to ne možda stoga, što nije uvijek jasno lučio područje čiste KA od drugih djelatnosti, tj. ne iz neupućenosti, nego jednostavno zbog svoje pokvarenosti, zbog svojih nečistih ciljeva i računa. Hrvatska pučka stranka bi imala predstavljati samo « punctum saliens », kao vrhovni dokaz klerikalne politizacije, ali ustvari ona služi samo kao povod, budući da ona nije nikada okupila većinu katolika oko sebe. Što zapravo misli Šagi Bunić kada govori o povratku na g. 1939 « kao samoubijstvu », kada odavna nije više postojala pučka stranka, kao ni bilo kakvo zasebno političko okupljanje ili djelovanje hrvatskih vjernika?

Radi li se ovdje o neznanju ili podmetanju? Promatrajući našu narodnu stvarnost iz daleka, nameće se pitanje: kako je moguće u zemlji, u kojoj je već

trideset godina sva crkvena djelatnost svedena unutar crkvenih zidova, s trajnom ugroženošću za one koji u nju ulaze i sudjeluju, gdje je zakonom zabranjena bilo kakva nekomunistička javna djelatnost, organiziranje, pisanje, okupljanje, odgajanje, gdje se činovnicima osobito nastavnicima otkaže posao, ako vrše svoje vjerske dužnosti i sl., kako je moguće u toj totalitarnoj atmosferi zamisliti, da bi postojali ludovi, koji bi se poslužili s Crkvom, da bi se domogli vlasti ili drugih probitaka?

Što se tiče pak bivših članova HKP, na koje se nišani, oni su već malobrojni na životu, i to redom stariji ljudi, koji se kreću iznad 60-tih godina, dakle pred sutonom života, pa je na mjestu pitanje: kako bi se ti ljudi, u takvoj dobi i u takvim političkim prilikama dali u takve pustolovine? A ipak Šagi Bunić piše biskupu Arneriću o ljudima « koji su u tome slabi ». Čak kada bismo i prepustili istinitost takve tvrdnje bilo bi i u tom slučaju pošteno od Šagi Bunića da s tim ljudima povede razgovor i obračunava, ali podnipošto da ozloglasi sav HKP, a neizravno i samu našu Crkvu.

Ne shvaćam, kako ti ljudi nijesu svjesni, da stvarno oni zamahuju dvosjeklim mačem, da kompromitiraju svoju vlastitu katoličku poziciju, kao i onu same Crkve? Po komunističkoj ideologiji, sve što nije strogo kult i vjera (u striktnom smislu privatne stvari), nije drugo nego politika i klerikalizam. Svaki pokušaj djelovanja, izvan toga privatnog sektora, svako okupljanje i organiziranje vjernika ima politički karakter, čak Crkva

ne bi imala pravo istupati u ime vjernika, jer i to znači politiku. Svaki laički pokret bio bi politički, predstavljao bi politički pluralizam, « a za to nema temelja u našem političkom sistemu ». I sam ekumenski pokret, kao « čisto religiozni pokret je samo pobožna želja, koju demantiraju vjernici i crkvena hijerarhija na obje strane. Bilo bi kratkovidno prihvatiti ekumenski pokret kao čistu religioznu pojavu ». I današnji katolički pokreti u svijetu su izrazito političkog karaktera, podvrgnuti utjecaju hijerarhije. « Ekumenski pokret nemoguće je odijeliti od idejno-poličke pozadine, jer ide za ostvarenjem jedinstvenog ideološkog fronta u borbi protiv suprotnih idejno-političkih snaga (ateizma, materijalizma) »... « Ako ekumenski pokret u nas bude kanaliziran tako da potiče pozitivan razvoj bratstva i jedinstva među našim narodima onda on zaslužuje podršku društva ». - Ove i slične navode čitam u članku Ivice Mlivončića (« *Gledišta* », br. 9, 1971), a služe samo kao jedan uzorak, kao « unum pro toto », jer pretpostavljam bujanje takvih ortodoksnih, ideoloških, totalitarnih stavova u komunističkom tisku kod nas.

Mislim da je dovoljno jasno! Što god vjernici započeli, bilo kakvo vjersko djelovanje u ovisnosti s hijerarhijom, to je politika, a što bi prestala biti, kada bi se dala « kanalizirati », instrumentalizirati od komunističkog režima; ostajući za sada vjernicima samo još « enclave » privatnog vjerskog života, i samo u takvu slučaju ne bi se radilo o klerikalizmu, bar zasada.

Zbog jasnoće lučimo: klerikalizam prema unutra i onaj prema vani.

Prvi bi bio neki paternalizam, neka vrst manipulacije hijerarhije i klera uopće prema laicima; drugi bi bio uporaba vjere i Crkve da bi se domogli političke vlasti.

Ovaj drugi mogli bismo ga zamisliti, ili kao Crkvu (hijerarhiju) koja teži izravno domoći se vlasti, ili pak, da se ona povezuje s onima koji imaju vlast, i time poslužila kao sredstvo vladanja, a kao ustuk Crkva bi uživala posebne povlastice.

Ako pak razvjetrimo komunističke ideološke dimove, tada u prvom slučaju, već sam spomenuo s kojih razloga, u današnjim prilikama je uopće nemoguće zamisliti, da bi vjernici upali u takvu napast: htjeti se domoći vlasti. U drugoj pretpostavci je, mislim, svima očito, da Crkva odbija dati se instrumentalizirati se kao sredstvo vladanja, dok ostaje činjenica, da bi komunistički režim htio podjarmiti Crkvu kao « instrumentum regni », što bi dovelo do apsurdnog bezbožnog cezaropapizma.

Komunistička ideologija ustaje protiv nutarnjeg klerikalizma, u stvari protiv nutarnjeg učvršćivanja i reforme Crkve, i u tom smislu oni se dodvoravaju i pomažu tzv. progresivno krilo katolika protiv tzv. konservativaca, u čemu se bio specijalizirao drug Frid.

Kako pak oni danas zamišljaju klerikalizam prema vani? I sami komunisti uviđaju, da se ne radi o tome: domoći se vlasti, nego o smislu, da je « klerikalizam pojava i težnja Crkve da utječe na javno mnijenje, na politički život i kulturni razvoj ». Ili « klerikalizam označava idejno-političke struje ili doktrine i pona-

šanja koja se zasnivaju na doktrinama ili interesima Crkve ili tim interesima javno služe smatrajući ih osnovnim i višim od općih društvenih interesa». Zagovaraju pak komunisti upregnuće Crkve i vjernika za «razvoj bratstva i jedinstva», tj. u službi komunističkog sustava, jer u takvu slučaju «zaslužuje podršku društva» (Mlivončić).

Kada dakle naši vitlaju na veliko s «klerikalizmom», ne služe li se oni komunističkim pojmovima i rječnikom, upadajući i sami u maglu? Nije jasno, o kakvu se klerikalizmu radilo kod nas pred pola stoljeća, ili točnije g. 1939. Iz mojih uspomena proizlazi, da nije bilo klerikalizma prema unutra. Nije postojalo nikakvo okupljanje ili organiziranje, koje bi težilo domoći se vlasti, ne uzimajući ovdje u obzir po kojeg pojedinca iz HKP, koji je na bilo koji način nastojao doći do kakvog položaja ili kakve blagodati. Riječ je ovdje o pokretu kao cijelosti, koji je sastojao uglavnom od hrvatske mladeži i ne shvaćam, kako se može optuživati te mlade hrvatske sinove, da stupajući u katoličke redove, nijesu imali nikakav drugi plemeniti i uzvišeni cilj pred očima, nego mutne makijavelističke težnje.

Kako je dakle moguće shvatiti tu «dvopojku» naših komunista i nekih posaboraša o strašnoj opasnosti klerikalizma? Odakle tolika naivnost, da nijesu na vrijeme uvidjeli klopku koja im se sprema, tj. da i sami budu proglašeni «klerikalcima»? Ako je politički klerikalizam sve što nadilazi privatni sektor, nije li, po toj logici, «politika» i «klerikalizam» sve što pišu

i rade oni oko *Glasa koncila, Svezaka* itd.? Ta oni vrše utjecaj «na javno mnijenje», kao i na «kulturni razvoj», njihov se rad osniva na «doktrinama Crkve»; oni promiču ekumenizam kao «čisto religiozni pokret». Zakon bumeranga! Sa zadovoljstvom zapažam, da su u posljednje vrijeme oprezniji i umjereniji, što je dovoljno da postanu nišan komunista s istim potvorama kojima su se oni služili protiv svoje braće.

U pogledu klerikalizma prema unutra, spomenuti ljudi vodili su prilično oštro osporavanje hijerarhije kada god je ona dala čuti svoj glas ili odluku. Kada je pak Šagi Bunić i sam bio osporavan, on se tuži na antiklerikalizam unutar Crkve, što bi bilo kao neka reakcija protiv nutarnjeg klerikalizma. On naime piše biskupu Arneriću, da treba izbjegnuti svaki «katolički antiklerikalizam», kakav se kod nas u posljednje vrijeme javlja «kod nekih pobožnih laika». Ne ulazimo li time u neko vrzino kolo iz kojeg nema izlaza? Ta nije li upravo Šagi Bunić i njegova skupina vodila žestoku borbu protiv supremacije hijerarhije, dakle katolički antiklerikalizam? Nije li on bio prvoborac za prava laika u Crkvi, dok ovdje posprdno o njima govori, netom oni traže ta svoja prava?

Na što i na koga nišani Šagi Bunić gornjim riječima, razabirem iz riječi S. Zaninovića («*Gl. koncila*», br. 19, 1972), koji tvrdi, da na području apostolata vode i djeluju isključivo klerici, nazivajući tu pojavu sveobuhvatnijim klerikalizmom, nego što je ikad postojao. Nakon što je Zaninović naveo riječi D. Machieda, u potvrdu svoje tvrdnje, spominje nastojanje

biskupske konferencije, da bi se naime formirao laički apostolat kod nas, ali što jedna skupina klerika uspijeva minirati. On tvrdi, da se u rukama klerika nalazi tisak, osobito informativni, i nastojanje biskupa, da bi se formirao centralni odbor za tisak iz istih razloga nije uspio. I karitativni rad je, po sudu Zaninovića, spao na razinu milostinje. Isto tako i katekizacija, pripremanje za brak, obiteljska problematika itd. ostaju skoro isključivo u rukama klera. Stoga Sibe zaključuje, da katolički laici ne samo da nijesu postigli samostalno djelovanje, nego čak ni ozbiljno shvaćenu ravnopravnu suradnju. Na ove poteške riječi Zaninovića uredništvo *Gl. koncila* ne daje odgovor koji bi zadovoljavao; naziva Sibove riječi «odriješitim i izazovnim», ali se pri tome osvrće samo na neke sporedne konkretne navode.

Ne nalazimo li se prema tome u nekoj involuciji katoličkog laikata, uspoređujući ga s onim iz vremena HKP, kada su laici samostalno djelovali, i današnjeg praktičnog uklanjanja laika iz apostolata? A ipak od onda do danas imali smo II. Vatikanski sabor s bezbroj otvora, osporavanja, rasprava, dijaloga, okruglih stolova i najavljenih slobodnih inicijativa laikata. Istina je, danas se taj apostolat ne smije kod nas slobodno organizirati, ali ostaje još uvijek nešto postora za nj, a, kako Sibe tvrdi, odatle su laici skoro isključeni. Međutim svaki pravi vjernik nosi u sebi apostolsku dušu i teži dati svjedočanstvo za Krista i njegovu Crkvu, i nitko nije vlastan okovati njegovu «riječ». Crkva nije nikada priječila tu riječ svjedočanstva, kako to

dokazuje sva njezina povijest. Nije li možda, prema riječima Pavla VI, koje citira Zaninović: da Crkva nema ništa nova, ni primamljiva da pruži suvremenom svijetu? U takvu slučaju bi se radilo o duhovnom siromaštvu današnjeg naraštaja, koji misli, da se pomoću neomodernizma, negativne kritike hijerarhije i crkvenih ustanova može postignuti duhovna obnova.

Možda nešto i pretjerujem u svojem sudu, ali ako naša današnja braća ne mogu ili ne znadu ostvariti novi tip laičkog apostolata, u najmanju ruku ne bi smjeli obarati se na svoj prijašnji naraštaj vjernika koji je to znao i proveo. HKP nije bio klerikalan, nego autentični laički apostolat onoga vremena; nije bio dekretiran, nego samonikli pokret; nije bio vođen za ruku nego samoinicijativan, nikao iz autentične baze vjerničkog puka.

Sav taj postupak spomenutih ljudi sliči na Pandorinu kutiju iz koje se razletjela sva zla koja je u sebi krila, kada se jednom otvorila. Optužbe zbog politizacije i klerikalizma u posljednje vrijeme padaju na ljude oko *Glasa koncila*. Drug Frid, na nekoj sjednici «Koordinatornog odbora iz oblasti religije» itd. veli, da se u kat. Crkvi pojavljuje tendencija za klerikalizacijom, postavljanjem Crkve iznad društva. Crkva se postavlja za prvog zaštitnika nacije. Rješavanjem opravdanih zahtjeva vjerskih zajednica omogućit će se (imalo bi biti: onemogućit će se, m.op.) pogriješka iskorišćavanja vjere u političke svrhe te podrezati korijenje klerikalizma. (*Glas konc.*, br. 15, 1973, 7).

Svaka batina ima dva kraja. Šagi Bunićeva batina

« politizacija katolicizma », « klerikalizam », « identifikacija hrvatstva i katolicizma », eto, gotovo istovjetnim terminima vraća se danas na njega i njegove drugove. Izgleda, a bilo bi nam svima drago, da danas i oni uviđaju, da smo svi braća u Kristu i dajemo isto svjedočanstvo, koje svijet ne prima (usp. Iv 3, 11).

Neka mi se dopusti navesti još koji sud, koij potvrđuje gornje.

Neki objektivni promatrač iz domovine, na Simpozijumu hrvatskih intelektualca u izagnastvu, u Luzernu, g. 1971, kaže: « Šestojanuarska diktatura bila je prilika, da se još više istakne depolitizacija klera i vjernika (tj. Crkve), a s druge strane nestale su sumnje o političkim namjerama Crkve, jer su svi predstavnici Crkve i katoličkih organizacija isticali svoju potpunu nadstranačnost. I u praksi provedeno je načelo, da Crkva ne može ni jednog svojeg službenika ili vjernika — u ime svoje duhovne i Božanske misije — ni savjetovati, a još manje nagovarati ili siliti na određenu političku ili stranačku opredijeljenost. Hrvatski su katolici za vrijeme šestojanuarske diktature, a sobito mlađi, pokazali da bez ikakve stranačke opredijeljenosti stoje uz svoj narod i njegova osnovna prava ». (Gl. *Hrvatski razgovori o slobodi*, München-Barcelona, 83).

Interesantno, da taj isti predavač izražava se nešto drukčije o sadašnjim katoličkim teolozima, piscima i novinarima, kod kojih opaža pojavu, više ili manje, otvorene tendencije za političkim angažiranjem, koje je, sa strane režima, gledano vrlo blagonaklono. Iza

kako je spomenuti predavač naveo neke citate nadb. Franića, te iz članaka Šagi Bunića i drugih, pita se: « da li je dopustivo, da Crkva ulazi u ova pitanja da se angažira, da se susrećemo s pojavom, koja upućuje na težnju suradnje s konkretnim društvom, što u praksi znači političko angažiranje s konkretnim režimom - a to je ne samo protivno nauci Crkve, nego i opasno za Crkvu i za narod » (n.mj.). Na istom simpozijumu J. Petričević insinuira Šagi Buniću, da kreće prema političkom klerikalizmu (vrlo omiljela tema Petričevića!), dok Bogdan Radica sa svoje strane ne smatra, čitajući *Glas koncila*, da bi postojao klerikalizam.

Između ostalih glasova navodim još jedan. Otkada je *Glas koncila* stavio « sordinu » na neke svoje omiljele progresivno-kontestatorske teme, a veću pažnju posvećuje Crkvi kao zajednici vjernika, tj. otkada je nešto utihnula spomenuta « dvopojka », rasrdili su se mogućnici i optužuju *Glas koncila*, da bi bio glasilo « reakcionarnog klera », oko kojega se okupljaju « reakcionarni klerikalistički krugovi » (gl. *Glas koncila*, br. 17, 1973).

Ovo nekoliko navoda je dovoljno kao osvjetljenje pitanja « politizacije » i « klerikalizma » HKP. Ono što bih htio od naše braće, to je: malo više intelektualnog poštenja u svojim ocjenama i sudovima. Ja ne prihvaćam ono što im imputiraju komunistički rukovodioci i tisak, i nadam se da ni oni neće više olako prihvatiti «crne legende» o svojoj braći, koja su ih prethodila na njivi Gospodnjoj.

Iza kako sam malo razbistrio temu « klerikalizma », nije potrebno dužiti s pitanjem « politizacije katolicizma i katoličkog nacionalizma ». Kako prvo tako i drugo je preuzeto iz neprijateljske torbe, u suprotnosti s činjenicama, a naši prigovaratelji se nalaze danas i sami u položaju optuženika iz istih razloga.

Prije svega, ne postoje nikakvi dokazi, da bi ikad HKP razvio tu teoriju o « katoličkom nacionalizmu », niti poistovjetovao katolicizam i nacionalizam, kao što to čini mali postotak jug. komunista poistovjetujući sebe s društvom. Svi članovi HKP, s jedne i druge strane, slobodno su pristajali uz ondašnje hrvatske političke stranke i nitko ih nije u tome sprječavao, a što neizravno dokazuje, da nije bilo nikakve « politizacije » katolicizma, niti neke teorije o « katoličkom nacionalizmu ». Nisu li se iste podvale čule sa strane beogradske propagande kada se radilo o hrvatskom proljeću, uz koje su bili pristali i katolici i marksisti, nazivajući sve to « nacionalizmom i šovinizmom », dok ustvari nije se radilo ni o katoličkom ni marksističkom nacionalizmu, nego o pokretu hrvatskog naroda za slobodu.

Istovjetovanje hrvatstva i katolicizma rodilo se u dalekoj našoj povijesti, a bilo je odjek naše teške povijesne stvarnosti i ugrožene narodne egzistencije. Nastala je u isto vrijeme kad i geslo: « Za krst časni i slobodu zlatnu », jedno i drugo odživljeno, tako da su te tvrdnje danas bezsmisao kao što je krivo to imputirati HKP. Petar Grgec, u svojoj knjizi *Kod Namjesnika Kristova*, od g. 1925 (st. 29) piše: « Ne utvaramo sebi da predstavljamo cijelu Hrvatsku. Znamo, da ima mnogo Hrvata, koji ne pripadaju katoličkoj Crkvi. Priznajemo, da su i oni, u nacionalnom pogledu, isto što i mi. I oni ljube domivinu Hrvatsku i spremni su je braniti od svih otimača ».

Tako je dakle izjavio ugledini član HKP već g. 1925, ali čini se da su zaludu izjave i činjenice u općoj težnji osporavanja svega što se u prošlosti učinilo. Nije daleko vrijeme kada se u Evropi poistovjetovala kultura, tj. odgojeni i pošteni čovjek i kršćanin. Danas mi to znamo da stvar ne stoji tako, ali onda su naši prethodnici tako mislili. Neki Francuz piše, da ga je za vrijeme svojeg posjeta u Bugarskoj, u prošlom stoljeću, neki čovjek iz puka upitao; je li on Bugarin. Na njegov niječni odgovor, seljak je ostao zbunjen. Kasnije su gostu Francuzu razjasnili, da biti Bugarin kod običnog svijeta znači biti kršćaninom. Dakle poistovjetovanje narodnosti i vjere, kako u ovom primjeru tako i kod mnogih drugih naroda, i treba doista mnogo, ne uvijek nedužnog simplicizma, da bi se to istovjetovanje prišilo ništa manje nego Hrvatskom kat. pokretu kod nas. I sam *Glas koncila* to isto tvrdi kada piše: « U ono vrijeme biti Evropljanin i biti katolik bilo je jedno te isto. Kao što je bilo isto roditi se i krstiti, biti čovjek i kršćanin » (*Gl. konc.*, br. 24, 1973, 11). U drugom broju isti list piše: « ... kako se naš narod po određenim kriterijima još i danas može

ubrojiti u narode koji se smatraju katoličkim» (n.mj. br. 1, 1973, 2).

Shvaćam da komunisti, progresivci, ateisti imaju sve interese izbrisati iz povijesti i pamćenja naroda što prije i što radikalnije kvalitetne oznake njegove povijesti, tä kako bi inače zauzeli žuđena mjesta u javnom životu i «oslobodili» narod koji se po Kristu smatra već oslobođenim. Ali je neshvatljivo zašto naša braća podmeću svoja leđa u toj raboti, oživljavajući odživljena stanja iz naše prošlosti kao neke utvare, da bi ih onda mogla pobijati i pokazati svoju «progresivnost».

Zastalno ne niču iz kršćanske inspiracije, ni iz objektivne istine riječi Markusa, koji bez ikakva uzdržavanja piše, da su klerikalci, ustvari Crkva, kompromitirali kršćanstvo kod nas, kao ni invektive S. Rendić, koja svojim nesuzdržljivim rječnikom optužuje crkvenu hijerarhiju, koja bi navodno diktirala i moralno depravirala, pošto je bila politizirana, klerikalizirana, traumatizirana, vršila diktaturu, ukratko bila pokvarena; i sve to objelodanjeno u *Glasu koncila* i servirano hrvatskim vjernicima. Sve to djeluje tjeskobno na kršćansku zajednicu, upravo u vrijeme kada je ona pritisnuta i ugrožena od vlasti ovoga svijeta. A ipak ono što smo mi nekada htjeli i radili, to isto hoće i rade — mutatis mutandis — i naša današnja braća, na koju opet padaju iste objede, sumnjičenja i podvale.

Crkva je uvijek jedna te ista, samo se na protivničkoj strani mijenjaju krabulje, «prosopon». Ne bi li nam to nalagalo, da budemo oprezniji u svojim sudovima, da dublje proniknemo u kršćansko zajedništvo? Kada su zapuhnuli protivni vjetrovi, tada *Glas koncila* vrlo ispravno ističe, da Crkva ima pravo definirati samu sebe, te u svoju obranu piše: «Reklo nam se, da težimo za pravom političke rabote Crkve u našem društvu. Sve nam to nije jasno, jer ne znamo gdje je to u Ustavu ili kojem zakonu SFRJ Crkva definirana drukčije nego što ona sama sebe definira. A znamo da iznošenje svojeg mišljenja o moralnim aspektima pojava u društvu, samo po sebi, nije politika. Ne može se govoriti o politici gdje nema okupljanja u političku stranku, gdje se ne traži progurati svoje zastupnike u predstavnička tijela, gdje se ni legalnim, ni ilegalnim putem ne želi mijenjati postojeći poredak». (*Gl. konc.*, br. 23, 1972).

S ovim riječima je i sâm HKP rehabilitiran; i u naše vrijeme je Crkva samu sebe definirala, a HKP nije bio politička stranka. Što misli Šagi Bunić s «vraćanjem na 1939»? Kakva je politizacija ili klerikalizacija postojala u to vrijeme, kada je sav hrvatski narod bio okupljen u jedinstvene narodno-političke redove?

Uvjetovanje i otuđenje

S. Rendić — a nije važno što ona to piše, nego što je to objelodanjeno u *Glasu koncila* — piše, da su članovi HKP bili «uvjetovani ondašnjim obranbenim, apologetskim poimanjem Crkve» (*Gl. kon.* br. 30, 1972), a na drugom mjestu piše o «jednom stoljeću

zatvorenog, agresivnog klerikalizma, bojovništva» te o «vjernicima koji imaju više straha nego vjere (kako reče Šagi), a oni taj strah proglasuju baš vjerom, što komplicira situaciju u kojoj Crkva sve više gubi vjerodostojnost, paralizirana sve više traumama tih boraca protiv nade» (n. mj. br. 22, 1971).

Ova logomahija u nekoj egzaltiranoj mašti je svakako najteža uvreda vjernicima i Crkvi, najagresivnije i najnekršćanskije što sam pročitao u katoličkom tisku o vjernicima, a na čemu bi joj komunisti mogli zaviđati.

Nutarnja protuslovlja su bjelodana: biti zatvoren i istovremeno agresivan, biti bojovnik i živjeti u strahu, ili biti bojovnik, a živjeti i boriti se bez nade, i slične nesuvislosti su moguće, kada našu misao ne vodi razbor i stvarnost, nego pasionalna agresivnost.

Drugu protuslovnost istaknuo je već S. Zaninović: kako se naime može tvrditi, da su ljudi iz HKP bili traumatizirani od klera do vlastite deformacije, uz istovremenu tvrdnju, da se taj isti laikat nije «dao upregnuti u diktate crkvene hijerarhije», «da ni Domagoj ni Križare nije utemeljila katolička hijerarhija», te da «Crkva gubi vjerodostojnost, pošto je paralizirana... traumama tih boraca bez nade»? Tko je zapravo koga «traumatizirao»: laikat Crkvu ili Crkva laikat?

U najmanju ruku nije razborito predbacivati nekome drugome «uvjetovanje», strah, otuđenje, dok sâm živi u neprestanom strahu pred policijskim režimom ugroženja i uvjetovanosti. *Glas koncila* bi morao biti svjestan neoportunosti govoriti o strahu drugih, dok je upravo on i ostali katolički i slobodni

tisak: «djelo sadašnjih prilika i djelo ograničene slobode tiska, što više ograničeno u radu strahom» (*Gl. kon.*, br. 21, 1972). Ne može se primijeniti na vjeru marksistička teza otuđenja, koje je po Marksu ekonomsko-društvene naravi, koja čovjeka veže svojom materijalnom i biološkom egzistencijom. Vjerski doživljaj je najslobodnji i najosobniji doživljaj, koji nije uvjetovan nikakvim vanjskim pritiskom, nego je djelo milosti Božje. Čitava široka ljestvica vjernika od onog istinski dubokog do onoga formalnoga ili indiferentnoga, pa sve do onih koji su napustili vjeru, očito nam govori o slobodi vjerskog odabiranja. I članovi HKP su prionuli slobodno uz vjeru, od nikoga uvjetovani, napuštali su ga opet slobodno kada su to htjeli. Primijeniti na duhovno-vjerski život Marksov kriterij otuđenosti dovodi u pitanje bilo koju ljubav, odabiranje, odanost, povjerenje, odgoj, poslušnost itd., jer bi se sve to moglo tada nazvati otuđenjem. Postoji kvalitetni skok između Božje logike, predložene od objave, i logike jednostavnog zdravog razuma, reče Pavao VI. (dne 28. III. 1973).

Gospođi Smiljani treba reći: «Vous brulez les étapes», preskakujete barem pola stoljeća, projektirajući sadašnjost u prošlost, kada govorite o nama kao ljudima «bez nade». Beznadnost, kao društveni fenomen je radije pojava današnjeg, dobrim dijelom rastrojenog, patološkog vremena, ili tzv. «psihološkog» čovjeka, iza kako su vulgarizirane ideologije, znanstvena civilizacija, konsumizam itd., a ponešto i progresivna teologija prodrmale temeljne transcendentne

vrijednosti i samu vjeru u čovjeku, a što nije još postojalo u vrijeme HKP. Njegovi članovi su bili čili seljački sinovi puni vitaliteta, okupljeni u pokretu, da bi na djelu doživjeli svoju vjeru, a motor pokreta bila je vedra nada, još nenatrunjena sumnjičavim, bolećivim, agnostičkim, kasnoburžujskim i marksistoidnim osporavanjima i rušenjima. Kako se može zanijekati teološka nada onima koji su svojim životima i egzistencijom potvrdili svoju vjeru u Krista i njegovo uskrsnuće? Iz kakve tu društvene - a da i ne kažem kršćanske sredine dolazi gđa. Smiljana, da je tako daleko od spoznaje pravog vjerskog doživljaja našega čovjeka vjernika?

Obrana

Svaki pokret odgovara težnji za nečim novim, boljim, pravednijim; promiče naime neku reformu razvijajući svoje ideje i ostvarujući svoj program vrijednosti, odbijajući u isto vrijeme i pobijajući ono što smatra nevaljalim i krivim kod drugih, inače pokret ne bi imao smisla. Nije li to norma kojom se poslužuje i *Gl. koncila* i ostali katolički tisak u sadašnjem položaju? Nije li nažalost i sva hrvatska povijest neka trajna obrana svoje vlastite egzistencije? I naš HKP, kao dio svojeg naroda, bio je dijelom na tom valu. Kažem « dijelom », jer kod nas nije postojao nikakav

posebni pokret « za obranu », kao kod nekih drugih katoličkih naroda, ali i nestaje postepeno iza enciklike *Rerum novarum*, a kod nas iza prvog rata. Tä i *Glas koncila* priznaje: « moramo poput straže na granici braniti samu mogućnost njezina (Crkve) prostora slobode ». (*Gl. kon.*, br. 13, 1974).

Iz mojeg prethodnog prikaza proizlazi, da smo se u početku branili od liberalističkih, modernističkih zabluda, i u tom smjeru su se vodile rasprave i polemike. Nakon prvog rata vjetar se mijenja, protivnik dolazi s Istoka u obliku jugoslavenstva, ustvari od hegemonije Srba, a zatim od komunizma. Ipak ta obrana bila je marginalna; pokret nije bio osnovan u svrhu obrane, nego prije svega, za vjersku formaciju, za prosvjetni i društveni rad, za obnovu naroda. Sve to jasno proizlazi iz triju razvojnih razdoblja našega pokreta, kako sam gore iznio, od kojih treća donosi puni otvor i suradnju sa svim pozitivnim snagama naroda. Svako razdoblje, ne isključujući ni sadašnje, vodi javne rasprave i polemike, ukoliko je to dozvoljeno, i ne shvaćam zašto bi se samom HKP prišila nota « obrane ». Naša obrana bila je istovjetna svim obranama bilo kojeg određenog svjetovnog nazora. Razlika pak između položaja današnje naše braće i nas sastoji u tome, što smo mi ipak smjeli i mogli misliti, pisati i govoriti slobodno, a što današnjima to nije dano. Uostalom, zašto bi se smatralo slabošću braniti našu zajedničku majku Crkvu, a krepošću napadati je, i to u vrijeme njezine velike kušnje?

Moram priznati sa žalošću, da je među nama bilo razmirica i razdora, što samo dokazuje, da smo bili slabi i nesavršeni ljudi. Ja sam već primijetio da je toga bilo i kod ostalih naroda, odnosno i drugih katoličkih pokreta, što zastalno ne služi nam kao opravdanje, nego samo kao dolaz da to nije bio naš « specijalitet ». Nema li toga, i opet nažalost, i među današnjom našom braćom, koji svojim « dijalogičkim » rječnikom čak nadilaze u svojoj žestini i neumjerenosti onaj naš nekadašnji? Ja sam već iznio u svojim uspomenama tu pojavu, uzroke koji su je izazvali, vrijeme kada je nastala i koliko je trajala, žaleći što je do toga došlo. Nedobronamjerna je pak insinuacija, da su naše rasprave i svađe bile « vječne » i « zbog besmislenih osobnih pitanja », ne niječući da su, amo tamo, mogle dobiti i takvu koloraturu.

Htjeti, nakon pola stoljeća, ne vidjeti u našem HKP ni idejni, ni odgojni, ni kulturno-prosvjetni ni vjersko-duhovni rad kao njegov sadržaj, nego samo ukazivati na njegove negativne pojave, znači promatrati ga izvana, u njegovim akcidentalnim pojavama, nikako u duhu kršćanskog bratstva. Djeluje štetno taj nedostatak vjerske senzibilnosti i svijesti za živu Crkvu, kao « sacramentum, signum et instrumentum intimae unionis cum Deo » (Lum. Gen. I, 1), što klije i zrije u crkvenoj zajednici, u svetištima savjesti, za ono što niče odatle kao duhovni i kulturni kvasac društva, kao djelovanje Duha u njezinim sinovima. Služiti se

otrcanim liberalno-markisističkim shemama i sloganima, koji u vjeri i Crkvi ne vide drugo nego neku političku ustanovu, koja se bori jedino za vlast i moć, upotrebljavajući iste termine: konservatizam, klerikalizam, opskurantizam, manipulacija, fanatizam, neprijatelj napretka i kulture i slično što joj se predbacuje otkada postoji, sve to ne znači drugo nego podmetanje leđa neprijateljskoj raboti. Jedan veliki duh, Newman, koji je mogao izjaviti pred biskupom, u času prijelaza na katolicizam, da nije nikada sagriješio protiv Svjetlosti, taj čovjek je upravo, na osnovi tih uvijek istih pakosti iznesenih protiv katoličke Crkve od njezina početka, upoznao, da je ona prava Kristova Crkva. Netko pak, osvrnuvši se na život prvih kršćana, primjećuje: s današnjim rječnikom mogli bismo definirati dnevni život te prve naše braće « misionarskim svjedočanstvom ». Rimske pak imperijalne vlasti bi, isto tako s današnjim laicističkim rječnikom, bile govorile o « klerikalnoj agresivnosti », o nekoj « podvlasti Vatikana ». Crkva je međutim uvijek jedna, samo se radi o tome, da li je gledamo očima transcedentne vjere ili pak kao društveno-političku ustanovu. Promatrajući Crkvu, reče De Lubac, nekako previše izvana, da bi se moglo o njoj raspravljati, ne završavamo li na taj način u neku naviku, da se u našoj nutarnjosti udaljimo od nje? Upada se u opasnost pokidati, ili barem usporiti one intimne veze, bez kojih nijesmo više autentični vjernici.

Objektivni promatrač bi morao shvatiti, da je nadolazak prvog našeg suvremenog laičkog aposto-

lata u javni život Crkve počeo zapravo iz ništa: sve je bilo ostavljeno slobodnoj inicijativi, domišljatosti, vjerskom žaru pojedinaca i manjih skupina, koji su morali pronaći prve forme toga apostolata, prvih programiranja i organizacija, pa je razumljivo, da se nijesu mogli odmah svi u svemu složiti.

Teže shvatljiva pojava jest, da današnja naša braća, prigovarajući nama što smo se nekada svađali, i sami se među sobom svađaju, namjesto da nam svojim primjerom pokažu, kako je moguće provesti posaborsku obnovu bez razdora. Ovaj čas nemam pred očima sve ono što smo mi jedni protiv drugih iznosili, ali sam sklon vjerovati, da mi nijesmo nikada upotrebljavali tako teške i nebratske invektive i uvrede kao što su ove današnje. Šagi Bunić se usuđuje npr. pisati, da novi apostolat ne smije biti mjesto « za uniformiranje duša i tijelesa (!), kočenjem inicijativa i vrelište vječnih sukobljavanja oko besmislenih personalnih pitanja ». Ili « da se pod firmom katolicizma ne prodaju maskirani politički ciljevi », a nasuprot tih crnih boja, kojima crta svoje predšasnike veli, da posaborska Crkva otkriva « svoje vlastite religiozne, kršćanske, božanske, unutrašnje snage i ne smije se osloniti na izvanreligiozne oslonce ». (Iz pisma bisk. Arneriću). Iz onoga što sam naveo iz mojih pamćenja o HKP može se lako zaključiti nestvarnost Šagijevih navoda, koji griješe protiv povijesne istine. On, i nehoteći, tim riječima neizravno potvrđuje marksističku teoriju o vjerskoj otuđenosti i izrabljivanju, te opravdava komunističke progone vjernika i njegovu težnju da

uguši vjeru kao osobni doživljaj i kao društveni fenomen.

Odakle dolaze ovi napadaji na HKP?

U prvom redu me zanima: odakle ta nova skupina katolika crpi svoje znanje, informacije i sudove o HKP, a koji ne odgovaraju povijesnoj stvarnosti, niti očituju težnju upoznati je. Mi nemamo nikakva, pa ni najskromnijeg povijesnog prikaza o bivšem našem pokretu. On je pred tridesetak godina bio nasilno ukinut i kroz to vrijeme nije se smjelo o njemu ni govoriti, ni pisati, dok su izvorni dokumenti vjerojatno nestali. Odakle se crpu motivi omraženja i difamacije? kako je nastala ta psihoza animoziteta prema svemu što je prije današnjih posaboraša postojalo i što se radilo? Ipak samo neznanje o pokretu ne može dati potpuno razjašnjenje, jer bi se u takvu slučaju mogli pošteno izvući s: ne znamo!

Ne pridolazi li taj takav stav prema našem pokretu kao neki odjek II. Vatik. koncila? Ali on nije osudio katoličke pokrete u svijetu, ni kat. akciju, koja je od njih nastala. Naglasilo se i to, da posljednji koncil nikoga ne osuđuje, nego nastoji povesti sa svima bratski dijalog, uz uzajamno poštivanje, primanjem i davanjem u ljubavi, priznajući naime pluralizam, po kojemu se ne može zahtijevati da svi jednako misle. Nema dakle govora da bi sabor dao povoda našoj braći da osude rad svojih predšasnika.

Postavljam daljnju mogućnost: ne napadaju li nas oni iz skrovite namjere, da bi se dodvorili današnjim komunističkim vlastodršcima, perući sebe, da oni naime nemaju ništa zajedničkoga s nama, koji smo po crnoj legendi: klerikalci, klerofašisti, nacionalisti i ukratko kriminalci? Ova pretpostavka je već nešto vjerojatnija, ali osim što bi bila renegatska, ona je i sklizava, jer bi na taj način oni sami sebe lišavali vjerodostojnosti, budući da su ipak sinovi iste Crkve, ispovjednici iste vjere, i komunisti, kako rekoh, nijesu kasnili da ih kao takve prikažu i da njima samima prišiju iste epitete. A ipak u tome su naša braća pogriješila: kakvu bi naime vjerodostojnost imala naša vjera i Crkva, ako je ona od « Pracrkve » do jučer bila inficirana, zaražena zabludama i hodala stranputicama? Kako je naime moguće obnoviti Crkvu, ako nismo prije mi sami bili obnovljeni po sakramentu-Crkvi, koja nam prenosi Kristov život u vremenu? Apsurd je ovdje očit: kako može netko biti obnovljen po iskvarenoj Crkvi, ili po kojoj drugoj duhovnoj snazi izvan Crkve može biti obnovljena Crkva?

Pripuštam i daljnju pretpostavku, koja je žalosni dokaz pale ljudske naravi. Ne radi li se ovdje o nekom resentimentu, prema onoj: sjaši, da uzjašem? Nije li naime netko nekome stao na žuljavu nogu, ili još jasnije: nije li po srijedi kesa? Na tu ružnu misao me navode riječi S. Rendić, koja u svojoj blagoglagoljivosti spominje i neku « zaradu », tko će naime s njom raspolagati i imati monopol nad našim katoličkim tiskom. Ja, naravno, ne znam o tome ništa i ne mogu

o tome izreći svoj sud, ali, eto, riječ je pala, i prema njoj, u toj čitavoj kampanji na HKP, ne bi se radilo ni o kršćanstvu, ni o posaborskoj obnovi, nego o mamonu. Ali u takvoj pretpostavci, zašto zainteresirani ne obračunavaju među sobom, namjesto difamirati čitav naš katolički pokret?

Završavam s ovim neugodnim razgovorom, u nadi da sam ipak nešto pridonio razjašnjenju nesporazuma među nama.

Ne može se poreći, da je naš HKP bio jedan od tolikih katoličkih gibanja u svijetu, a nastao prema našim potrebama i prilikama; da je bio naš prvi organizirani pokret hrvatskog katoličkog laikata; jedinstven u svojoj vrsti, jer je nikao izravno iz našega vjerničkog puka, i upravo zato je bio sposoban da premosti sve poteškoće i izdrži zub vremena, što nijedan drugi pokret hrvatske mladeži nije uspio. Bio je spontani, samonikli i autonomni vjerskoodgojni, prosvjetni, socijalni i kulturni pokret, koji je crpao svoje životne sokove iz svoje vjere i svojeg naroda. On je pružao najprije hrv. daštvu, a zatim ostaloj hrv. mladeži, odgovor i orijentaciju u ondašnjim povijesnim, kulturnim, društvenim i vjersko-moralnim pitanjima Crkve i društva. Upravo je to činilo njegov nutarnji život bogatim, zanimljivim, privlačivim i stvarnim. Da je naš pokret posjedovao ta svojstva, dokazala je sama mladež svojim idealizmom i svojim žrtvama, natječući se u apostolskom, prosvjetnom radu s bezbrojnim sastancima, predavanjima, raspravama, publikacijama,

nastupima, tečajevima, sletovima i kongresima, formirajući čitav niz kulturnih radnika, pisaca, pjesnika, socijalnih radnika i kreposnih ljudi. I sama činjenica, da su članovi jedne i druge grane sačuvali ugodno sjećanje na dane provedene u redovima pokreta, kao najljepše razdoblje svojeg života puna vedre atmosfere, žive vjere i nade u bolju budućnost daleko od navodnih trauma i psihopatoloških poremećenja samo po sebi dokazuje moje tvrdnje i oprovrgava iznesene prigovore.

Imao je dakako svoje slabosti i nesavršenstava: katkada se zaletio, pobrkao dozvoljena područja svoje djelatnosti, bilo je nepogođenih pothvata, bilo je svađa i razdora i drugih nevolja, što se iz današnje udaljene povijesne perspektive jasnije uočuje, i stoga ne možemo imati ništa protiv toga, čak smo i pozvani na to, da ga se danas kritički analizira i pokaže na ono što nije bilo dobro.

Eto, to su trebali i mogli poduzeti današnja naša braća, da naime pokažu na nesavršenosti HKP, ali ne zanijekati im dobru volju i namjeru, kao da ne bi bili prožeti pravom kršćanskom vjerom i nadom. Povijest Crkve ne počinje « s nama », dok bi prije nas bio postojao samo mrak i zablude, jer takvo poimanje krije u sebi tacitnu primisao, da smo « mi », a ne Duh Sveti onaj koji vodi Crkvu, narod Božji. Duh Sveti je uvijek prisutan u svojoj Crkvi, u Božjem puku i katolički pokret je bio autentični izražaj toga puka, kao « sensus communis », kao vrijedni način svjedočenja za Krista.

Na koncu utješno je utvrditi, da smo ipak svi sinovi istog Oca i iste Crkve, kako vidim iz slijedećih navoda. Osvrćući se *Glas koncila* na zapljenu prethodnog broja, napisao je pametne i utješne riječi, koje sam već naveo: « Crkva se nikakvim ugovorom ne može odreći prava, da sama sebe definira i organizira na svim područjima i razinama ». U slijedećem pak broju (br. 23, 1972) donosi opet riječi koje nam ulijevaju utjehu i nadu, otkrivajući, da smo ipak sinovi istog očinskog doma. Iza kako je *Glas koncila* upozorio « promatrače... koji nijesu poznavali dublju stvarnost crkvenog zajedništva... obitelji Božje, narod krvlju stečen », nastavlja ovako: « Živeći u toj zajednici Crkve, mi smo prečesto kao djeca koja se sukobljavaju u sigurnosti očinskog doma. Promatraču izvana može se činiti, da mi više nismo braća. Ali mi to ne zaboravljamo. Djeca mogu oštro kritizirati oca što stan nije racionalnije uređen, ali kada dune vjetar i udari pljusak, neće se stidjeti potražiti zaštitu i toplinu pod tim starinskim krovom. Jer je njihov, i jer nemaju drugoga, iako se ne odriču težnje da ga moderniziraju ».

Neka nam bude na opravdanje i utjehu i slijedeće iz *Glasa koncila* (br. 22, 1972) kada piše: « Crkva ni na kojem području svoje djelatnosti ne bavi se, niti se može baviti politikom. Ali politika ovdje znači sudjelovanje u vlasti — nipošto iznašanje vlastitih moralnih i etičkih stavova o svim vidovima ljudskog življenja. Vjera se odnosi na čovjeka; nema područja života na kojem čovjek nije moralan ili nemoralan. Prema tome Crkva ima svoje mišljenje o svim poljima ljudske

djelatnosti pod vidom morala». U ovome su složni tzv. katolički «konservativci» s tzv. katoličkim «progresistima». Ova nauka nije nova, ona je trajna nauka Crkve, bila je naša i određivala naše stavove i djelovanje, ona je sadašnja i određuje stavove današnjih katolika.

Navodim još jedno ispravno i točno gledište *Glasa koncila*. U odgovoru Šimi Pierottiu među ostalim piše: «Pierotti bi htio da ljudi oko *Gl. koncila* naše katoličke laike, koji su sve od sebe davali u predratnim godinama katoličkih gibanja, naprosto odbace, onemoguće i ušutkaju. A mi nismo nikada tako mislili, nikad se nismo bili spremni odreći nikoga od svoje kršćanske braće, bilo laika bilo svećenika. I ne možemo pljeskati nikome tko javno ponižava i vrijeđa bilo kojeg našeg katolika. (*Gl. koncila* br. 19, 1974, 2).

Čitajući naknadno ove i slične riječi i kršćanske stavove naše braće oko *Gl. koncila* — na kojima im od srca zahvaljujem — pomislih, da bi možda bilo suvišno moje gornje raščišćavanje s njima. Ipak teške osvade protiv nas su pale i ostaju «crno na bijelome», pa ih je trebalo opovrgnuti. Ostaje mi pak nada ispravnijeg shvaćanja HKP u budućnosti, kao što i mi iz ondašnjeg razdoblja nastojimo ispravno shvatiti današnje povijesno stanje u kojem naša braća na svoj način svjedoče za Krista. Svi smo mi djeca Božja, otkupljeni istom krvlju Spasitelja; svi smo sinovi iste crkvene zajednice, Božjega puka, svi smo mi braća u Kristu.

KAZALO OSOBNIH IMENA

»Narodne novine«, Zagreb – (79)
Oznaka za narudžbu: **UT-XI/11-10**

SABRANA DJELA DOMINIKA MANDIĆA

Sabrana djela Dominika Mandića izići će u dva niza. Jedan će obuhvatati u 12 svezaka *Djela na hrvatskom jeziku,* a drugi *Djela na stranim jezicima.* Do sada objavljeno iz niza I - *Djela na hrvatskom jeziku*:

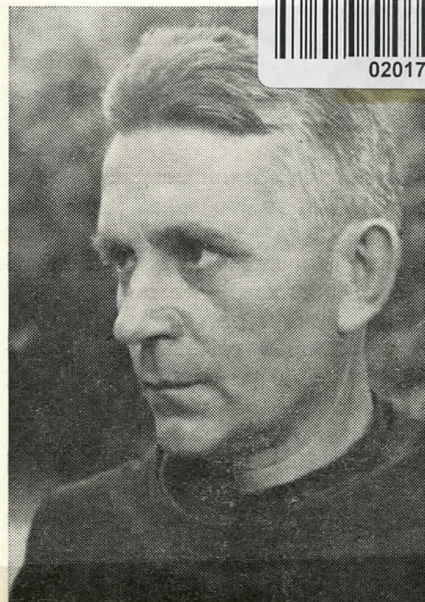
Svz. 1. *Hrvatske zemlje u prošlosti i sadašnjosti,* 1973, 2. izdanje, str. 208, 4 dol.

Svz. 3. *Državna i vjerska pripadnost BiH,* 2. izd., u tisku.

Narudžbe prima:

* ZIRAL, Via Merulana 124 B, 00185 Roma, Italia.

* ZIRAL-Podružnica, 4851 Drexel Blvd., Chicago, Ill. 60615, USA.

o. Bonifacije Perović

ZIRAL - ZAJEDI

B

HRVATSK

Svojevremeno,
svjetskog rata i izı
pokret odigrao je
Hrvatskog Naroda
nepogodnosti u ko
kao što se i dana
neosporivo blagotvorni utjecaj na vjerski odgoj čitavih slojeva studentskoga, radničkoga i seljačkoga svijeta, a u svima je probudio i gajio živu svijest duhovnoga, kulturnoga i nacionalnoga jedinstva među Hrvatima.

Dr. Bonifacije Perović, poznati pisac, predavač i odgojitelj hrvatske mladeži, osnivač brojnih đačkih društava i duhovnik sveučilišnoga akademskog društva « Domagoj », ovim svojim uspomenama dao nam je povijesni presjek i dubok uvid u Hrvatski katolički pokret čime baca svjetlo na njegove pozitivne učinke kao i na kasnije slabosti nastale u krilu samog pokreta. Time nam on dokazuje da je htio biti iscrpan, koliko to može biti izvan Domovine, i nepristran u svojim ocjenama. Bilo je potrebno pisati o ovome zanosnome poletu hrvatske katoličke mladeži da se odstrane neke nedavno u Domovini nastale manje točne ocjene istoga pokreta, koje su besumnje nastale pod pritiskom komunističkog sistema koji bi htio da povijest s njim počinje, a sve što je bilo prije njega da nije valjalo.

Knjiga dodiruje pitanja o kojima bi mogli i drugi učesnici u HKP reći koju korisnu riječ.

Naručuje se kod: * ZIRAL, Via Merulana 124/B
00185 Roma, Italia

* ZIRAL-Podružnica, 4851 Drexel Blvd.,
Chicago, Ill. 60615, USA.